

**T.C.
OSMANİYE KORKUT ATA ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANA BİLİM DALI**

**İKTİSAT OKULLARININ RASYONELLİK
ANLAYIŞLARI ÇERÇEVESİNDE LİBERTERYEN
PATERNALİZM POLİTİKALARININ
DEĞERLENDİRİLMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Başak ÇAPAR

OSMANİYE / 2025

T.C.
OSMANİYE KORKUT ATA ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANA BİLİM DALI

İKTİSAT OKULLARININ RASYONELLİK
ANLAYIŞLARI ÇERÇEVESİNDE LİBERTERYEN PATERNALİZM
POLİTİKALARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Başak ÇAPAR

Danışman: Doç. Dr. Serdar GÖCEN
Jüri Üyesi: Dr. Öğr. Üyesi Alperen AĞCA
Jüri Üyesi: Doç. Dr. Aytül BİŞGİN

OSMANİYE / 2025

Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürlüğüne;

“İktisat Okullarının Rasyonellik Anlayışları Çerçevesinde Liberteryen Paternalizm Politikalarının Değerlendirilmesi” başlıklı çalışma, jürimiz tarafından İktisat Ana Bilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan: Doç. Dr. Serdar GÖCEN
(Danışman)

Üye: Dr. Öğr. Üyesi Alperen AĞCA

Üye: Doç. Dr. Aytül BİŞGİN

ONAY

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim elemanlarına ait olduklarını onaylarım.

.../.../2025

Prof. Dr. Hasan DEMİR
Enstitü Müdürü

NOT: Bu tezde kullanılan ve başka kaynaktan yapılan bildirişlerin, çizelge, şekil ve fotoğrafların kaynak gösterilmeden kullanımı, 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu’ndaki hükümlere tabidir.

T.C.
OSMANİYE KORKUT ATA ÜNİVERSİTESİ
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürlüğüne

Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tez Yazım kurallarına uygun olarak hazırladığım; İktisat Okullarının Rasyonellik Anlayışları Çerçevesinde Liberteryen Paternalizm Politikaların Değerlendirilmesi başlıklı **Yüksek Lisans/Doktora** Tez çalışmamda

Sunulan verilerin; gerekli izinleri alınmış ve denetimli laboratuvar koşullarında tarafımdan veya ilgili görevlilerce elde edildiğini ya da izin belgesine dayalı olarak ve kaynak göstermek suretiyle kullanıldığını

Kullanılan veriler üzerinde herhangi bir değişiklik veya eksiltme yapılmaksızın etik kurallara uygun olarak işlenip sunulduğunu

Maddi veya manevi destek sağlamış olan Kurum, Kuruluş ve kişilere destek türü de belirtilerek, varsa proje protokol numarası ile yoksa ismen Ön Söz/Teşekkür Bölümlerinde yer verildiğini

Yararlanılan kaynaklara Tez metni içinde atıf göstermek suretiyle değinildiğini ve bunların Kaynaklar Bölümüne eklendiğini

Tez çalışmamda, Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Faaliyetlerinde Üretken Yapay Zekâ (ÜYZ) Kullanımına Dair Etik Rehberi çerçevesinde ÜYZ kullanıldığını

Teknik/Bilimsel Eser niteliği taşıyan Tezin özgün parçalarının bir başka ortamdan kopyalanarak alınmadığını ve bu parçaların bir başka Kurum/Kuruluş bünyesinde akademik amaç veya unvan almak amacıyla hiçbir suretle kullanılmadığını ve bir başkasının kullanmasına izin verilmediğini

Burada belirttiğim hususların aksinin tespit edilmesi halinde tüm yasal sorumluluğun şahsıma ait olduğunu beyan ederim.

Gereğini bilgilerinize arz ederim.

İmza :

Tarih : ... / ... / 20.

Ad Soyad : **Başak ÇAPAR**

(Lütfen tüm alanları doldurunuz.)

Öğrenci No	2222509102
Ana Bilim/ Ana Sanat Dalı	İktisat
Programı	☒ Yüksek Lisans ☐ Doktora
Enstitü Kayıt Tarihi	5.09.2022

Bu form, Ana Bilim/ Ana Sanat Dalının üst yazısıyla Enstitüye iletilir.

DİKKAT

* Bilgilerde eksiklik ya da hata bulunan dilekçeler ile imzasız dilekçeler işleme konulmayacaktır.

ÖZET**İKTİSAT OKULLARININ RASYONELLİK ANLAYIŞLARI ÇERÇEVESİNDE
LİBERTERYEN PATERNALİZM POLİTİKALARININ
DEĞERLENDİRİLMESİ****Başak ÇAPAR****Yüksek Lisans, İktisat Ana Bilim Dalı****Danışman: Doç. Dr. Serdar GÖCEN****Eylül 2025, 100 sayfa**

İktisat, kıt kaynakların sınırsız insan ihtiyaçları arasında tahsisini inceleyen bilim dalıdır. Karar alma mekanizmaları bu kıt kaynakların verimli tahsisinde rol oynamaktadır. Geleneksel iktisat teorisinin temel varsayımlarından biri, geleneksel iktisat teorisindeki karar alma birimlerinin rasyonellik varsayımı altında seçimler yaptığını inanan rasyonalite kavramıdır. Ancak rasyonellik kavramının ve rasyonel bireylerin rasyonel davranışlarının gerçeği yansıtmadığı çağlar boyunca en çok tartışılan konulardan biri olmuştur. Ekonomik modeller bireysel rasyonelliğe dayanmaktadır. Ancak ekonomik istikrarsızlık ve kriz nedeniyle mükemmel rasyonellik varsayımı sorgulanmaya başlanmıştır. Davranışsal İktisat, insan rasyonelliğinin sınırlı olduğuna inanır, dolayısıyla faaliyetlerin sonuçları mükemmel olmaktan uzaktır. Ana akım ekonomik modelleri daha gerçekçi aksiyomlara dayandırmaya çalışır. Davranışsal İktisat, rasyonelliğin bireyler tarafından alınan tüm kararlarda gözlemlenebileceğini iddia eden ana akım ekonomik geleneğin aksine, rasyonelliği genel bir açıklamadan ziyade istisna olarak ele alan, gelişmekte olan bir disiplindir. Sınırlı seçimler, sınırlı zihinsel veya fiziksel yetenek veya bilgi ve sınırlı sezgisel eğilimler; bireylerin mantıksız kararlar almasına yol açabilir. Avusturya İktisat Okulu ise rasyonellik anlayışında farklı bir yaklaşım benimseyerek, bireyin sınırlı bilgiye sahip olduğu gerçeğini merkeze alır. Mises'in praksiyoloji temelli görüşü, her insan eyleminin özünde rasyonel olduğunu; Hayek'in bilgi teorisi ise bilginin toplum içinde dağınık yapısını vurgulayarak, rasyonelliği bireysel akıldan çok toplumsal

süreçlerle ilişkilendirir. Bu bakış açısı, rasyonelliği yalnızca araçların amaçlara uygunluğu temelinde değerlendirerek, amaçların içeriğini analiz dışında bırakır.

Bu farklı rasyonellik yaklaşımlarının politika yansımaları da bulunmaktadır. Davranışsal iktisat, sınırlı rasyonalite nedeniyle bireylerin karar hatalarına karşı “Liberteryen paternalizm” yaklaşımıyla müdahaleyi önermektedir. Bu yaklaşım, bireylerin tercih özgürlüğünü ortadan kaldırmadan, karar verme süreçlerini yönlendiren hafif dürtme (nudges) ile daha iyi sonuçlara ulaşmayı amaçlamaktadır. Avusturya iktisadı ise bireylerin özgür seçimlerine ve dağılmış bilgiyi içeren kendiliğinden düzen süreçlerine vurgu yaparak, paternalist müdahalelere mesafeli yaklaşmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Avusturya İktisat Okulu, İktisat, Rasyonellik, Davranışsal İktisat, Neoklasik İktisat, Libertarian Paternalism.

ABSTRACT**AN EVALUATION OF LIBERTARIAN PATERNALISM POLICIES IN THE
CONTEXT OF RATIONALITY CONCEPTIONS OF ECONOMIC SCHOOLS****Başak ÇAPAR****Master Thesis, Department of Economics****Supervisor: Doç. Dr. Serdar GÖCEN****September 2025, 100 pages**

Economics is the discipline that studies the allocation of scarce resources among unlimited human needs. Decision-making mechanisms play a critical role in the efficient allocation of these scarce resources. One of the fundamental assumptions of traditional economic theory is the concept of rationality, which posits that decision-making units act under the assumption of rational behavior. However, whether the concept of rationality and the behavior of rational individuals truly reflect reality has been one of the most debated issues throughout history. Economic models are grounded in the notion of individual rationality. Nevertheless, due to economic instability and crises, the assumption of perfect rationality has come under increasing scrutiny. Behavioral economics argues that human rationality is bounded, and therefore, the outcomes of actions are far from perfect. It attempts to base mainstream economic models on more realistic axioms. Contrary to the mainstream economic tradition, which claims that rationality can be observed in all decisions made by individuals, behavioral economics is an emerging discipline that treats rationality not as a general explanation, but rather as an exception. Limited choices, constrained cognitive or physical abilities, and bounded intuitive tendencies may lead individuals to make irrational decisions. The Austrian School of Economics adopts a different approach to rationality by emphasizing the fact that individuals possess only limited knowledge. Mises, through his praxeology-based perspective, argues that every human action is rational in essence, while Hayek's theory of knowledge highlights the dispersed nature of information in society, associating rationality with social processes rather than merely with individual reasoning. This perspective evaluates rationality in terms of the suitability of means to ends, leaving the

content of the ends outside the scope of analysis.

These differing conceptions of rationality also carry policy implications. Behavioral economics, acknowledging bounded rationality, advocates intervention through the approach of libertarian paternalism. This seeks to achieve better outcomes through subtle adjustments, known as nudges, which guide decision-making without removing individuals' freedom of choice. By contrast, the Austrian School emphasizes free individual choice and the spontaneous order arising from dispersed knowledge, thereby taking a skeptical stance toward paternalistic interventions.

Keywords: Austrian School of Economics, Economics, Rationality, Behavioral Economics, Neoclassical Economics, Libertarian Paternalism.

ÖN SÖZ

Yüksek lisans eğitimim boyunca bilgi, birikim ve tecrübesiyle her zaman yolumu aydınlatan; akademik gelişimime büyük katkılar sunan, rehberliği ve desteğiyle bu süreci anlamlı kılan değerli danışmanım Doç. Dr. Serdar Göcen'e en içten teşekkürlerimi sunarım.

Bu zorlu süreçte, her daim yanımda olan, sevgileriyle beni motive eden, maddi ve manevi desteklerini hiçbir zaman eksik etmeyen kıymetli aileme ve emeği geçen herkese gönülden teşekkür ederim.

Başak ÇAPAR

Eylül, 2025

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖZET	iv
ABSTRACT	vi
ÖN SÖZ	viii
TABLolar LİSTESİ	xii
ŞEKİLLER LİSTESİ	xiii

BÖLÜM I

GİRİŞ

1.1. Çalışmanın Önemi	2
1.2. Çalışmanın Amacı ve Katkıları.....	2
1.3. Çalışmanın Bölümleri	3

BÖLÜM II

NEOKLASİK İKTİSADIN TARİHSEL GELİŞİM SÜRECİ

2.1. Marjinal Devrim	6
2.1.1. Carl Menger.....	8
2.1.2. Leon Walras	9
2.1.3. William Stanley Jevons	11
2.1.4. Alfred Marshall	11
2.2. Neoklasik İktisat	13
2.2.1. Neoklasik İktisat Eleştirileri.....	16
2.2.2. Neoklasik İktisatın Metodolojik İlkeleri	18
2.2.2.1. Metodolojik Bireycilik ve Bütüncülük.....	19
2.2.2.2. Rasyonalite	20
2.2.2.3. Homoecomomicus.....	23
2.2.2.4. Marjinal Analiz.....	25
2.2.2.5. Matematik Modelleme.....	27
2.2.2.6. Fayda Maksimizasyonu	28
2.3. Kesinlik Dünyasında Rasyonel Seçim.....	29

2.4. Belirsizlik Altında Rasyonellik: Beklenen Fayda Teorisi	31
--	----

BÖLÜM III

DAVRANIŞSAL İKTİSATTA RASYONELLİK

3.1. Davranışsal İktisadın Gelişimi.....	35
3.2. Davranışsal İktisat Modelleri.....	38
3.2.1. Sınırlı Rasyonelite Modeli	39
3.2.2. Davranışsal İktisatta Rasyonelliği Geçersiz Kılan Modeller	41
3.2.2.1. Zihinsel Muhasebe ve Çerçeveleme Etkisi	42
3.2.2.2. Beklenti Teorisi.....	45
3.2.2.3. Görecelilik - İzafiyet Etkisi.....	47
3.2.2.4. Statüko-Sahiplik Etkisi	47
3.2.2.5. Kayıptan Kaçınma Teorisi	49
3.3. Davranışsal İktisadın Neoklasik İktisada Yönelik Eleştirileri.....	50

BÖLÜM IV

AVUSTURYA İKTİSADINDA RASYONELLİK

4.1. Avusturya İktisat Okulunun Ortaya Çıkışı	55
4.1.1. Avusturya İktisat Okulunun Önemli Temsilcileri ve Katkıları	57
4.2. Avusturya İktisat Okulunun Metodolojik İlkeleri	67
4.3. Avusturya İktisat Okulunda Rasyonellik.....	72

BÖLÜM V

LİBERTERYEN PATERNALİZM UYGULAMALARININ FARKLI RASYONELLİK ANLAYIŞLARI İLE DEĞERLENDİRİLMESİ

5.1. Liberteryen Paternalizm Kavramı.....	77
5.2. Liberteryen Paternalizmin Güçlü ve Zayıf Yanları	78
5.3. Politika ve Uygulama Örnekleri	80
5.4. Eleştiriler Karşısında Liberteryen Paternalizm.....	81

5.5. Rasyonellik Anlayışları ve Liberteryen Paternalizm Kavramı	82
---	----

BÖLÜM VI

SONUÇ VE ÖNERİLER

6.1. Çalışmanın Sonuçları	87
---------------------------------	----

KAYNAKÇA	90
-----------------------	-----------

ÖZ GEÇMİŞ	100
------------------------	------------

TABLolar LİSTESİ**Sayfa**

Tablo 1. Avusturya İktisat Okulu Temsilcilerinin Katkı Sağladıkları Alanlara Göre Sınıflandırılması	58
---	----

ŞEKİLLER LİSTESİ**Sayfa**

Şekil 1. Neoklasik İktisatın Metodolojik İlkeleri	19
Şekil 2. Davranışsal İktisatta Rasyonelliği Geçersiz Kılan Modeller	41

BÖLÜM I

GİRİŞ

Bireylerin gereksinimlerinin sonsuzluğu ve sınırsızlığı, bilim olarak iktisadın ortaya çıkmasında çok önemli rol oynamıştır. İktisat biliminin başrol oyuncusu bireydir. Bir başka deyişle iktisat biliminin hem subjesi hem de objesi bireydir. Bireylerin gereksinimleri her ne kadar sınırsız olsa da, bu gereksinimleri karşılayacak kaynaklar sınırlıdır. Bireyin olduğu yerde tercihler ve seçimler vardır. İktisat bilimi tam olarak bu tercihlerin ve seçimlerin ekonomik sonuçlarıyla ilgilenir.

Bireyin rasyonel olması perspektifinde kurulu olan, iktisadi modeller ekonominin istikrarının kaybolması ve birçok krizin yaşanması sonucu sorgulanması gereken bir husus olarak görülmeye başlanmıştır. Davranışsal iktisat, bireylerin kararlarını alırken her daim rasyonalite çerçevesinde hareket etmesinin mümkün olmadığını, bireyin sınırlı rasyonalizme sahip olduğunu öne sürmektedir.

1871 yılında Carl Menger isimli ekonomistin “Ekonomi Biliminin Temelleri” adlı kitabıyla Avusturya İktisat Okulu’nun temelleri atılmıştır. Bu okul temel bağlamda; bireyin davranışı, bireyin gelişimi ve girişimi, sübjektif olan değerler ve piyasadaki zaman ve sermayenin rolünü odak haline getirmiştir. Avusturya İktisat Okulu, piyasa dengesi analizine marjinalist bir yaklaşımla değer kazandırmıştır. Bu okulda diğer bir deyişle ekolde, piyasaya süreç olarak bakılmaktadır. Bilgi denilen kavram da, süreç içerisinde elde edilmektedir. Avusturya İktisat Okulu metodolojik ilkeler ve bireycilik sayesinde rasyonel bir düzlem üzerinde sağlam bir teori ile günümüze ulaşmıştır.

Bireyin öznel değer yargılarına, özgür iradesine ve piyasa süreçlerinin doğal işleyişine duyulan güveni merkeze alan Avusturya İktisat Okulu, ekonomik karar alma süreçlerinde dışsal müdahalelere temkinli yaklaşmaktadır. Ancak modern davranışsal iktisat literatüründe öne çıkan Liberteryen Paternalizm yaklaşımı, bu geleneksel sınırları yeniden tartışmaya açmakta; bireylerin karar alma süreçlerinde sıkça karşılaştığı bilişsel yanılgılar ve sistematik hatalara dikkat çekerek, özgürlüğü ihlal etmeyen hafif ve yönlendirici müdahalelerle bu hataların düzeltilebileceğini savunmaktadır. Nobel Ödüllü ekonomist Richard Thaler ve hukuk profesörü Cass Sunstein tarafından geliştirilen bu

yaklaşım, zorlayıcı politikalar yerine “dürtme” (nudge) gibi dolaylı ve ikna edici araçlarla bireyleri kendi çıkarlarına daha uygun tercihlere yönlendirmeyi hedeflemektedir. Liberteryen Paternalizm bireysel özerkliği korurken rasyonellikten sapmaların yol açtığı olumsuz sonuçları asgariye indirmeyi amaçladığı ölçüde, Avusturya İktisat Okulu'nun serbest piyasa ve birey vurgusuyla teorik bir temas noktası oluşturma potansiyeline sahiptir.

1.1. Çalışmanın Önemi

Rasyonellik, iktisat biliminin en temel dayanak noktalarından birini oluşturmaktadır. İktisadi okulların rasyoneliteye ilişkin geliştirdikleri farklı yaklaşımlar, yalnızca analiz yöntemlerini değil, ulaşılan sonuçları ve bu sonuçlardan türetilen politika çıkarımlarını da derinden etkilemektedir. Bu tez çalışmasının önemi, Liberteryen politikaların gerekçelendirilmesinde üç büyük düşünce geleneği olan Neoklasik İktisat, Davranışsal İktisat ve Avusturya İktisat Okulu'nun rasyonelite anlayışlarının sistematik biçimde karşılaştırılmasına dayanmaktadır. Söz konusu okulların teorik katkıları ve sınırlılıkları birlikte ele alınarak, rasyoneliteye ilişkin farklı kavrayışların politika yapım sürecinde ne tür sonuçlar doğurduğu ortaya konulmaktadır. Böylelikle çalışma, hem mevcut literatürde dağınık halde bulunan bu tartışmaları bütüncül bir çerçevede bir araya getirmekte hem de politika yapıcılar açısından özgürlük ile yönlendirme arasındaki dengenin nasıl kurulabileceğine dair analitik bir kaynak sunmaktadır. Bu yönüyle tez, iktisadi düşünce tarihindeki rasyonellik tartışmalarını Liberteryen paternalizmin çağdaş politika uygulamalarıyla ilişkilendirerek, hem teorik alana hem de pratik politika tasarımlarına özgün bir katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

1.2. Çalışmanın Amacı ve Katkıları

Tez üç iktisat okulunun rasyonellik tanımını ele almakta ve karşılaştırmalı olarak analiz etmektedir. Tez iktisat biliminde rasyonelliğin değişimini tarihsel olarak incelemeyi, Neoklasik İktisat, Davranışsal İktisat ve Avusturya İktisadının rasyonelliğe yaklaşımlarını araştırmayı ve bu yaklaşımların iktisat bilimine ve iktisadi politikalara etkilerini araştırmayı amaçlamaktadır.

Tezin neticesinde elde edilecek sonuçlara göre, rasyonelliğin doğru şekilde

tanımlanmasına ve bu sayede iktisat biliminin ve iktisadi politikaların yönlendirilmesine katkı sağlanması hedeflenmektedir. Tez araştırmasının önemi; bu konu önceki çalışmalarda çeşitli şekillerde yer almış olsa da çalışmalar Neoklasik İktisadın rasyonellik varsayımının eleştirisine odaklanmıştır. Bu çalışmada ise farklı olarak iktisadi okullar arası bir karşılaştırma yapılacak, literatürde çok az ele alınmış Avusturya İktisadına yer verilecek, böylece rasyonellik kavramının değişimi hem tarihsel olarak hem de iktisadi okullara göre incelenecektir. Ayrıca, Liberteryen paternalizm politikaları bu farklı rasyonellik anlayışları çerçevesinde değerlendirilerek, teorik yaklaşımlar ile uygulama alanları arasındaki bağlantı incelenecektir. Söz konusu politikaların farklı rasyonellik anlayışları bağlamında nasıl temellendirildiği ve nasıl eleştirildiği değerlendirilecektir. Böylece, davranışsal iktisadın sınırlı rasyonellik ve bilişsel önyargılar üzerinden Liberteryen paternalizme sağladığı teorik zemin, Neoklasik İktisat'ın tam rasyonel varsayımı çerçevesinde bu yaklaşıma yönelik muhtemel eleştiriler ve Avusturya İktisadı'nın bireysel özerklik vurgusuyla getirebileceği karşı yaklaşımlar karşılaştırmalı olarak değerlendirilecektir. Çalışmanın, rasyonelliğin doğru şekilde tanımlanması ile iktisat teorisine, bunun uygulamada yaratacağı etkilerle ekonomik politikasına katkılar sunması ve yapılacak diğer çalışmalara katkı sağlaması beklentisiyle umut edilmektedir.

Mevcut literatürlerde Neoklasik İktisat ve Davranışsal İktisat bağlamında rasyonellik kavramına yönelik kapsamlı tartışmalar bulunmakla beraber, Avusturya İktisat Okulu'nun rasyonellik anlayışına ilişkin çalışmalar oldukça sınırlı kalmaktadır. Bu tez, Avusturya İktisat Okulu'nu da analize dahil ederek, rasyonellik kavramını üç farklı iktisadi okulun perspektifinden karşılaştırmalı olarak incelemekte ve böylece literatürdeki önemli bir boşluğu doldurmaktadır. Ayrıca, rasyonellik kavramı çerçevesinde Liberteryen paternalizm politikalarının değerlendirilmesi, mevcut araştırmalarda yeterince ele alınmamış bir alanı temsil etmektedir. Bu yönüyle çalışma, hem teorik düzeyde iktisadi okulların rasyonellik tanımlarının politika tasarımına etkilerini ortaya koymakta hem de Liberteryen paternalizmin farklı rasyonellik anlayışları bağlamında nasıl temellendirildiğini ve eleştirildiğini inceleyerek literatüre özgün bir katkı sunmayı amaçlamaktadır.

1.3. Çalışmanın Bölümleri

Çalışma, iktisat okullarının rasyonellik anlayışlarını tarihsel gelişim ve kuramsal

tartışmalar bağlamında ele alarak, farklı yaklaşımların politika düzeyindeki yansımalarını bütüncül bir çerçevede tartışmaktadır. Bu doğrultuda tezin ikinci bölümünde; Neoklasik İktisatta Rasyonellik üzerinden, rasyonellik kavramı ve sonuçları, Neoklasik İktisat eleştirileri, sınırlı rasyonellik kavramı incelenecektir.

Tezin üçüncü bölümünde de benzer bir akış seyredilerek; davranışsal iktisat modelleri perspektifinde, davranışsal iktisatta rasyonellik ile ilgili hususlara değinilecektir. Tezin dördüncü bölümde de; Avusturya İktisat Okulu kapsamında rasyonellik, Neoklasik İktisada yönelik Avusturya Okulunun eleştirileri üzerinden incelemelere yer verilecektir. Tezin beşinci bölümünde ise, Liberteryen politikalar rasyonellik prensibi çerçevesinde ele alınarak, bireysel özgürlükler ve devlet müdahalesi tartışmaları bağlamında incelenecektir.

Her ne kadar Avusturya İktisat Okulu tarihsel olarak Davranışsal İktisat'tan önce ortaya çıkmış olsa da, bu tezde kavramsal bütünlüğü sağlamak amacıyla önce Neoklasik İktisat ve ona yöneltilen Davranışsal İktisat eleştirileri ele alınmış, ardından Avusturya İktisat Okulu'nun rasyonelite anlayışı ve Neoklasik İktisada yönelik eleştirileri incelenmiştir.

Rasyonellik, Neoklasik İktisatta, Davranışsal İktisatta ve Avusturya İktisadında farklı şekillerde tanımlanmakta ve ele alınmaktadır. Neoklasik İktisat rasyonelliği tüketici tercihi ve fayda maksimizasyonu davranışlarını açıklamak için kullanırken, Davranışsal İktisat Neoklasik İktisadın tanımladığı şekliyle rasyonelliğin ihlal edildiği durumları incelemektedir. Avusturya İktisadı ise rasyonelliği diğer iki okula göre farklı bir şekilde tanımlayarak, amaçlardan bağımsız bir araç rasyonelliği olarak ele alır. Liberteryen paternalizm yaklaşımı ise, bireylerin sınırlı rasyonelite ve bilişsel önyargılar nedeniyle her zaman kendi faydalarına en uygun kararları veremedikleri varsayımına dayanarak, tercih mimarisi yoluyla yönlendirilmiş fakat özgürlük alanını koruyan karar mekanizmaları önermektedir.

BÖLÜM II

NEOKLASİK İKTİSADIN TARİHSEL GELİŞİM SÜRECİ

Klasik iktisat temsilcileri Adam Smith, Stuart Mill, Jean Baptiste Say, David Ricardo olarak sayılabilir. Adam Smith'in 1776'da yayımladığı *Ulusların Zenginliği* adlı kitabı ile iktisadın sistematik bir disiplin haline geldiği kabul edilmektedir. "*Ulusların Zenginliği*" adlı eseri, modern ekonomi biliminin temel taşlarından biridir ve serbest piyasa ekonomisinin teorik olarak yapılabilirliğini sağlar. Smith, iş bölümü verimliliğini artırarak ekonomik büyümeyi genişletiyor, kendi çıkarlarını takip ederken toplumsal refaha da katkıda bulunmakta savunduğu "görünmez el" teorisiyle mevcuttu. Serbest ticaretin ve rekabetin zenginlik yaratmadaki genişlemesi vurgulanırken, politik rol adaleti, savunma ve kamu sunumuyla sınırlı tutulur. Eserde, bir malın ürettiği enerji harcanan emeğe dayandığı ifade edilir. Smith'in yapısında, kapitalizmin ve piyasa ekonomisinin güçlerinin vermiş olduğu ekonomik düşüncelerin şekillendirilmişti. Bu klasik iktisat savunucuları, klasik iktisat bilimi ilkelerinin oluşumu ve gelişiminde etkin rol oynamışlardır.

Ricardo, karlar yasası ve emek değer teorisi gibi teoriler üretmiştir. Ricardo'nun araştırmalarına bakıldığında, ekonomi politikasının asıl sorunu toplam üretimin; toprak mülkü olanların, sermaye sahibi olanların ve emek sahibi olan bireyler arasında bölüşümünü düzenleyen kanunlar tarafından belirlenmesidir. Bu perspektiften bakıldığında; Ricardo iktisadı anlamda, sermaye birikimine bağlı olarak farklılaşan kapitalizmi benimseyen toplumun değişik evrelerde; bölüşme ve iktisadi gelişme olarak kuvvetli teorik genellemelere olanak tanıyan bir analiz olarak tanımlanabilir (Tanyeri, 2000, s. 3). Klasik İktisat Teorisi; serbest piyasayı savunur. Piyasadaki talep ve arz dengelerinin kendi kendine dengeyi bulacağı hususunu savunmaktadır. Bunu durum da "görünmez el kavramı" ile açıklanmaktadır.

Klasik iktisat bilimi bağlamında; gelir dağılımı dediğimiz kavram çok önemlidir. Klasik iktisat teorisi, emeğin değer kaybının ana sebebi olduğu düşüncesini savunmaktadır. Malın üretiminde harcanan emek ile değeri doğru orantılı bir ilişki içerisindedir. Emek değer kuramı kapsamında, bölüşüm kavramını analiz etme hususunda çabalamışlardır. Neoklasik iktisata bakıldığında emek değer kuramı bağlamında değil de fayda değer kuramı bağlamında bölüşüm kavramını üretim

faktörlerinin fiyatının belirlenmesi biçiminde bir sorun gibi ele almıştır. Üretim faktörlerindeki fiyat oluşumunu, marjinalist analiz kapsamında açıklamayı tercih etmiştir. Üretim faktörlerinin, üretilen çıktılardan ne kadar pay alması tespit edilmek için uğraşmıştır (Öztürk, 2010, s. 1).

Klasik İktisat, 18.yy. sonu 19.yy. başında klasiklerin önerdiği “laissez faire” liberalizmi ile başlamıştır. 19.yy. ortalarına doğru bu sistemin karşıtı olan Karl Marx, sosyalist sistem ve sosyalizm kapsamında çeşitli görüşler ortaya atmıştır (Hiç Birol, 2013, s. 96). Klasik iktisat düşünürleri, serbest piyasa şartlarının ve ekonomik düzenlemelerin arttırılması hususunu savunurlar. Klasik iktisat teorisine göre, devletin mülkiyet hakkı korunmaktadır. Devletin sınırlı devlet olarak kalmasını ve müdahalesinin en aza indirgenmesini isterler. “Laissez faire” kavramı ilke olarak, devlet elinin müdahalesinin en aza indirilmesi hususunu ön görmektedir. Devlet bir ekonomiye ne kadar çok müdahale ederse o kadar çok serbest rekabetin engellenmesi olasılığı ve ekonominin bozulması artabilir.

Klasik iktisat ve bu görüşün devamı niteliği taşıyan diğer iktisat teorilerine baktığımızda; iktisat analizlerinin özünde matematiksel hesaplamalar çevresinde oluşan denge kavramı söz konusudur. Bu anlamda, denge kavramı üzerine “görünmez el”, “rasyonel birey” kavramı gibi kavramlar türetilmiştir. Piyasalar sistemi için ise; “Bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler (laissez faire laissez passer)” fikri sunularak döneme hakim olan görüşü ortaya çıkmıştır (Akkaya, 2021, s. 61).

2.1. Marjinal Devrim

İktisat biliminde klasiklerin hâkimiyeti, 1870 yılı başı itibariyle yayınlanmış olan eserlerden; Carl Menger’in “İktisat Prensipleri” isimli kitabı, Leon Walras’ın “Teorik İktisatın Temelleri” isimli kitabı ve Stanley Jevons’ın “Politik İktisat Teorisi” isimli kitabının söz konusu üç eserin yaratmış olduğu büyük etkiyle 1890 yıllarında sona ermiştir. Menger, Walras ve Jevons’ın birbirlerinden bağımsız olarak aynı yıllarda geliştirmiş olduğu marjinalizm kavramı, bireylerin faydayı arttırıcı olduğu ön kabulü ile faydaya dayalı ve faydanın açıklanan değerinin türevsel hesaplarla formülleştirilmesidir. Klasik İktisat Teorisinden koparak, marjinalizm kavramı gerçekleşmiştir. Bu kopuş marjinal devrim şeklinde ifade edilmiştir (Tuştaş, 2015, s. 5).

1870 yılında Menger, Walras ve Jevons tarafından ortaya atılan Marjinalist

devrim ile neoklasik iktisat teorisinin başlangıç yörüngesi oluşmuştur. Marjinalist devrimin üç lideri olarak kabul edilen bu iktisatçılar, bir malın değerini belirleyen durumun marjinal fayda olduğunu ortaya koyan fayda-değer teorisi üzerinden analizlerini yapmışlardır. Bu dönemde Klasik iktisat teorisi iktisatçıları, ekonomik değer kavramının nasıl bir kavram olduğu, emek denilen kavramın bir kaynağının olup olmadığını anlamlandırma gayreti içindeydiler. Marjinal Devrim'e genel perspektiften baktığımızda değer ile piyasa fiyatı kavramını denkleştirip eşitleyerek bir emek-değer teorisi ortaya koyma girişiminin çürütülmesi devrimi olarak nitelendirilebilir (Akşit Akyurt, 2020, s. 9) (Gökalp & Günor, 2022, s. 24-30).

Marjinal Devrim'in ortaya çıkışı ve iktisatçılar tarafından benimsenmesi yeni bir model haline gelmesi, 25 yıldan fazla bir sürenin geçmesi ile olmuştur. 1870-1900 yılı arasını kapsadığını söylemek mümkündür. Marjinalizm kavramı, ilk kez talep teorisine uygulanan bir kavramdır. Talep teorisine uygulanması ve marjinal fayda kavramının ortaya çıkmasıyla, iktisatçılardan bazıları marjinalizm ilkelerinin gelir bölüşümü teorilerine ve üretim teorilerine de uygulanabileceği keşfinde bulunmuşlardır. Bunun akabinde de marjinal prodüktivite olarak kavramsallaştırılan olgunun bölüşüm ve gelir teorisine uygulanmasıyla mikro iktisat olarak günümüzde bildiğimiz iktisat alanının bütün konularında işlev kazanmıştır. Ortodoks iktisadın genel biçimi 1890'larda Marshall'ın Ekonomi İlkeleri ile oluşturuldu. İktisatçılar marjinal prensibi kullanırlar. Bunlar iki şekilde ayrılabilir: birinci nesil marjinaller ve ikinci nesil marjinaller. İlk nesil marjinaller marjinal fayda kavramını keşfettiler; bu kavramı ihtiyaç teorisine de uyguladılar. İkinci nesil marjinaller de aynısını yaparak marjinal üretkenlik kavramını keşfettiler. Bu kavramı dağıtım ve üretim teorisine de uyguladılar (Gül, 2008, s. 76).

Nesnel değer teorisinden öznel değer teorisine geçiş marjinal devrim ile olmuştur. Sosyalist iktisatçılar ve klasik iktisatçılar, Marjinalist Devrim'e kadar ki süreçte değer kavramının emek ile ölçülüp belirlendiğini savunmuşlardır. Bu düşünce Menger, Walras ve Jevons tarafından yıkılmıştır. Bunun yerine, marjinal fayda teorisi konmuştur. Asli kaynağı emek olan emek-değer teorisindeki emek kavramı, marjinal fayda teorisi kapsamında tüketicinin seçimleri doğrultusunda biçimlenen türev bir üretim faktörü haline dönüşmüştür (Bocutoğlu, 2012, s. 129).

Emek değer teorisi olarak bilinen bu teoriye göre değer nesnel standardı yalnızca emek olabilir ve bir metanın değeri, üretiminde kullanılan emekle ölçülebilir. Daha fazla emek gerektiren malların daha değerli olması gerekir. Klasikler ve sosyalistler

"kullanım değeri" ile "değişim değeri" arasında ayırım yaptılar. Buna bağlı olarak kullanım değeri yüksek olan malların değişim değerinin de yüksek olması gerekir. Bu da hayatımızın devamı için hayati önem taşıyan (ve dolayısıyla kullanım değeri yüksek) eşyaların aynı zamanda fiyatının da yüksek olması gerektiği anlamına gelmektedir.

Marjinal fayda teorisinin önemi, dağıtım sorunlarına maksimum etkinlikle çözüm sağladığına inanılmasından gelmektedir. Genel olarak, marjinal analizin benimsenmesi klasik teoriden modern teoriye geçişte önemli bir rol oynadı. Sınır hareketi, felsefi görüşlerden etkilenen entelektüel bir hareketti. Marjinalizm anti-sosyalist bir hareket olarak da dikkat çekti ve 20. yüzyılın ikinci yarısında ekonomik düşüncüyü etkilemeye devam etti.

Marjinalist bir devrimde ekonomik bireyler, seçim yapmadan önce tüm bilgilere sahip olan süper güçlü bireyler olarak karşımıza çıkar. 1870'lerdeki marjinal devrimle birlikte iktisat, dönemin egemen pozitivist eğilimlerinden beslenen doğa bilimlerini taklit etme konusunda en üst düzeye ulaştı. 1950'li yıllara gelindiğinde iktisat olgunlaşmış ve metodolojik sürecini tamamlamıştı. Ochangco (1999) göre Marjinal Devrim; bir kopuş ya da teorik bir atılımdır. Marjinal devrim, ekonomide matematiksel ve istatistiksel yöntemlerin kullanımını artırdı. Marjinalizm döneminde; emek değer teorisinin, "değeri" ölçmek için emek tüketimini kullanmaktan, değeri ölçmek için faydaları kullanan marjinalfayda teorisine doğru kaydığı görülmektedir.

2.1.1. Carl Menger

1840 yılında Polonya'da doğmuştur. Kendisi aslen Avusturya kökenlidir. Avusturya ekolünün en önemli isimlerinden birisidir. Avusturya Okulu, Menger gibi marjinalistlerden oluşan bir okuldur. Avusturya İktisat Okulu'nun düşünsel kökenlerinin çıkış noktası olarak Carl Menger ve onun "İktisadın Prensipleri (1871)" adlı eseri okulun doğum yılı olarak kabul edilir.

Menger, mal kavramını tanımlamıştır. Bir şeyin mal olması için; gereksinimi gidermesi, ihtiyaç ve tatmin arasında bir nedensellik ilişkisinin bulunması, gereksinimin giderilebilmesi için elverişe yatkınlığı gerekmektedir. Menger'in iktisat bilimine bir başka katkısı da marjinal fayda prensibi kavramıdır. Bu prensibin amacı, tüketicinin mevcut kazancından en yüksek faydayı sağlamasıdır. Menger, tüketicinin gereksinimlerini önem arz etme sırasına göre sıraladıktan sonra her bir mal ilave

edildiğinde tüketenin sağlamış olduğu faydanın azaldığı gözlemlenmiştir (Bloch, 1940, s. 430). Neoklasik iktisat teorisinin savunucusu olan Menger, Klasik İktisat görüşlerini de benimseyip Neoklasiklerin kabul etmiş olduğu matematiksel ifadelerle analizlerinde yer vermemiştir (Pehlivanoglu & Şenveli, 2019, s. 200-202).

Klasik iktisadı devirmek, Menger'in amaçları arasında değildi. Menger'in, iktisat yasalarının değişmezliğine ve evrenselliğine vurgusu, kısa vadeli fiyat belirlenme teorisinin sonuçları tatmin etmekteydi. Menger'in amacı, Klasik İktisat'ı sağlam olan zemin üzerine kurmak, dağılım ve fiyat teorisi arasındaki uçurumu kapatmaktı. İktisadın Prensipleri kitabının önsözünde Menger, iktisat biliminin dallarını yeniden inşa edilmiş bir fiyat teorisi altında kapsamına alma niyetini dile getirmiştir.

Menger, azalan marjinal fayda yasasını kullanarak talep yasası çıkarmıştır. İktisat bilimine katkılarında biri de budur. Malın fiyatı, bu malı almak isteyen tüketici için kısıtlayıcı bir neden oluşturmaktadır. Bu durumda talep edilen mal ile fiyat arasında ters orantı vardır. Satıcının faydası da arz cephesinde dikkate alınmaktadır. Serbest piyasa şartlarının devamlılığının sağlanması önemlidir. Eğer sağlanamazsa tekelleşme problemi ortaya çıkabilecektir (Genç & Çağlayan, 2017, s. 674-675).

Sonuç olarak, Menger modern mikroekonominin gelişiminin temelini atmaya yönelik çalışmalar yapmıştır. Avusturya İktisat Okulu'nun kuran iktisatçılardan biri olan Menger kendinden sonra gelen Mises ve Hayek gibi iktisatçıları da etkileyerek onlara ufuk açmıştır. Menger öznel değere bireyin seçimlerine ve girişimcilikle piyasa süreçlerinin önemine vurgu yapmıştır. Menger'in görüşleri çağdaş ekonomide mikroekonomi ve ekonomik metodoloji gibi alanlarda da etkisini sürdürmeye devam etmektedir.

2.1.2. Leon Walras

1834 yılında doğan Fransız iktisatçı olan Walras, genel bağlamda genel denge teorisi olarak bilinen teori ile ilgili çalışmaları ile bilinmektedir. Walras'ın "Element of Pure Economics (Saf İktisadın Unsurları)" isimli eseri bulunmaktadır. Bu eser, Marjinalist Okulun kurucularından biri olan Jevons'un Politik İktisat Teorisi isimli eserinden ve Menger'in İktisadın Prensipleri isimli eserinden daha sonra yayınlanmasına rağmen, Neoklasik İktisat Teorisi'nin matematikselleşmesi hususundaki etkisinin yaygınlığı ve derinliği bu iki unsurdan daha güçlü bir konuma gelmiştir (Öziş, 2016, s.

1243).

Neoklasik İktisat'ın öncü kurucularından biri de Leon Walras'tır. Schumpeter'e göre; katı teorinin büyük ustası olarak nitelendirilmektedir (Schumpeter, 2023, s. 380). Walras'ın "Elements of Pure Economics or the Theory of Social Wealth" isimli eseri iktisat alanını bilim düzey statüsüne ulaştırma hedefinde çok önemli bir adımdır. İktisat bilimi perspektifinde hala önemini ve statüsünü koruyan bir eserdir. Bu nedenle de Walras'a değinmeden Neoklasik iktisat hakkında yapılan çalışmalar eksik kalmaktadır.

Ekonomi de denge noktaları bağlamında araştırma yapan Walras, bir model geliştirmiştir. Bu model, ekonomik alanda fiyatların ve kararların nasıl oluştuğunu anlamak için kullanılmış olan bir araç olmuştur. Bu eser içeriğinde; Geleneksel piyasa ekonomilerinin analizi ve genel denge teorisi analizi üzerine araştırmalar bulunmaktadır (Öziş, 2016, s. 1253). Modern mikroekonomi teknolojisinin sağlanması ve iktisat biliminin sürdürülmesi durumunun sistemli hale gelmesi Walras'ın çalışmalarıyla olmuştur. Walras'ın küresel fiyat ilişkileri ve genel denge teorisi ile ilgili olan araştırmaları iktisat biliminde çok büyük etkiler oluşturmuştur. Bunun yanı sıra da Neoklasik İktisata da katkı sunmuştur (Walras, 1954, s. 70-71):

Walras'a göre iktisat üçe ayrılmaktadır. Bu ayrım;

- Pür iktisat
- Sosyal iktisat
- Uygulamalı iktisattır.

Bu sınıflandırmadaki üç başlık, birbiriyle bağlantılıdır. Fakat farklı problemleri gündemine almaktadır.

Pür iktisat Walras'a göre; toplumsal zenginliğin-refahın sebeplerini, doğasını ve kanunlarını ele almaktadır. Sosyal iktisat Walras'a göre; ahlaki iktisat olarak da adlandırılmaktadır. Toplumsal zenginliğin toplumdaki bireyler arasında nasıl bölüşüldüğü hususunu gündemine almaktadır. Uygulamalı iktisat ise; toplumsal zenginliğin üretimi konu etmektedir. Walras iktisat bilimini üç biçimde sınıflandırmaktadır ancak temel ilgi alanının pür iktisat olduğunu belirtmektedir. Serbest rekabet kavramının özelliklerini ve rekabetin koşullarını araştırdığı amaç doğrultusunda; sermayenin serbest rekabet şartları bağlamında özel kişilere ait olduğu bir durumda üretimin ve mübadelenin gerçekleşmiş olduğu varsayımıyla karışık matematik modelleri

tasarlamıştır. İdeal durumu tasvir eden Walras, analizlerini de ideal durum üzerine temellendirerek analizlerini sürdürmüştür. Karşılıklı bağımlılıkları karmaşık sistemdeki tutarlı olarak analiz etmiş olması, Walras'ı diğer iktisat araştırmacılarından ayıran önemli bir husustur. Son olarak Walras'ın kendisini şu şekilde açıklamaktadır; ben bir mimarım, iktisatçı değilim. Fakat ekonomi politikasını bir iktisatçıdan çok daha iyi bilmekteyim (Bilir, 2017, s. 133-140).

2.2.3. William Stanley Jevons

Özellikle 19. yüzyılda ekonomi literatürüne damgasını vuran Jevons 1906 yılında yayınladığı, “The Coal Question: An Inquiry Concerning the Progress of the Nation, and the Probable Exhaustion of our Coal-Mines” adlı kitabında şunları savunmuştur: Kaynaklara olan talep verimlilik artışına yol açacak, bu da ilgili kaynakların kullanımının artmasına ve verimliliğin artmasına yol açacaktır. Ayrıca uzun vadeli teknolojik gelişmenin ve ekonomik büyümenin çevre kirliliğini artıracığına inanmaktadır. Bu hipotez literatüre Jevons Paradoksu olarak girmiş ve o zamandan bu yana en çok düşünülen ve tartışılan konulardan biri olmuştur.

Ana akım ekonomi literatüründe teknolojik gelişme ile büyüme arasında pozitif bir ilişki vardır. Bu nedenle verimlilik artışlarının ekonomik büyümeyi artıracığına inanılmaktadır. Ancak Jevons Paradoksunun da açıkladığı gibi bu artış, enerjinin ve doğal kaynakların aşırı kullanımı nedeniyle biyosfer üzerinde çok büyük bir baskı oluşturmaktadır. 19. yüzyılın ortalarında Marx, kapitalizmin gelişmesinin besinlerin doğal döngüsünü bozarak, kendi deyimiyle "metabolik yarık" yarattığına dikkat çekti. Kentli nüfusun ihtiyacını karşılamak için elde edilen yiyecekler kentlere gönderilirken, geri kalan gıda atıkları da nehirleri kirletmektedir. Bu metabolik boşluktan kaynaklanan ekolojik sorunlar, en geniş anlamda kapitalizm ile doğa arasındaki tüm etkileşimleri karakterize etmekte ve bugün bizi ilgilendirmektedir.

2.1.4. Alfred Marshall

Neoklasik iktisat teorisinin öncülerinden birisi de Alfred Marshall'dır. 1890 yılında yayınlamış olduğu Principles of Economics (Ekonominin İlkeleri) isimli eseriyle Neoklasik İktisat Teorisi'ni son haline kavuşturduğu söylenmektedir. İktisat biliminde

matematiksel ve sayısal yaklaşımın 19.yy. da formal-doğal bilimler kapsamında değerli çalışmalar yapmış ve matematikçi olarak yetişen bilim insanlarınca geliştiği bilinmektedir. Bu bilim insanlarından biri de İngiliz iktisatçı Alfred Marshall olmaktadır. Neoklasik İktisat Teorisinin öncülerindendir. Marshall'ın eser ve çalışmalarına baktığımızda evrimsel hava izleri çok net bir biçimde karşımıza çıkarak karşılık bulmaktadır. Örnek vermek gerekirse; Marshall, Ekonominin İlkeleri isimli eserinin ilk baskısında “iktisadi şart ve koşullar her zaman değişkenlik gösterir” diyerek böyle bir gözlemini aktarmaktadır. Ancak aynı eserin beşinci baskısındaki önsözde “iktisatçı için kutsal yer, iktisadi dinamiklerden ziyade iktisadi biyolojidir” der (Bilir, 2018, s. 993).

Gerçek zamanlı, geri dönüşümü olmayan zaman anlayışıyla Marshall iktisadi analiz yönetimini inşa etmeyi istemiştir. Marshall, fayda-değer teorisi bağlamında öznel kararlara dayanan faydayı maksimize etme sonucunda gündeme gelen miktar ve fiyat belirlenmesi durumundaki zamansız kurgu dediğimiz durumun dışına çıkan bir iktisatçıdır. Analizi gerçek zaman ekseninde yerleştirip, iktisadi gerçeklik kavramını Marjinalist Okulun analizlerini göz ardı etmeden kavramaya çalışmıştır. Devrimde olan geri dönüşümsüz zamanda alınmış olan iktisat alanındaki kararların her birisinin sonuçlarının tüm detayları ile ortaya çıkması için değişik sürelerin geçmesinin beklenmesi gerekliliği, Marshall'a göre zaman ögesince oluşan problemlerin sebeplerinden sadece biridir (Öziş, 2023, s. 294).

Genel denge analiz kavramı, Walras tarafından geliştirilmiştir. Kısmi denge analizi, genel denge analizi kavramında olduğu gibi piyasa ilişkilerinde bağıllık ve karşılıklılık üzerinde durmaz. Bunun yerine piyasaları birbirinden soyutlayarak analiz ettiği piyasaların dışında kalan diğer piyasa faktörlerini, gelişmeleri hiç dikkate almaz veya sabit kabul eder. Marshall'ın firma teorisine baktığımızda kapasitenin arttırılmadığı ve sermayenin sabit olduğu dönem kısa dönem olarak adlandırılmaktadır. Bu dönemde işçi sayısı değiştirilerek arz arttırılabilir. Uzun döneme baktığımızda işçi sayısı ve/veya sermaye kapasitesinin de arttırılması mümkündür (Ardıç, 2001, s. 49).

Marshall'ın iktisat alanında yayınlanan kitap eserleri iktisat bilimine yapmış olduğu katkılardan sadece birisidir. Çünkü iktisat bilimine olan katkısı bunlar ile sınırlı değildir. Marshall, öğrencilerine ders verirken meslektaşlarıyla konferans yaparken görüşlerini onlara sohbet biçiminde aktarmıştır. Marshall'ın bu yöntemi, oral tradition of Cambridge (Cambridge'in sözlü açıklama geleneği) olarak adlandırılan geleneğin oluşumuna vesile olmuştur. Marshall'ın görüşleri, bu yöntem ile İlkeleri yayınlanmadan

önce dahi etkisini çok hızlı bir şekilde göstermiştir. İktisat bilimini Marshall, bir yandan bireylerin gereksinimlerini karşılamaya, bir yandan da gereksinimleri giderecek hizmet ve malların üretimi olarak tanımlamaktadır. İktisat bilimine katkısı bağlamında şunları söylemek mümkündür; matematiksel analiz gereçlerine olan ilgiyi arttırmasıyla emek kavramının değer ve servet kavramlarının tek kaynağı olduğu biçimindeki Klasik İktisat teorisi düşünürlerinin görüşlerinin değiştirmesi ve emeğin değer oluşumundaki gerçek düzeyinin belirlenmesidir (Turan, Nakiboğlu & Çetinkaya, 2015, s. 897).

2.2. Neoklasik İktisat

Neoklasik İktisat, 19. yy. ortaları ve 20. yy. ortalarına uzanan bir tarihsel gelişim sürecinin ürünüdür. Neoklasik İktisat, iktisat alanında oldukça önemli dönüşüme ve değişime sahne olan bir dönemin gerçekleşmesini sağlayan ekonomik yaklaşımdır.

Neoklasik İktisat Teorisi, mikroekonomi analizini ve matematiksel modelleme biçimlerinin kullanılması araştırma yöntemini öngörmektedir (Durusoy, 2008, s. 22) (Lila, 2020, s. 243). Neoklasik İktisat Teorisi'nin çerçevesinin çizilmesinin yaygın yollarından bir diğeri de Neoklasik İktisat kavramını belli başlı kavramlar perspektifinde ele almaktır. Bu yöntemi izleyen çalışmalar nazara alındığında bazı çalışmaların subjektif değer teorisi açısından Neoklasik İktisat'ın tanımlamasını yaptığı, bazılarında bireyciliğe metodolojik açıdan vurgu yapılarak tanımlamanın gerçekleştirildiği, kimi çalışmalarda matematiksel modellemenin ön plana çıktığı çıkarımında bulunmaktadır (Bilir, 2018, s. 660-661).

Neoklasik İktisat Teorisinde bireysel rasyonalizm kavramı ön plandadır. Bireylerin rasyonel olarak ettiği varsayılmaktadır. Rasyonel biçimde hareket eden bireyin kendi çıkarlarına en uygun olan biçimde kararlarının şekillendiği öngörüler arasında yer almaktadır. Bu modellemeye, "homoeconomicus" denir. Homoeconomicus kavramı, bütçe olasılıkları içinde kendi refahını maksimum seviyeye çıkaran birey anlamına gelmektedir. Klasik ve Neoklasik İktisadın temel varsayımını oluşturmaktadır. (Akyıldız, 2008, s. 30-31). Neoklasik İktisat Teorisinde homoeconomicus birey, diğer bireylerin tercihlerini önemsemeyerek taleplerini analizlerde model olarak değerlendirmeyen, farklı bireylerle iletişimde olmayan ve kendi sınırlarında bulunanları talep etmekle yetinen biçimde tanımlanmaktadır.

Neoklasik İktisat Teorisi'nin temel kavramlarından bir diğeri de marjinalizmdir.

İktisadi olarak verilen birçok kararın marjinal maliyet ve marjinal yarar arasındaki dengeye dayandığı savını vurgulamaktadır. Birim değişikliklerinin, iktisadi kararlar üzerindeki etkisi hususunda marjinalizm kavramı karşımıza çıkmaktadır. Walras'ın başlatmış olduğu büyük bir kırılma noktası olan yeni bireyi ve yeni toplumu şekillendirerek biçimlendiren Marjinalist Devrim, çeşitli yansılardan etkilenecek estetik biçimde kendi gündemini oluşturan bir devrimdir. Marjinalist Devrim sürecinde, marjinal kavramından farklı olarak birçok kavram daha türetilmiştir. Bunlar marjinal fayda, marjinal değer, marjinal ürün, marjinal maliyet ve marjinal verimdir. Günümüzün evrensel iktisat kanunu olan "Azalan Marjinal Faydalar Yasası", bir nesnenin homojen birimleri tüketildikçe her ek birimin faydasının giderek azalacağını belirtmektedir. Mesela çok susamış bir insana su verirseniz, ilk içeceğin tadı ona güzel gelecektir. İlk bardaktan sonra her bir bardak su verişinizde kişinin faydalanma oranı gitgide azalacaktır. Hatta ve hatta bir noktadan sonra negatife dönecektir. Marjinalist devrimin iktisat bilimine çok önemli bir katkısı da "İktisatta Bölüşüm Sorunları" dır. Dolayısıyla üretim faktörlerinin çıktıdan alacağı pay, çıktıya katkılarıyla orantılı olacaktır. Bir başka deyişle faktör fiyatlarının belirleyicisi marjinal verimliliklerdir. Bu, "üretimde katkıda bulunanın, üretimden mümkün olduğu kadar çok pay alması" anlamına gelir. Bu anlamda iktisatta bölüşüm sorunu 19. yüzyılın sonları ve 20. yüzyılın başlarında Avusturyalı iktisatçılar tarafından çözülmüş bir sorundur (Acar, 2010, s. 206). Neoklasik İktisat devrimi ile birlikte sanayi kapitalizmden finans kapitalizmine dönüşümün teorik temellerinin atıldığını söyleyebilmek pek mümkündür.

Neoklasik İktisat Teorisi, piyasa modeli olarak rekabetçi piyasa modelini benimsemektedir. Bu piyasa modeline baktığımızda; birden çok satan ve alan vardır. Bilginin ürünü olan serbestçe belirlenen fiyatlar ve kolay bir şekilde ürünler arasında geçiş yapabilmek gibi kolaylıklar bulunmaktadır. Neoklasik İktisat Teorisinde, rekabetçi fiyat mekanizmasının önemi büyüktür. Bu çerçevede öncelikli olarak fiyatlardaki nisbi kıtlıkları yansıtılması gerekmektedir. Devletin görevi, fiyatların oluşum sürecine müdahale etmeyerek rekabetçi fiyatların oluşum ortamını sağlamak için bekcilik yapmasıdır (Eren, 2020, s. 53).

Neoklasik İktisat Teorisi günümüzde nitelendirilirken; Geleneksel, Ortodoks, Modern, Anaakım gibi kavramlar kullanılarak nitelendirilmektedir. İktisat biliminde Neoklasik İktisat Teorisi'nin tam anlamıyla tanımı bulunmamaktadır. Neoklasik İktisat kavramını 1900 yılında ilk kullanan Veblen'dir. Veblen, Neoklasik İktisat Teorisini

klasik geleneğin devamı olarak nitelendirirken aynı zaman da bu gelenekten ayrılan bir teoriyi ifade etmek amacıyla kullanmıştır. Aynı zamanda Neoklasik kavramını geçiş niteliğinde de kullanmaktadır. Veblen'e göre, Neoklasik İktisat Teorisini nedensel kümülatif silsilenin farkındalığında olması bunu da evrimsel yöntemleri kapsamına alarak yapması diğer teorilerden ayırt eden özelliktir. Veblen'in tanımı perspektifinde Neoklasik İktisat Teorisi'nin özellikleri aşağıdaki gibidir (Bilir, 2019, s. 70-71):

- Rasyonel hareket eden bireyler vardır. Neoklasik İktisat Teorisi kapsamında Homoeconomicus olarak kavramlaştırılan rasyonel iktisadi birey anlayışı vardır. Rasyonel birey çevresindeki şart ve koşullardan etkilenmeyen, bu doğrultuda da rasyonel davranış sergilediği varsayılan bireydir.
- Rasyonel hareket eden bireyler olmalıdır.
- Neoklasik İktisat Teorisinde analizin aslolanın unsuru bireydir. Metodolojik bireycilik kavramı üzerinden yola çıkılarak analiz yapılmaktadır.
- Daima dengeye yönelim vardır. Diğer bir deyiş ile rasyonel bireyin kendi bireysel menfaati için eylemde bulunması sonucunda iktisatta denge unsuru gündeme gelmektedir.
- Taksonomiktir. Evrimsel süreci yok saymaktadır. İktisadi analiz, Neoklasik İktisat Teorisinde kültürel, kurumsal uyumlama ve gelişim süreçleri kapsamında yapılmamaktadır.
- Statiktir.
- Matematik ve modelleme merkezi önem arz etmektedir. Neoklasik İktisat Teorisi, öngörülen bir teori oluşturmaya çalışmaktadır. Bu nedenle analiz yaparken matematik bilimini kullanmaya yoğunluk göstermektedirler. Matematik bilimi Neoklasik iktisatçılar için önemlidir. Bilimsel yöntem olarak kabul görülmüştür.
- Faydayı temele alan analizler yapılmaktadır. Neoklasik İktisat Teorisi değeri faydayı temele alarak tanımlamaktadır.

'Klasik İktisatçılar' ifadesi, Ricardo ve James Mill ve bu iki iktisatçıdan önce yaşamış olanları yani en yüksek aşaması Ricardiyen iktisat olarak belirtilen teorinin kurucularını da kapsayacak biçimde ilk kez Marx tarafından kullanılmıştır. Bense, 'klasik okula', belki de kullanım hatası yaparak, Ricardo'dan sonra gelenleri yani (örneğin) J.S. Mill, Marshall, Edgeworth ve

Prof. Pigou olmak üzere Ricardiyen iktisat teorisini benimseyen ve kusursuz hale getirenleri dahil etme alışkanlığını edindim (Keynes, 2008, s. 14).

2.2.1. Neoklasik İktisat Eleştirileri

Ekonominin davranışlarını analitik ve matematiksel modellerle açıklamaya çalışan bir teori olan Neoklasik İktisat Teorisinin bu yaklaşımı genelde ilk eleştirilen noktalardan birisidir.

Neoklasik iktisat bireylerin devamlı olarak rasyonel bir biçimde davrandığını ve kendi çıkarlarının artması için çabaladıkları varsayımı üzerinden yürümektedir. Ancak realist yaşamda bireyler duygusaldır, sınırlı bilgiye sahiptir ve rasyonel olmayan kararları almaya çok daha yatkın davranışlar sergilemektedirler. Rasyonel davranış varsayımı, Neoklasik İktisatçıların eleştirilen bir başka noktasıdır.

Neoklasik iktisat, piyasaların doğal bir biçime dengelendiğini arz ve talebin her daim eşitlendiğini öngörmektedir. Fakat realist yaşamda piyasalar hep bu şekilde davranmaz. Piyasalardaki dışsallıklar ve bilgi noksanlığı vb. gibi etkenler ideal dengenin devamlılığının gerçekleşmesinin önüne set koyabilir. Bu da eleştirilerden bir diğeridir.

Neoklasik iktisat, ekonominin hızlı ve esnek bir biçimde uyumluluğunun olduğu varsayımı üzerinde durmaktadır. Ancak bu varsayım üzerinden yorumlamalar yaptığımızda ekonomik dinamizm ve anlık değişimlerin açıklanması güçleşmektedir. Yapısal değişimler ve ekonomik krizler vb. gibi durumlarda Neoklasik İktisat Teorisinin tahminde bulunma gücü pek de yeterli olmayacaktır.

Neoklasik İktisat Teorisi bağlamında, önemli etkenlerden bazıları ve bazı değişkenlerin de göz ardı edilmiş olması mümkündür. Örneğin; gelir dağılımı, çevresel faktörler, toplumsal ve sosyolojik etkenler vb. gibi hususlar kimi zaman sınırlı olarak varsayımların içerisine katılırken kimi zaman da ihmal edilerek göz ardı edilebilir.

Neoklasik İktisat Teorisi, hayatın ve toplumun gerekliliklerine realist olarak yaklaşmamakta ve değişen, gelişen toplumun evrimleşmesini görmezden gelmektedir (Lila, 2020, s. 243).

Tüm bu eleştiriler kapsamında baktığımızda; Neoklasik İktisadın noksanlıkları ve realist yaşamdaki karışıklıkların bahsedilen eleştiriler de nazara alındığında tam olarak

yansıtılmadığı hususunda toplanmaktadır.

Post Otistik İktisat Hareketi bir Neoklasik İktisat Teorisi eleştirisi olarak gündeme gelmiştir. Bu hareketin özelliklerinden en önemlisi iktisat öğrencilerinin bu hareketi geliştirmiş olmasıydı. Bu hareketin çıkışına neden olan olgu zaten iktisat alanında verilen eğitimin yetersiz görülmesi bu eğitimden hoşnut olunmamasıdır. Matematiksel yöntemlerin kontrolsüz bir biçimde kullanılışı ve matematiksel yöntemlere aşırı bağlılık, öğretmenlerin ve öğrencilerin ortak olarak eleştirilerine konu olan bir husustu. Değişik iktisat bilimi görüşlerine yer vermek yerinde devamlı olarak Neoklasik İktisat 'ın anlatılması ve öğretilmesi, iktisat alanındaki eğitim öğretim içeriğinin başka iktisadi görüşlere de yer verilmek suretiyle düzenlenmesi gerektiği noktasında eleştirilmiştir. Eğitimde çoğulculuk ilkesinin olması gerektiğini söylemektedirler.

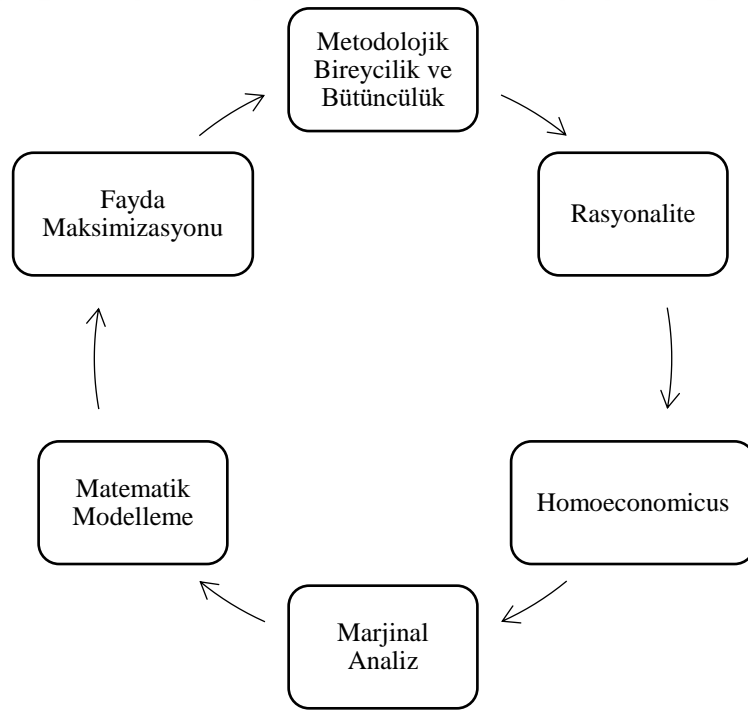
Fransa'daki öğrencilerin 2000 yılında bildiri yayınlamasıyla Post Otistik İktisat Hareketi görünür hale gelmiştir. Hareketin duyulması sağlanmıştır. Bu bildiride kendilerine dikte edilen eğitimden hoşnut olmadıkları öğrenciler dile getirmekteydi. Mikroekonomi dersleri, otizm sonrası hareketin gündemindeki ekonomi eğitimi tartışmalarının merkezinde yer almaktadır. Mikroekonomi dersinin realist yaşamda hiçbir biçimde faydasının görülmediği ve bu nedenle müfredat dışı bırakılması gereken bir konu olduğu şeklindeki eleştirilere karşı burada öğretilen modellerin öğrencilerinin iktisadi açıdan akıl yürütme yeteneklerini geliştirdiği, soyut düşünce kabiliyetini arttırdığını ve bunun neticesinde de gerekli olduğu savunulmaktadır (Aydın, 2016, s. 36-41).

Neoklasik İktisat Teorisi kavramı, Veblen tarafından kavramsallaştırılmıştır. Veblen 1870 sonrası bu kavramla marjinal fayda soyutlaması durumuna dayanan, tümden gelim matematiksel yöntemi kullanan ve iktisadi aşamaları evrimsel ve kurumsal bir biçimde sınırdan anlayan, dengeye odaklı öznel bir iktisadi modelleme biçiminde tanımlamaktaydı. Ancak Veblen, klasik iktisadın Bentham'dan sonra yeni ekonomik analiz biçimlerinin doğuşundan önce başlayan evrimine işaret etmek için neoklasizm kavramını kullanmıştır. Neoklasik İktisat, iktisadi analizin 19. yüzyılın son çeyreğinde yaşandığı bir yeniliği çağrıştırmakla beraber Veblen iktisadi düşüncenin 18. yüzyılda itibari ile gelişim süreci aşamalarında bu yeniliği konumlandırmaktaydı. Radikal bir biçimde ayrışmadan ziyade modern olarak kabul görülen genel iktisat düşüncesini simgeleyen ve Klasik sözcüğünün önüne "neo" olarak getirilen ek iktisat bilimini evrimsel bir bilim olmaktan uzaklaştırmış süreklilik algısını üzerinde durmaktaydı. Veblen Neoklasik İktisadın siyasal rasyonalitesi hususunu da eleştirmekteydi. Veblen

açısından Neoklasik İktisat yalnızca bir teori değildir. Fiilleri düzenleyen ve siyasal bir akıl olarak yaygınlaşmış olan kural sistemi olarak nitelendirmektedir. Neoklasik rasyonaliteyi neoklasik iktisadın fiilen işlediği koşullar ve araçlar olarak yorumlayarak neoklasik gücü anlamak mümkün görünmektedir. Bunu başarabilmek için neoklasik düşüncenin yönetsel rasyonelliğinin, araç ve stratejilerinin belirlenmesi gerekmektedir (Gürkan, 2020, s. 132-142).

2.2.2. Neoklasik İktisatın Metodolojik İlkeleri

Klasik iktisat teorisinden farklı olarak Neoklasik İktisat Ekolü toplumsal sınıflardan bağımsız bir insan üzerine yoğunluk göstermektedir. Neoklasik İktisat savunucuları tarihsel bir bakış açısına sahip değillerdir. Neoklasikler, iktisat bilimini iktisatın kıt kaynaklarının alternatif hedeflerle arasında gerçekleşen dağılımı inceleyen tarafsız ve nötr olduğunu, sosyal ilişkilerdeki devinimleri görmezden gelen bir bilim olduğu biçiminde tanımlamaktadırlar. Metodolojik ilkeler aşağıda sıralanmıştır (Sarıçoban, 2012, s. 47-55);

Şekil 1: Neoklasik iktisatın metodolojik ilkeleri

2.2.2.1. Metodolojik Bireycilik ve Bütüncülük

Bireycilik ve bütüncülük metodolojik bağlamda sosyal bilimlerdeki iki karşıt temel yaklaşım olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Metodolojik bireycilik dediğimiz kavram, ekonomik tercihlerin, kararların ve olayların açıklanmasında bireyin davranışları doğrultusunda çıkarımda bulunulması gerekliliği hususunu savunmaktadır. Toplumdaki bireylerin vermiş olduğu tüm sosyal kararlar ve ekonomik kararları metodolojik bireycilik ilkesinin benimseyenlere göre bireyin tercihleri doğrultusunda şekillenmektedir. Bireycilik analitik bir metottur. Aynı zamanda bireycilik sosyal düzeni de oluşturmaya yarayan bir sistem olarak nitelendirilebilir. Örneğin; Menger'in bütün sistemi bu ilke üzerine kurulmuştur (Sarıçoban, 2012, s. 163).

Bir başka deyişle toplumsal alan bütün olarak bireylere metodolojik bireycilik ile indirgenmektedir. Toplumsal yapılarda meydana gelen değişim ve toplumsal yapılar bireylerin fiilleri göz önüne alınmak suretiyle değerlendirilmektedir. Tüm iktisadi ve toplumsal fenomenler Neoklasik İktisatta birey kavramından yola çıkarak açıklanmaktadır. Temel unsur olarak analizde "birey" vardır. Bu bağlamda bireylerin topluluk haline gelmesinden oluşan pasif yapıya toplum demek yanlış olmayacaktır (Bilir, 2018, s. 665).

Menger, metodolojik bireycilik kavramının iktisat alanındaki en önemli temsilcisidir. En doğru yöntem Menger'e göre en basit bileşenlere ayırarak çözümlenmeye çalışmaktır. İktisat biliminin de en doğru yöntemi metodolojik bireycilik yöntemidir. İktisat alanının en temel birimi Menger'e göre bireysel ekonomidir. Burada ekonomi kavramı, insanların maddi olan gereksinimlerini karşılama gayesi ile yürütmüş olduğu etkinlikleri betimlemektedir. Bireylerin kendi çıkarlarını gözetme eylemlerini iktisat biliminin de bu çerçevede analiz yaptığını söylemek mümkündür. Bireysel ekonominin toplamı ile ulusal boyuta geçilmektedir. Sosyal kurumlar ve sosyal yapılar Menger'e göre birey ve bütün bağlamında kurulan doğrusal ve simetrik ilişki perpektifinde analiz edilmelidir.

Metodolojik bütüncülük kavramı, metodolojik bireycilik kavramının tam tersidir. Metodolojik holizm, gereksinimleri ve hedefleri bulunan ve olaylara sebep olan sosyal bütünsel yapıların varlığını kabul eden görüşü ifade etmektedir. Bu iki kavrama baktığımızda devlet, kalabalık ve ekonomi vs. gibi oluşumları tanımlamak için sosyal bütünsel yapıları oluşturan bireylere başvurma durumunun gerekliliği

sorgulanabilmektedir. Bu sorgulama esnasında bu iki kavram birbirlerinden ayrılmaktadır. Metodolojik bütüncülük-holizm her şeyin, onu oluşturan parçalardan daha önemli olan bir bütün olduğu inancı ile hareket eder ve metodolojik bireycilik ilkesine karşı çıkar (Zahle, 2023, s. 2-3). Neoklasik anlayış da bu durumdan hareketle makro iktisat biliminin iktisadi büyüklükler arasındaki ilişkileri ele alması hususunun üzerinde durarak buna eleştiri getirmektedir. Holistik görüş açısından ise metodolojik bireycilik yaklaşımının çıkar peşinde koşan homoeconomicus bireyi, toplumdan soyut hale gelmiş bir bireycilik anlayışını benimser. Birey toplumdan etkilenip toplumun içine doğmuş bireydir. Metodolojik birey topluma ilişkin bilginin birey tarafından algılanışının sınırlı olduğunu ifade eden kavramdır. Metodolojik bireyci anlayışın sosyal bilimlerin alanı olduğunu savunan metodolojik holistler ise metodolojik bireyciliğin sosyal bütünlükleri inkar ettiğini ve sosyal bilimlerin alanının araştırma ve inceleme çalışmalarını sınırladığını öne sürmektedirler (Keskin Korkmaz, 2011, s. 33-34).

Neoklasik İktisat Teorisi, bireycilik ilkesi üzerine kurulu bir analitik çerçeve bağlamında ekonomi de gerçekleşen olayları ve problemleri modelleyerek açıklamayı amaçlamaktadır. Sonuç olarak bireycilik kavramını piyasa ekonomisinin temel unsuru olarak nitelendirmek yanlış olmayacaktır.

2.2.2.2. Rasyonalite

Aydınlanma dönemi olarak adlandırılan 17-19.yy. zamanlarında akıl her şeyin ifadesidir. Akıl, bireylerin yaşadığı problemlerden kurtulmasını sağlayabilir. Bireyi barışa götürebilir. Toplumun işleyişini ve doğanın işleyişini anlamak için de akıl çok önemlidir (Kaya, 2019, s. 85). Rasyonellik kavramı iktisadi anlamda karar alma aşamalarında bireylerin hedef belirleyerek bu hedeflere ulaşmalarını gaye edindikleri, bu gayeye ulaşmak için de en doğru ve kendiler için en iyi kararları almak için uğraş verdikleri anlamını barındırmaktadır.

Klasik İktisat ve Rasyonalite; İktisadın bağımsız bir disiplin olarak ortaya çıkışı Adam Smith ile başlar. Smith, rasyonel davranışın modern terimlerle ekonomideki tanımını getirmemiş olsa da bencil bireylerin davranışlarının görünmez bir el aracılığıyla sosyal kârların artmasına yol açtığı temelde rasyonel bir yaklaşım önerdi. Smith'in neoklasikçiliğin ulaştığı bir rasyonalite tanımı yapması beklenemez (Yılmaz, 2009, s. 65-67). Smith, rasyonelliği konusunda Hume'dan etkilenmiştir. Hume, belirli durumlarda

tutkuların akılla çatışabileceğine inanıyordu. Bu durumda zihin kral olmaktan çıkar ve uygun araçları sağlayarak danışman rolünü üstlenir. Tutku hedefi sağlar ve akıl da ona ulaşmak için uygun araçları sağlar. Yani aklın tutkuların hizmetkarı olduğunu belirtir. Smith iktisadın ilk temellerini atmasına rağmen neoklasik dönem bireysel eylem teorisine dayanan araçsal rasyonaliteden söz edilmemiştir. Klasik iktisadın sonraki döneme bıraktığı miras metodolojik açıdan a priori ve bireyci analizin yerleşmesi olmuştur. Bireyler faydacı felsefeye dayalı olarak mutluluğun peşinde koşarken; a priori yönteminden de amaçlara ulaşmak için araçları rasyonel olarak kullanmayı temel almıştır (Cevizli, 2021, s. 7-8). Klasik iktisat teorisinin, ekonomik davranış ilişkilerinde bireyleri değerlendirirken onların davranışları ve onları etkileyen psikolojik etkenleri değerlendirmeden göz ardı ettiği ve bu şekilde teoriler üretmesi nedeniyle yetersiz olduğu nitelendirilmektedir (Akkaya, 2021, s. 58).

Rasyonel birey, modernize edilen toplumun temel öznesi olarak açıklanabilir. Bu bireyler iktisadi fiillerini ahlaki ilkeler ışığında toplumun menfaatini de göz ardı etmeyerek kendi faydasını da gözeterek gerçekleştirmektedirler. Bencil ve hazcı anlayıştan uzaklaşan modern birey rasyonellik bilinci artan bireydir. Etik ve rasyonellik arasındaki ilişkiyi ifade etmek için ekonomik pratik rasyonellik olgusunu kullanır. Bu anlayışa göre, modern toplumun öznesi ve üyesi bireydir. Bireyleri araç haline getiren faydacı kuramın tersine Marshall bireyi araç olarak görmez. Bireyi amaç olarak görür. Marshall, insanı amaç edinilerek adım atılması hususunu en iyi yatırım olarak görür. Bu yatırımın pek tabii sermayesi de olmalıdır. Bu sermaye ise eğitimidir (Çamlı & Duran, 2020, s. 618). İktisat bilimini Marshall bir servet bilimi olarak görmemektedir. Birey davranış bilimi olarak tanımlamaktadır. Buradan yola çıkarak da kısmi denge analizi kavramını geliştirmiştir (Akşit Akyurt, 2020, s. 9).

Günümüzde Neoklasik İktisat Teorisi, iktisat bilimine hâkim bilim olarak görülmektedir. Neoklasik iktisat, ekonomi alanında bir bilimdir. Bu yaklaşımın mihenk taşlarını oluşturan kavramlardan bir tanesi de “rasyonellik” kavramıdır. Neoklasik İktisat Teorisi piyasaya aktif katılım sağlayanların, tüketenlerin ve işletmelerin genel bağlamda akılcı-rasyonel biçimde davrandıklarını varsayan bir ekol çevresinde çevrenmektedir. Neoklasik İktisat Teorisi bireyin fikirlerini “homoeconomicus” perspektifinden şekillendirmiştir. Homo-economicus kavramı, akılcı ve rasyonel değer yargılarından ayrık olan her daim karını ve eş zamanlı olarak da faydasını maksimize etmeyi hedefleyen birey olarak tanımlanmaktadır (Başargan, 2023, s. 76).

Neoklasik İktisat Teorisi kapsamında rasyonel birey önemli bir konumdadır. Bu teorinin gereği bireylerin mutluluğu, çıkarları ve menfaatleri toplumdaki bireylerin de mutluluğa ulaştırılmasından geçmektedir. Klasik iktisatçıların piyasa mekanizmaları ile –görünmez el ile- bireylerin menfaatleri en yüksek seviyeye çıktığında toplumdaki bireylerin faydalanmaları da en yüksek seviyede olacaktır.

Neoklasik İktisat Teorisi'nin ortaya çıkması ve gelişimiyle beraber, iktisat biliminin odak noktası makro konulara odaklıyken, mikro konulara doğru yönelim gerçekleştirmiştir.

Neoklasik İktisat Teorisi, biçimsel özellikleri gereği girişimcilik teorisini geliştirmeye uygun olan bir teori değildir (Büyükılgaz, 2020, s. 2). Neoklasik İktisat Teorisinde rasyonellik kavramına baktığımızda bu varsayım temel bir varsayımdır. Mikro iktisat alanında yapılan analizler ve Makro İktisatta yapılan modellemeler perspektifinden bakıldığında bu varsayımın sıklıkla kullanıldığı çıkarımında bulunmak mümkündür.

Politik iktisat, klasik iktisat teorisyenleri tarafından sosyal bilimi çağrıştırmıştır. “Political economy” olarak adlandırılmıştır. Neoklasik İktisat'ın paradigma perspektifinde hakimiyet kurması ile birlikte iktisat bilimi, doğal bilimlere çağrıştırmıştır. “Economics” olarak adlandırılmaya başlanmıştır (Akşit Akyurt, 2020, s. 10).

Bu bilgiler ışığında Neoklasik İktisat Teorisi kapsamında rasyonellik kavramında; rasyonel birey çeşitli olasılıkları ve seçimleri karşılaştırmaktadır. Kendisine en çok kar ve fayda sağlayacak olan seçimi seçmeye yatkındır. Sınırlı kaynakların etkili biçimde kullanma gayret içerisindedirler. Neoklasik İktisat Teorisi, piyasada aktif olan katılımcıların sonraki zamanlarda yaşanabilecek olay ve olgular hakkında tahminde bulunma yeteneğinin olduğunu da vurgulamaktadır. Tahmin etme sürecini etkileyen etkenler arasında pek mümkündür ki, geçmişteki olay ve olgular doğrultusunda edinilen bilgiler ve deneyimlerden faydalanılır. Rasyonellik kavramı, bireylerin iktisadi kararlar verirken belirlediği amaçlara ve hedeflere ulaşma gayesiyle hareket ettiği düşüncesini varsaymaktadır. Faydayı maksimum düzeye çıkararak maksimizasyonunu sağlamak, karını maksimum seviyeye çıkararak maksimizasyonu sağlamak ve iktisadi çıkarlarını koruma içgüdüğü ile kararlar almak bahsedilen hedeflerin kapsamında yer almaktadır. Rasyonel bireyler aktif ve pasif eylemlerini gerçekleştirirken çelişiklere yer vermezler, tutarlı hareket ederler. Örneğin; aynı şartlarda ve koşullarda aynı seçimlere sahip olan bireyler, rasyonel karar almaya yatkın bireylerdir. Bu durumlarda, karşılaştırma yaparak

kendilerine en faydalı olan ve en kar getiren olasılığı seçmektedirler. Rasyonel birey belge, bilgi ve verilere dayanarak kendisi için en faydalı ve en karlı olan kararı vermeye çalışmaktadır. Bu bağlamda pek mümkündür ki, yanıltıcı bilgi ve eksik veriler bu rasyonel karar alma sürecini olumsuz yönde etkileyebilir.

Neoklasik iktisat teorisi bağlamında; bireycilik kavramı yukarıda da arz ve izah edildiği üzere çok önemli bir yere sahiptir. Bireycilik içerisinde, rasyonelliği de barındırmaktadır. Rasyonellik dediğimiz kavram, Neoklasik İktisat Teorisi bağlamında firmalar, bireyler ve iktidarlar gibi ekonomiyi etkileyen aktörlerin eğitimli bir biçimde davranışlarını yönetmeyi bilen varlıklar olarak kabul etmektedir. Bu düşünceye göre ekonomiyi etkileyen aktörlerden başta bireyler olmak üzere, iktidar ve firmalar vs. de çıkarlarını kendilerine en faydalı biçimde koruyarak faydayı maksimizasyon statüsüne ulaştırma gayesi ile karar verirler.

Rasyonel insan, sosyal bilimlerin pek çok dalında en azından tutarlı olması ve mantık ilkelerine aykırı davranmaması, sadece düşünceleriyle hareket etmesi beklenen önemli bir varsayımdır. Sınırlı olmayan yetenek ve becerilerle, sınırlı olmayan bilgi ile donanmış, çevresinden ve duygulardan etkilenmemiş bireyler, rasyonel birey olarak tanımlanır (Kamber, 2018, s. 171). Neoklasik İktisat Teorisi'ne göre, rasyonellik kavramı duygusal olan tepkilerle, açıklanması güç olan duygularla ve mantık çerçevesinde anlamlandırılması zor olan eylemlere, güven duygusuna karşı olan tavidir. Bireyler sahip oldukları irade gücüyle kendi çıkarları lehine hareket ederek her zaman rasyoneldirler (Alm, 2010, s. 636 Aktaran: Kitapçı, 2017, s. 86). Neoklasik İktisat Teorisi yaklaşımının benimsenmesi ile psikoloji ve iktisat bilimleri arasındaki ilişki bir süreliğine görmezden gelinmiştir.

Rasyonel davranışın normatif ve tanımlayıcı özelliklere sahip olması hem bireylerin nasıl davranmaları gerektiği ile ilgili normatif bir yaklaşımı hem de bireylerin nasıl davrandıklarını gösteren pozitif bir yaklaşımı vurgulamaktadır (Simon, 1972, s.161 Aktaran: Kitapçı, 2017, s. 86).

2.2.2.3. Homoeconomicus

Neoklasik iktisat teorisinde, bireysel rasyonalizm kavramı ön plandadır. Bireylerin rasyonel olarak ettiği varsayılmaktadır. Rasyonel biçimde hareket eden bireyin kendi çıkarlarına en uygun olan biçimde kararlarının şekillendiği öngörüler arasında yer

almaktadır. Bu modellemeye, “homoeconomicus” denir. Homoeconomicus kavramı, bütçe olasılıkları içinde kendi refahını maksimum seviyeye çıkaran birey anlamına gelmektedir. Klasik ve Neoklasik iktisadın temel varsayımını oluşturmaktadır. Bunun özü Bentham'ın psikolojik davranışdır, yani "bireyler mutluluk arayan ve acıdan kaçınan varlıklardır." Homoeconomicus, tüketici olarak fayda maksimizasyonu; üretici olarak kar maksimizasyonu peşinde koşan rasyonel kişiyi tanımlamaktadır. Homoekonomizm, bireylerin kendi çıkarlarını maksimize etmeye çalıştıkları varsayımına dayanırken, ahlak felsefesindeki karşılığı, yalnızca kendi çıkarlarını düşünen egoist ve hedonist bireyleri ifade eder. Ekonomik homojenlik teorisi insan davranışının birçok özelliğini anlamada yardımcı olsa da ahlaki davranışı açıklamada yeterli değildir. Bu kavram, ahlaki davranışı açıklama işlevini, "bireyin başkalarının yararına hareket etmesi veya gelecekte bir fayda beklemesi" gibi teorilerle zenginleştirmeye çalışmıştır ancak yetenekler açısından hala yetersizdir (Akyıldız, 2008, s. 30-34).

Klasik iktisat düşüncesinin temsilcileri Smith ve Ricardo, kapitalist ekonomik sistemi "homojen ekonomi" adını verdikleri insan varsayımı üzerinden açıkladılar. İnsanların rasyonel olarak kendi çıkarlarının peşinde olduğu varsayımına dayanarak kapitalizmin genel kurallarını ve işleyiş mekanizmalarını ortaya koymuşlardır (Gençoğlu, 2020, s. 238). Neoklasik İktisat Teorisinde homo-economicus birey, diğer bireylerin tercihlerini önemsemeyerek taleplerini analizlerde model olarak değerlendirmeyen farklı bireylerle iletişimde olmayan ve kendi sınırlarında bulunanları talep etmekle yetinen biçimde tanımlanmaktadır.

Homo-economicus kavramının orijini konusunda genel kabul görmüş bir tarihten ya da kitaptan söz etmek mümkün değildir. Maffeo Pantaleoni'nin 1889 yılında yayınladığı “Principii di Economia Pura” isimli eserinde “economicus” kavramına ilk defa rastlanıldığı iddia edilmektedir. Ancak Pantaleoni'nin çalışmasından önce de Alman iktisat literatüründe 1847 ve 1826 yıllarında da Karl Rau'nun “Grundsätze Volkswirtschaftslehre” isimli eserlerinde “economicus” teriminin kullanıldığı gözlemlenmektedir. Bazı bilim adamları 1935 yılında Adolph Lowe tarafından yayınlanan “İktisat ve Sosyoloji (Economics and Sociology)” isimli eserde homo-economicus kavramının ilk olarak kullanıldığını, bazı bilim adamları ise Vilfredo Pareto'nun 1906 yılında yayınladığı “Manual” isimli eserinde homo-economicus kavramına ilk olarak rastlanıldığını iddia etmektedir (O'Boyle, 2007, s. 321-337 Aktaran: Şeniğne, 2011, s. 4).

Bir diğerk yaklaşıma göre John Stuart Mill “Politik İktisadın Tanımı ve Buna Uygun İnceleme Metodu Üzerine (On the Definition of Political Economy; and on the Method of Investigation Proper to it)” isimli kitabında homoeconomicus ifadesini açık olarak kullanılmasa da farazi bir kişi olarak iktisadi insanı tanımlamıştır. Birikim, boş vakit, lüks ve prokreasyon özelliklerine sahip olan iktisadi insanın incelenmesi iktisadi analiz için yeterlidir (Mill, 1843, s. 221-222 Aktaran: Şeniğne, 2011, s. 4-5).

2.2.2.4. Marjinal Analiz

Marjinal analiz, Neoklasik iktisat alanında İktisatın temel terimlerindedir. Üretim, kaynak dağıtımı ve tüketim gibi birçok alanda faaliyet gösteren bir terimdir. Genel bağlamda marjinal analiz iktisatçıların karar verme süreçlerini anlamaları için yardımcı olma fiilini üstlenen bir araçtır.

Neoklasik iktisadın ayırt edici özelliği marjinal analiz kavramıdır. Neoklasik iktisadın temellerinin marjinalist devrime dayandığı konusunda iktisat literatüründe görüş birliği bulunmaktadır (Bilir, 2018, s. 660). Marjinalist Devrimi ortaya çıkaran iktisatçıların bulunduğu Avusturya İktisat Okulu’nun da kurucusu olarak atfedilen Menger’in 1871 yılında yayınlamış olduğu İktisadın Prensipleri isimli kitabında marjinal analiz teorisi kullanılmıştır. Menger ile beraber öğrencileri Bawerk ve Wieser de bu ilkeler kitabını oluştururken çalışmalara destek olmuşlardır (Keskin Korkmaz, 2011, s. 14).

Marjinal olarak kavramsallaştırdığımız terim, İktisatın belirli bir etkinlik seviyesindeki birim azalış ve artışına devam eden bir kavramdır. Tüketici belirli hizmet ve malları tüketirken tüketim kararlarını muhakeme edebilmek için marjinal analiz teorisi ile değerlendirmede bulunulur. Tüketici en uygun tüketim listesini marjinal maliye ve marjinal faydayı karşılaştırarak belirlemektedir. En uygun tüketim düzeyi de pek tabii en yüksek faydayı sağlayan mal bazında yapılan tüketimdir. En uygun üretim düzeyi hakkında da genel bağlamda şunu söylemek doğru olacaktır; Marjinal fayda ve marjinal maliyet eşit olduğunda en uygun üretim düzeyi sağlanmış olacaktır. Üretim yapıldıktan sonra üretilen malın dağıtımı aşamasında da marjinal analiz kavramı önem arz etmektedir.

Neoklasik iktisattaki dağıtım teorisi dediğimiz teori; 19. yüzyıl iktisat düşüncesi öncelikle fiyatların, ücretlerin, faizin ve kârın nasıl belirleneceği gibi temel sorularla ilgili akıl yürütmeye ilgilidir. İktisadi düşüncede makroekonomide bahsedilen uzun vadeli

değişim analizi ve gelir dağılımı analizi yerini piyasa analizine yani mikro analize bırakmıştır. Büyüme ve dağıtım konuları gözden düşmeye başlamış ve fiyat teorisi önem kazanmaya başlamıştır (Yasa, 2017, s. 286). Öte yandan fayda değeri teorisi çerçevesinde neoklasik okul, dağıtım olgusunu üretim faktörlerinin fiyatlanma şekli sorunu olarak ele almakta ve üretim faktörleri piyasasındaki fiyat oluşumunu fayda değeri teorisi bağlamında açıklamaya çalışmaktadır. Marjinalizm analiz eder ve üretim faktörlerinin çıktıdan ne kadar pay alması gerektiğini belirlemeye çalışır (Öztürk, 2010, s. 1). Bu kuramı Sraffa eleştirmektedir. Çünkü, marjinal analiz türev kavramının varsaydığı limit dahilinde de olsa değişimin hep var olduğunu savunmaktadır. Değişken olan üretim girdisi 1 birim arttırılsın ki marjinal verimin de saptanması mümkün olsun. Ya da üretim miktarı 1 birim arttırılsın ki marjinal maliyet saptanabilsin. Halbuki hiç değişime uğramadan her yıl aynı biçimde kendini tekrarlayan bir ekonomi olursa marjinal maliyette marjinal verim de bulunmaz. Ancak bu iktisat teorisinde de pek tabii bölüşüm ve değer yasaları bulunmaktadır. Sraffa'nın eleştirdiği ikinci nokta ise; marjinal bölüşüm teorisi üretim faktörünün tek yönlü olduğu varsayımından hareket eder. Tek yön ise üretim girdisinden tüketim mallarına doğrudur (Öztürk, 2010, s. 17).

Marjinal fayda kavramı azalan marjinal fayda ilkesi ve toplam fayda kavramı bağlamında temellere oturtulmuştur. Belirli dönemlerde bireylerin tüketmiş olduğu malın bütün birimlerinden elde edilmiş olan fayda toplam faydadır. Bireyin belirli bir dönem aralığında tüketmiş olduğu bir malın ilave edilen her birimden elde ettiği fayda da marjinal faydadır. Marjinal fayda, bireylerin ilave edilen her birimde tüketilen mal sonucunda toplam elde edilen fayda da oluşan değişikliğe eşittir (Kamilçelebi, 2012, s. 56).

Neoklasik iktisat okulu, marjinal analizi refah ekonomisinin ve denge ekonomisinin temeli olarak görür. Marshall ise refahla ilgili bir gündem belirlemekten kaçınmış ve fayda değeri teorisini yalnızca talep teorisinin bir türevi olarak ele almış ve piyasa dengesi analizinde onu üretim teorisi ile talep teorisinin birleştirici ilkesi haline getirmiştir. Diğer Neoklasik İktisat teorisyenlerinden farklı olarak Marshall, Neoklasik İktisat'ı statik yapısından süzerek veri kaynaklarının dağılımı ve birikimi yolu ile kaynakların arttırılması hususunun da ekonomik refah üzerindeki olağan etkilerini incelemiştir (Öztürk, 2010, s. 20).

Marjinal analiz, iktisatçıların araştırmaları, incelemeleri ve kararları açısından onlara yol gösteren bir araç görevindedir. Üretim, tüketim ve kaynakların dağıtımı

bağlamında marjinal analiz, en uygun tercihleri değerlendirilmek için en sık başvurulan yöntemdir. İktisatın temel yasalarının yayılımında katkıda bulunan marjinal analiz, üretimin iyi bir şekilde ilerlemesini sağlar. Ancak marjinal analizlerden kimisinin gerçeklik ile ilgisinin olmadığı ve kimi zaman da sınırlı bir bakış açısı ile değerlendirilme durumuna yol açtığı hususunda eleştirilmektedir.

2.2.2.5. Matematik Modelleme

İktisat alanının bilim olabilmesi için Neoklasikler çok uğraş vermişlerdir. Bu gayelerine ulaşmalarının bir yöntemi de matematiksel analiz yöntemlerini kullanmak olmuştur. Bu amaçları doğrultusunda matematiksel yöntemleri sistematik bir bilimsel yöntem olarak kabul ederek uygulamışlardır (Bilir, 2018, s. 666).

Matematik, fizik ve iktisat dahil olmak üzere bilimlerin vazgeçilmez bir aracı haline gelmiştir. Fizikte matematik, kesinliği ve karmaşık sistemleri modelleme yeteneği sayesinde büyük faydalar sağlamış, bilimsel ilerlemeye katkıda bulunmuştur. İktisat da benzer şekilde matematikleşmiş, ekonomik teoriler genellikle matematiksel ifadelerle oluşturulmaya başlanmıştır. Ancak, doğa bilimlerinde matematiğin kullanımı genel kabul görürken, iktisatta bu durum tartışmalıdır. Ekonomi teorisinde bilim insanları, biçimsel olarak geçerli olduğu varsayılan hipotetik-tümdengelimsel sistemler geliştirerek matematiği bir analiz aracı olarak kullanmaktadır (Caldwell, 1980, s. 114).

Amerika Birleşik Devletleri'nin ünlü üniversitelerinin doktora eğitimi kapsamında iktisadi kalkınma ve düşünce tarihi bağlamında yok denecek kadar az ve hatta hiç ders yer almamaktadır. Fakat matematik ve iktisat, ekonometri, istatistik, genel denge analizi ve matematiksel istatistik gibi dolaylı-doğrudan bir biçimde temeli matematiğe dayanan dersler doktora programının temel altyapısını oluşturmaktadır. Birçok üniversitede iyi bir iktisat bilimci olmanın olmaz ise olmaz şartı matematik alanında iyi olmak ve matematik bilimini iktisat alanındaki akademik araştırmalarda derin bir biçimde kullanarak özdeşleştirmekten geçmektedir. İktisatın matematikten, matematiğin de iktisattan ayıksı düşünülmesi rasyonel bağlamda hesap yapılabilmesini imkânsızlaştırır. Matematiği yok saydığımızda siyasi ve ideolojik kaygılanmalar sonucunda yapılmış olan ve sağlam altyapıdan yoksun anlamsız spekülasyonları reddetmek zor olmaktadır. (Keskin Korkmaz, 2011, s. 68-69).

Matematiksel modellerle elde edilen veriler, Neoklasik iktisat çerçevesinde

önemli tespitler yapılmasına imkân tanımış olsa da bu tespitlerin sözlü olarak aktarımının yetersizliği, iktisatçılar ile diğer sosyal bilimciler arasında iletişim kurmayı güçleştirmiştir. Neoklasik iktisatçılar, öngörücü teori oluşturma amacıyla bireylerin davranışlarına dair belirli olasılık varsayımları geliştirmekte ve bu varsayımlar üzerinden çıkarımlar yapmaktadır. Bu yaklaşımda temel hedef, doğrudan gerçekliği tasvir etmekten ziyade, geleceğe ilişkin tutarlı öngörülerde bulunabilmektir (Bilir, 2017, s. 136).

Bununla birlikte matematiksel yöntemlerin yoğun biçimde kullanılması, iktisat disiplininde “formalizm” olarak adlandırılan yaygın bir olguya yol açmıştır. Neoklasik iktisat, matematik kullanımının en önemli savunucusu ve uygulayıcısı olurken, Avusturya İktisat Okulu başta olmak üzere bazı ekoller bu duruma eleştirel yaklaşmaktadır. Ancak kompleksite iktisadi ve davranışsal iktisat gibi farklı yaklaşımlar, matematiği iktisadi analizde faydalı bir araç olarak görmeye devam etmektedir. Bu bağlamda tartışmalar, matematiğin iktisatta tamamen reddedilmesinden ziyade, hangi ölçüde ve nasıl kullanılmasının bilimsel ilerleme için daha uygun olacağı sorusu etrafında şekillenmektedir (Aktan, Yay & Göcen, 2021, s. 75-76).

2.2.2.6. Fayda Maksimizasyonu

Bireyin bir hizmeti veya malı tüketirken elde etmiş olduğu tatmin ve memnuniyete fayda denir. Bireye özel olan değişik mal ve hizmetleri tüketirken fayda elde etmek isterler. Tüketenlerin tercih ettiği malları ve fiyatları temelde nazara alarak birleştiren faydaları sentezlemektedir. Fayda Neoklasik İktisat biliminde bireyin belirli bir hizmeti ve malı ne oranda tükettiği ve tüketmiş olduğu bu maldan ne kadar performans elde ettiğinin ölçütünü oluşturmaktadır.

Tüketicilerin tükettiği biçimde davranmakta olduğu ve sınırlı kaynaklar ile olabilen en iyi biçimde tüketme gayretini bir araya getirmek üzere kurulu olan teoriye fayda teorisi denilmektedir. Faydanın maksimum seviyeye çıkması üzerine kurulu Neoklasik İktisat Teorisinde tüketiciler hizmet ve malların içinden seçim yaparlar. Bu seçimlerde karar verirken Neoklasik İktisat Teorisi piyasa fiyatlarını etkileyen bir model sunar. Bu bağlamda baktığımızda fayda teorisi Neoklasik İktisat Teorisinde piyasa ekonomisinin mihenk taşlarından biridir. Piyasa ekonomisi bu teori perspektifinde kendi faydasını üst düzeye çıkarma gayesinin doğal bir sonucu olarak dengeye ulaşmaktadır. Bu de arz ve talebin kesiştiği noktadır. Bu kesişim piyasadaki mal miktarını ve bu

malların fiyatlarını belirlemektedir.

Ekonomistler, bireylerin faydayı maksimize ettiğini söylediklerinde, aslında bireylerin mevcut seçenekleri sıraladığını ve en çok tercih ettiklerini seçtiklerini ifade ederler. "Fayda" kavramı faydacılıktan miras alınmış olsa da, çağdaş mikroekonomi teorisinde belirli bir his veya mutluluk düzeyi ima edilmez. İyi ekonomistler bazen bireylerin faydayı maksimize etmeye çalıştıklarını söyleseler de, faydayı insanların nihai olarak arzuladığı bir şey olarak görmemelidirler. Rasyonel tercih teorisi, insanların sahip olması gereken belirli hedefleri tanımlamaz; fayda yalnızca tercihlerin bir endeksidir. Fayda maksimizasyonu yapan bireyler, mevcut alternatifleri sıralar ve en çok tercih ettikleri seçeneği seçerler, ancak bu durum tercihlerinin içeriği hakkında herhangi bir bilgi vermez (Hausman, 1992, s. 18).

Metodolojik rasyonalite ve metodolojik bireycilik varsayımlarının bir neticesi olarak Neoklasik İktisat bilimi değeri fayda bağlamında tanımlamaktadır. Kişisel çıkarları Neoklasik İktisat temel davranış bağlamında temellendirmektedir. Bireylerin gayelerinin faydalarını maksimum seviyeye çıkarma hususunda olduğu varsayımını ileri sürmektedir. Neoklasik iktisat biliminde, kişisel çıkarları doğrultusunda tercihlerini yönlendiren ve rasyonalist bir biçimde karar alan bireyin amacının faydasını en üst seviyeye çıkarmak olduğu vurgulanmaktadır (Bilir, 2018, s. 665-666).

2.3. Kesinlik Dünyasında Rasyonel Seçim

Neoklasik İktisatta rasyonellik dendiği zaman seçimler arasındaki tutarlılık anlaşılır hale geldi. Rasyonel birey ulaşılabilir alternatifleri sıralar ve aralarında en çok tercih (preference) ettiğini seçer (choice). Rasyonellik, bireylerin belirli hedeflere ulaşmak için ellerindeki bilgi ve kaynakları en iyi şekilde kullanma çabası olarak anlaşılır. Bu çerçevede, tercihlerin rasyonel olma koşulları, bireylerin seçimlerini mantıklı ve tutarlı bir şekilde yapmalarını ifade eder.

A'nın seçimi(choice) ancak şu şartlarda rasyoneldir:

A'nın tercihi (preference) rasyonelse,

A seçimi (choice) dışında bir başka opsiyon tercih (preference),

A'nın tercihi (preference), ancak şu şartlarda rasyoneldir:

1) Tamlık: x, y malları arasında $x \geq y$ veya $y \geq x$

Bireylerin rasyonel tercihlerde bulunabilmesi için gerekli olan temel varsayımlardan biridir. Tamlık bir kişinin ulaşılabilir bütün alternatifleri mukayese ederek sıralayabildiğini ve alternatiflerden birini tercih ettiğini veya alternatifler arasında kayıtsız kaldığını ifade eder. Bireylerin karşılaştırılmayan alternatifler bırakmadığını varsayar, yani birey her zaman bir karar verebilir.

2) Geçişlilik: x, y, z malları arasında $x \geq y$ ve $y \geq z$ ise $x \geq z$ dir.

Eğer bir birey x 'i y 'den daha çok tercih ediyor ve y 'yi de z 'den daha çok tercih ediyorsa, o zaman aynı birey x 'i z 'den daha çok tercih etmelidir. Yani birey x alternatifini en az y kadar iyi buluyorsa ve aynı şekilde y alternatifini en az z kadar iyi buluyorsa, o zaman bireyin x alternatifini de en az z kadar iyi bulması gerekir. Bu, tercihler arasında bir çeşit mantıksal sıralama ve tutarlılık sağlar.

3) Süreklilik: Herhangi bir x kümesi için, $A(x)$ 'in en az x kümesi kadar iyi tanımlanacağını ve $B(x)$ 'in x kümesinden daha iyi olmayacak şekilde tanımlanacağını varsayalım. Bu durumda $A(x)$ ve $B(x)$ yakınsar. İki vektörden herhangi biri yeterince küçük değişse bile aralarındaki katı tercih değişmeyecektir (Yılmaz, 2009, s. 107).

$A(x)$ kümesi, x kümesine göre en az onun kadar iyi olan alternatifleri içeriyorsa ve $B(x)$ kümesi, x kümesine göre daha iyi olmayan alternatifleri içeriyorsa, Bu iki küme birbirine yakınsar ve küçük değişimler ani tercih değişikliklerine yol açmaz. Başka bir ifadeyle, eğer bir mal demeti çok az değişirse, bireyin ona olan tercihi de aniden değişmez. Yani tercih ilişkileri "kesintisiz" ve "düzenli" bir yapıya sahiptir.

Birey, değerlendirdiği alternatifler arasında en çok tercih ettiği seçeneği seçer. Neoklasik iktisatta, bireyin tercihlerinin belirli bir sıralama doğrultusunda olduğu ve bu sıralamaya uygun olarak en çok tercih ettiği seçeneği seçeceği varsayılır. Bu seçim, bireyin fayda veya mutluluğunu maksimize etmeye yönelik bir rasyonel davranışı yansıtarak ekonomik kararlarının temelini oluşturur. Bu temel rasyonel birey modeli, mikroekonomik analizin temelini oluşturur ve tüketici teorisi, üretici teorisi ve piyasa dengesi gibi konularda kullanılır. Ancak, bu model, bireylerin her zaman optimal kararlar alabileceğini varsayar ve gerçek dünyada karar alma süreçlerinin daha karmaşık

olabileceğini göz ardı eder. Buna ek olarak, davranışsal iktisat gibi yaklaşımlar, rasyonellik varsayımının sınırlamalarını ve insan davranışının daha karmaşık yönlerini ele alır (Hausman, 1992, s. 18).

2.4. Belirsizlik Altında Rasyonellik: Beklenen Fayda Teorisi

Klasik rasyonalite, 1970'li yıllara kadar ekonomi ve finans teorilerine hakim olan temel teori olarak karar problemine rasyonel çözümler üretilmesi esasına dayanmaktadır. Bu dönemin temel paradigması homoeconomicus yani rasyonel insandır (Tomak, 2009, s. 148). Buna göre, insan doğası gereği faydasını maksimize, içsel maliyetlerini ise minimize edecek kara ve tercihleri benimser (Aktan, 2012, s. 15). Bu dönemde rasyonel seçim modeli olarak; Beklenen Fayda Teorisi yaygın olarak kabul görmüştür (Tomak, 2009, s. 148).

Beklenen Fayda Teorisi, belirsizlik koşullarında karar vermede, rasyonel seçimler için ve ekonomik davranışları açıklamada yaygın olarak kullanılmıştır. (Tomak, 2009, s. 148).

Diyelim ki bir şirket yeni bir ürün geliştirmek istiyor. İki stratejisi var:

Yüksek riskli ürün çıkardığını varsayalım:

- %30 ihtimalle 1.000.000 TL kâr.
- %70 ihtimalle 100.000 TL zarar.
- Beklenen kâr:

$$(0.3 \times 1,000,000) + (0.7 \times -100,000) = 300,000 - 70,000 = 230,000 \text{ TL}$$

Düşük riskli ürün çıkardığını varsayalım:

- %80 ihtimalle 500.000 TL kâr.
- %20 ihtimalle 50.000 TL zarar.
- Beklenen kâr:

$$(0.8 \times 500,000) + (0.2 \times -50,000) = 400,000 - 10,000 = 390,000 \text{ TL}$$

Bu durumda (Beklenen Fayda Teorisi'nin öngördüğü üzere) her zaman rasyonel

seçimler yapan karar alıcı, kendisine daha fazla fayda sağlayan ikinci alternatifini tercih edecektir, çünkü beklenen kârı daha yüksektir.

Beklenen Fayda Teorisi, bir rasyonellik teorisi olarak şu şekilde sunulabilir:

Bir A etkeninin tercihleri ancak ve ancak şu koşullar sağlandığında rasyoneldir:

- 1) A'nın tercihleri (preference) tamdır,
- 2) A'nın tercihleri (preference) geçişlidir,
- 3) A'nın tercihleri (preference) süreklidir,
- 4) A indirgeme varsayımının belirlediği seçenekler arasında kayıtsızdır,
- 5) A'nın tercihleri (preference) bağımsızlık koşulunu karşılar.

Kişi x ve y seçenekleri arasında kayıtsızsa, o zaman seçeneklerden birini diğerinin yerine koymanın bir farkı olmamalıdır. Eğer iki farklı seçenek, aynı sonuçlara aynı toplam olasılıkla ulaşıyorsa, beklenen faydaları da aynıdır. Bu nedenle, rasyonel bir birey olan A, indirgeme varsayımının belirlediği seçenekler arasında kayıtsızdır, yani bu iki seçeneği eşdeğer görmelidir. Aksi takdirde, A'nın tercihleri tutarsız olur ve beklenen fayda teorisine uymaz.

Kişi eğer x seçeneğini y seçeneğine tercih ediyorsa, bu tercihin aynı olasılıkla üçüncü bir seçenekle z ile karşılaştırırsak söz konusu iki durumun tercih sıralaması, üçüncü duruma bağlı olmamaktadır yani bağımsızdır. İki seçenek arasında tercih yapılırken, bu seçeneklere eklenen ortak bir alternatif, orijinal tercih sırasını değiştirmez.

Bir A etkeninin seçimleri ancak ve ancak şu koşullar sağlandığında rasyoneldir:

- 1) A'nın tercihleri (preference) rasyoneldir ve
- 2) A, seçtiği (choice) seçeneğe hiçbir seçeneği tercih etmez.

Kişi seçimi yaptığı tercih kümesini, alternatif tercih kümelerinin daha iyi bir opsiyonu barındırmayacağı şekilde yapar.

Beklenen fayda teorisi son derece tartışmalıdır çünkü sıralı fayda teorisi aksine, kaçınılmaz olarak risk ve belirsizlik içeren gerçek seçimlere uygulanabilir. Sıralı (ordinal) fayda teorisi, bireylerin tercihlerini yalnızca sıralayabildiklerini kabul eder; kişi "A malını B malına tercih ederim" diyebilir fakat bu tercihin ne kadar güçlü olduğunu ölçemez. Dolayısıyla risk ve belirsizlik yokmuş gibi varsayılır, çünkü sadece kesin tercih sıralamaları söz konusudur. Buna karşılık beklenen fayda teorisi, tercihlerin ölçülebilir hale geldiğini varsayarak olasılık dağılımları üzerinden seçimleri inceler. Sonuç olarak, insanların beklenen fayda teorisinin söylediği şekilde seçim yapıp yapmadıklarını

inceleyebiliriz. Bu tür araştırmalar sadece insanların rasyonel olarak seçim yapmadığını gösterebilir ancak rasyonellik teorisiyle çelişen sonuçlar her zaman bu kadar kolay reddedilemez. Dahası belirsizlik koşulları altında karar alma teorileri kullanılabilir (Hausman, 1992, s. 25-26).

BÖLÜM III

DAVRANIŞSAL İKTİSATTA RASYONELLİK

Neoklasik iktisat, davranışsal iktisat tarafından bencil, duygusuz ve yararlarını maksimum seviyeye çıkarma amacıyla olan bir teori şeklinde tanımlanmaktadır.

Davranışsal İktisat, Neoklasik İktisattan ayrılan yönleri ile yaklaşımını daha da realistleştirmeyi hedeflemektedir. Davranışsal iktisat, iktisat bilimini psikoloji ile ilişkilendirmektedir. Davranışsal iktisat, piyasada iktisadi subjelerin bireylere özgü olan öngörülemez olaylarda ne tür bir karar verdiklerini ve hangi etkenler altında eylemlerini gerçekleştirdiklerini gösterme gayreti içindedir. Bu durum iktisat bilimi disiplinleri ile bilişsel psikolojinin birbirleri ile yakınlaşmasına yol açmıştır. Wanner davranışsal iktisadı, bilişsel bilimin ekonomik karar alma süreçlerine uygulanması olarak tanımlanmıştır (Saltabaş, 2019, s. 39). Davranışsal ekonomi bilişsel psikolojiden beslenen alanlardan biridir. Ekonomik bağlamda karar verme sürecinde bilişsel önyargıların ortaya çıkması, rasyonellik ilkesi kapsamında bu ilkeye yönelik birçok eleştirel görüşün ortaya çıkmasına neden olmuştur (Saltabaş, 2019, s. 39).

Davranışsal iktisatı anlamlandırabilmenin yolu geleneksel iktisadın kabul gördüğü en önemli husus olan rasyonel bireyi anlamlandırmaktan geçer. Vermiş olduğu kararlar bağlamında fayda maliyet analizi yapan birey rasyonel bireydir. Bu analizleri kapsamında teşviklere ve bilgilere, beklenti ve inançlarının dışına çıkmadan tahmin edilen cevaplar verebilen ve bu şekilde yaparak rasyonel bireyin mutluluğunu ve faydasını arttırmayı amaçlayan süjeye rasyonel davranan insan denir. Rasyonel birey varsayımının Geleneksel Teori bağlamında kavramsallaştırılması sayesinde karışıklığa mahal vermeden tahmini mümkün olan ve bunun yanı sıra da matematiksel modellerin sıklıkla kullandığı bir yapıya kavuşturulmuştur. Realist yaşama baktığımızda bireylerin rasyonel olarak davranmadığını anlamak pek de zor olmamaktadır. Bireyler tam bilgiye sahip değildirler ve fayda-maliyet analizine imkan veren karmaşık süreçlere girmek yerine duygusal oldukları için çoğu zaman kısayolları kullanmayı tercih ederler (Çekiç, 2016, s. 52-53).

Davranışsal ekonomi, duygusal zekanın bireyler üzerindeki etkisini göstermeye

çalışarak rasyonellik varsayımının geçersiz olduğunu iddia etmektedir. Davranışsal ekonomi, bireysel karar alma eylemlerinin sonuçlarına odaklanan rasyonel ilkelerden ziyade, sınırlı rasyonellik, gerçekçi ve irrasyonel davranış çalışmalarına odaklanır. Davranışsal iktisatta hangi sonucun veya sürecin daha önemli olduğu sorusu gündeme gelmiş, iktisat politikalarının oluşturulması ve uygulanması da önem kazanmıştır. Neoklasik iktisadın ve rasyonel ilkelerin etkisiyle uzun yıllar durumun rasyonelliği göz ardı edilerek sadece sonuçlara bakılmıştır (Saltabaş, 2019, s. 96).

Davranışsal iktisat, bireylerin rasyonel olmadıklarını, algısal ve sezgisel olarak rasyonellikten saptıklarını, bu durumun özel bir durum olmadığını, günlük yaşamda farkında olmadan birçok kez tekrarlandığını vurgulamaktadır. Örneğin seçenekler, cevaplar, şekiller, alternatiflerin sırası, zaman, alternatif sayısı, o anki duygusal durum, ruh hali vb. pek çok faktörün karar verme sürecimizi etkileyeceği öngörülebilir. Çok fazla faktör olduğunda bir kişinin nasıl davranacağını tahmin etmek zordur. Ancak davranışsal ekonomi politika yapıcılar için bu durum en uygun politikanın belirlenmesinde önemli bir girdi olarak görülmektedir. Bu noktada dürtme politikaları devreye girmektedir (Cevizli, 2021, s. 52).

Geleneksel İktisadi modellerin haricinde bireylerin ekonomik kararlarını daha gerçekçi bir şekilde anlamak için geliştirilen bir yaklaşımı Davranışsal İktisat temsil etmektedir. Geleneksel İktisat, bireylerin rasyonel özgür iradeye sahip ve kendi çıkarlarını arttırmaya odaklandığını varsaymaktadır. Fakat davranışsal iktisat bağlamında baktığımızda bireylerin davranışlarını detaylı biçimlerde inceleyerek sosyolojik, psikolojik ve diğer bilimlerden de faydalanarak ekonomik karar alma aşamalarını daha gerçekçi bir şekilde ele alma yolunda ilerlemektedir.

3.1. Davranışsal İktisadın Gelişimi

Davranışsal ekonomi, tamamen yeni bir sentezden ziyade, psikoloji ve ekonominin yeniden birleşimini temsil eder. Çünkü ekonomiye dair ilk düşünce psikoloji anlayışıyla karışmıştı. Azalan verimler kanunu, kişisel tatmin ve sınırlarla ilgili olması nedeniyle psikolojik açıdan da ilgi çekicidir. Fırsat maliyeti kavramı aynı zamanda karar verme ve seçim süreçleriyle ilgili olduğundan psikoloji alanına da aittir (Camerer, 1999, s. 14). İktisat düşünürleri 19. yüzyıl boyunca psikolojik faktörleri desteklemeye devam etse de, iktisatçıların analizlerinde psikolojiye yapılan vurgu 20. yüzyılın başlarında

giderek azaldı ve ortalarına gelindiğinde iktisat ve psikoloji arasındaki işbirliği reddedilmiştir. İktisatta bunun temel nedeni ise iktisat biliminin mantıksal pozitivistin etkisiyle daha somut, gözlemlenebilir ve matematiksel hale getirilmeye çalışılmasıdır. On dokuzuncu yüzyılın ortalarında bilim dalının adının "ekonomi politik"ten "iktisat"a değişmesinin ardındaki temel fikir buydu. Bu dönemde psikolojik ve sosyolojik faktörler başta olmak üzere pek çok kurumsal, politik ve tarihsel faktörün ekonomik davranış üzerindeki etkisi analizin dışında tutulmuştur. Öte yandan fayda teorisi başka bir dönemece girmiştir. Faydacılığı insanın acıdan kaçınması ve haz peşinde koşması olarak açıklayan Bentham, sosyal teorisinin temelini hedonic hesaplamayı koymuştur. Bentham'ın yaklaşımı matematiksel ve fayda miktarsal olarak hesaplanabilir (Lewin, 1996, s. 1297).

İktisat 18.yüzyılda ahlak felsefesinin yan dalı olarak ele alınmış insan vücudunu bir makine olarak gören fizyoloji biliminden etkilenecek şekilde gelişme göstermiştir. Ancak psikonalizin Sigmund Freud ile birlikte gelişmesiyle fizyolojinin mekanist görüşüne karşı alternatif bir yaklaşım ortaya çıkmıştır (Sent, 2004, s. 738).

İktisat ve Psikoloji ilişkisi zamanla farklılık göstermiştir. Bunun önemli bir örneği Adam Smith'in "The Theory of Moral Sentiments" isimli kitabında kullandığı sempati kavramı ile "Ulusların Zenginliği" kitabı içerisinde kullandığı kendi çıkarı peşinde koşan insan kavramı arasındaki farklılıktır (Matsuyama, 2009, s. 8 Aktaran: Eser & Toıgonbaeva, 2011, s. 296).

20. yüzyılda kurumsal iktisatçıların yanında, birinci nesil davranışsal iktisatçılar (birinci dalga) veya eski davranışsal iktisatçılar olarak tanımlanan iktisatçılar da neoklasik teoriye karşı psikolojik temelli eleştiriler yapmışlardır. Davranışsal iktisat terimi de ilk kez bu dönemde 1958 yılında kullanılmıştır (Angner & Loewenstein, 2006, s. 1).

Eski davranışsal iktisada katkıda bulunan okullar 4 gruba ayrılmaktadır. Bunlar ABD'den Carnegie Mellon Üniversitesi ile Michigan Üniversitesi ve İngiltere'den Oxford Üniversitesi ile Stirling Üniversitesi'dir. Carnegie okulunun odak noktaları sınırlı rasyonalite, tatmin, simülasyon ve firma davranışları iken, Michigan okulu daha çok tüketici davranışları ve makroekonomik sorunlar açısından psikolojiyi kullanarak araştırma yapmıştır. Oxford okulundaki araştırmacılar belirsizlik, koordinasyon gibi unsurların çok önemli olduğunu ortaya koyarken, Stirling okulundakiler, eklektizm ve entegrasyona vurguda

bulunmuşlardır. Bu okulların en önemli isimleri olarak Herbert Alexander Simon (1916-2001), George Katona (1901-1981), D.M. Lamberton ve Peter Earl sayılabilir (Sent, 2004, s. 740). Söz konusu okullarla beraber Tibor Scitovsky (1910-2002), James Duesenberry (1918-2009), HarveyLeibenstein (1922-1994) ve Richard Easterlin (1926-2024) gibi iktisatçılar da çeşitli yollardan iktisat çalışmalarını psikolojik temellere oturtmaya çalışmışlardır. Ayrıca Alman iktisatçılardan, davranışsal kamu finansmanı konusunda vergi ve insan psikolojisi arasındaki ilişkiyi inceleyen Günter Schmolders (1903-1991) ile konjonktür teorisinde psikolojik faktörleri inceleyen W.A. Jöhr de sayılabilir (Frey & Benz, 2002, s. 11 Aktaran: Eser & Toıgonbaeva, 2011, s. 296).

Eski dönem davranışsal iktisadın önemli temsilcileri, sınırlı rasyonelliğin ekonomi üzerindeki etkisini gösteren önemli çalışmalar yapmışlardır. Simon, sınırlı rasyonellik varsayımını açıklarken, bireylerin başta bilişsel olmak üzere çeşitli nedenlerden dolayı tamamen rasyonel davranamayacağını savunmaktadır. Simon'a göre, bir kişi çevresinde gerçekleşen olayları tam olarak kontrol edemediğinden, mevcut alternatiflerin tümünün farkında olması ve bu alternatifleri tamamen sağlıklı bir şekilde değerlendirmesi mümkün değildir. Buna ek olarak, Simon ekonomik anlamda rasyonel bir davranıştan bahsedebilmek için bireylerin yalnızca sahip oldukları veya sahip olabilecekleri tüm alternatifleri bilmelerinin yeterli olmadığını, aynı zamanda bu alternatiflerin olası sonuçları hakkında tam bilgiye sahip olmaları gerektiğini belirtmiştir. Bu doğrultuda, geleceğin içerdiği belirsizlik nedeniyle rasyonelliğin bireyler için ancak sınırlı bir kavram olabileceğini ortaya koymuştur.

Almanya'da savaş öncesinde yaşanan yüksek enflasyonun psikolojik etkilerini inceleyen Katona'ya göre ekonomik süreçler doğrudan insan davranışlarından ortaya çıkmaktadır. Bu çalışmasıyla Katona, psikolojinin iktisada uygulanmasında öncü olmuştur (Tomer, 2007, s. 470 Aktaran: Eser & Toıgonbaeva, 2011, s. 297).

Leibenstein bireyin rasyonel olmayan hislerini ve heyecanını dikkate alan yaklaşımı ile iktisadi etkinlikte motivasyonla sağlanan çaba seviyesinde belirleyici olduğunu belirtmiştir. Bu şekilde geleneksel iktisadın pozitivist ve matematiksel biçimciliğinden uzaklaşmıştır (Tomer, 2007, s. 470 Aktaran: Eser & Toıgonbaeva, 2011, s. 297).

Rabin birinci dalga davranışsal iktisatçıların psikolojik içerikten yoksun olan geleneksel iktisadın yetersiz olduğu görüşünü paylaşmaktadır. Geleneksel iktisada

alternatif bir yaklaşım getirmektedirler. Neoklasik iktisatçılardan farklı olarak davranışsal iktisatçılar, neoklasik iktisadın varsayımlarındaki gerçek davranışları incelerler. Kar ve fayda maksimizasyonuna odaklanan geleneksel iktisattan farklı olarak fonksiyonların içeriğini ve şeklini araştıran ampirik delilleri ele almışlardır (Tomer, 2007, s. 470 Aktaran: Eser & Toıgonbaeva, 2011, s. 297-298).

Mutluluk için en radikal yaklaşım Jeremy Bentham (1879)'ın meşhur kitabında "On Morals and Legislation" kitabında tanımlanmıştır. Tüm eylemlerin ahlaki değerinin, 'daha fazla insanın daha büyük mutluluğuna' ne ölçüde katkı sağladığıyla değerlendirilmesi gerektiğini belirtmiştir. Ortaya çıkan olgu ise "utilitarianism" olarak bilinmektedir. Bentham, mutluluğu 'haz ve acıların toplamı' olarak tanımlamıştır. Benzer şekilde, günümüzde mutluluk, 'kişinin hayatını bir bütün olarak genel takdiri' olarak kavramsallaştırılmaktadır. Bu anlayışa göre, mutluluk hayatın bir sonucudur ve yaşanabilir bir çevre ile iyi yaşam becerileri gibi iyi bir hayatın ön koşullarından ayrıdır (Veenhoven & Dumludağ, 2015, s. 46-49).

Easterlin (1974), iktisat ve mutluluk arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalara yeni bir yön vermiştir. Easterlin paradoksu olarak bilinen yaklaşıma göre ekonomik büyüme belirli bir seviyenin üzerine çıktığında insanların mutluluğu artmamaktadır.

Benzer bir konuyu ele alan Scitovsky (1976), gelir ile mutluluk arasındaki ilişkinin zayıflamasında statü, iş tatmini, yenilik ve alışkanlık olarak dört neden tespit etmiştir.

Mutluluk iktisadının öncülerinden Ruut Veenhoven (1991), bugüne kadar gelir ve mutluluk arasındaki ilişki üzerine yaptığı çalışmalarda, Easterlin'in aksine, kişi başına düşen ulusal gelirin artmasının yoksul ve gelişmekte olan ülkelerde mutluluğu daha fazla artırdığını, gelişmiş ülkelerde ise daha az artırdığını savunmaktadır. Easterlin ise bu durumun zaman zaman gerçekleşebileceğini, ancak bunun genel bir eğilim olmadığını ve dolayısıyla mutluluğun yıllar içinde gelir artışıyla aynı oranda yükselmediğini öne sürmektedir. Aslında Veenhoven, uzun yıllardır kişi başına düşen ulusal gelirin mutluluğu artırdığı yönündeki hipotezini korumaktadır.

3.2. Davranışsal İktisat Modelleri

20. yüzyılın ortalarından itibaren ekonomi ve psikoloji arasındaki ilişki yeniden tartışılmaya başlandı. Herbert Simon'un önerdiği sınırlı rasyonellik kavramı bu bağlamda

büyük önem taşımaktadır. Sınırlı rasyonellik kavramı bireylerin ancak bir noktaya kadar rasyonel olabileceğini açıklamaktadır. Bu kavram ilk olarak 1957'de önerilmiş ve Katona, Cittowski ve Leibenstein gibi iktisatçıların iktisadi psikolojiye yaklaştırmasının yolunu açmıştır. "Sınırlı rasyonellik, gözlemlenen davranış ile iktisat teorisinde öngörülen rasyonel varsayımlarla tutarlı davranış arasında sistematik farklılıklara yol açabilir. Bu noktadan hareketle Thaler, geleneksel tüketici davranışı teorisinin, kullanıldığında sistematik tahmin hatalarına yol açabilecek norm temelli bir teori olduğuna inanmaktadır (20. yüzyılın ikinci yarısında ekonomi ile psikoloji arasındaki bağlantı artmış ve davranışsal ekonomi bir alt bilim olarak ortaya çıkıp yükselmeye başlamıştır (Neyses, 2011, s. 24).

Kahneman iktisat ve psikoloji ilişkisiyle ilgili olarak iktisadın psikolojik varsayımlarını ürkütücü bulduğunu söylemiştir. "İktisadın psikolojik varsayımlarını ilk keşfim 1970'lerde Bruno Frey'in konuyla ilgili yazdığı bir rapordaydı. Makalenin ilk ya da ikinci cümlesi iktisat teorisinin ajanı rasyonel ve bencil olduğunu ve zevklerinin değişmeyeceğini ifade ediyordu. Bu listeyi oldukça ürkütücü buldum, çünkü bunun bir kelimesine bile inanmamak üzere bir psikolog olarak profesyonelce eğitilmiştim. Disiplinlerimizin varsayımları arasındaki boşluk gerçekten de çok geniş gözükte" (Kahneman, 2003, s. 162).

Kararlarımızın ardındaki içgüdülerin ve duyguların rolünün kabul edilmesinin uzun bir geçmişi vardır. Watson ve Rayner (1920)'in 1900'lerin başındaki insan davranışlarını araştırdığı çalışması, 1930'larda Keynes'in İstihdam Para ve Faizin Genel Teorisi kitabının içinde Hayvansal Güdüler teriminde bahsedilmesi, Simon'un 1957'de Models of Man adlı eserinde rasyonelliğin sınırlı olabileceği görüşü, geçmişte davranışsal çalışmaların varlığının birer göstergeleridir. Ancak davranış biliminin bilimsel araştırmalarda ve pratik uygulamalarda ilgi ve saygı görmeye başlaması son kırk yılda meydana gelmiştir (Bao & Robinson, 2022).

3.2.1. Sınırlı Rasyonelite Modeli

Sınırlı rasyonelite kavramı, ekonomik hayatta insanların her zaman yeterli bilgiye erişemediklerini veya bilgi asimetrisi nedeniyle tamamen rasyonel ekonomik kararlar alamadıklarını ve dış etkenlerden etkilendiklerini ifade etmek için kullanılmaktadır. Sınırlı rasyonellik kavramı, insanların farklı psikolojik koşullar nedeniyle belirsiz ve

karmaşık durumlarda irrasyonel kararlar verebileceğine işaret etmektedir. İlk kez 1955 yılında Herbert Simon, tarafından ortaya atılan sınırlı rasyonellik yaklaşımı, rasyonel davranışların taraflı olabileceğini, buluşsal yöntemlerin ve inançların ekonomik karar almada etkili olabileceğini belirtmektedir. Sınırlı rasyonellik aynı zamanda bir birey veya kuruluşun harekete geçmek için gerekli olan bilgiyi toplama, bu bilgiyi değerlendirme ve sağlıklı kararlar alabilme aşamasında çevresel belirsizlik nedeniyle sınırlanması anlamına da gelir.

Rasyonel bireyler temel alınarak oluşturulan modellerin açıklama gücünün yetersiz olduğu düşünülmekte ve bireylerin gerçek davranışlarına odaklanılmadan sadece ideal tipler için oluşturulmaktadır. Bunun için bireylerin gerçek davranışlarının incelenmesi ve bu modellerin standartlaştırılması gerekmektedir. Herbert Simon'un "sınırlı rasyonel" bireyi, gerçek bireysel davranışı anlamak için pratik geçerliliği olan önemli bir kavram olarak kabul edilir.

Sınırlı rasyonellik kavramı, karar vericilerin sınırlı yeteneklerinin seçim davranışı üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğunu vurgulamaktadır. Bu sınırlamalar, bellek kullanımı ve organizasyonundaki sınırlamaların yanı sıra bilgi işlem gücündeki sınırlamalardır. Simon, karar vericilerin, ilgili kısıtlamalar dahilinde kendilerine anlamlı gelen karar verme prosedürlerini geliştirdiklerini savundu. Prosedür "tatmin edici" olarak nitelendirildi. Simon, insan zihninin tüm olası alternatifleri değerlendiremediği veya tüm çevresel değişkenleri hesaba katamadığı için optimal çözümlerin elde edilemeyeceğini savundu. Birey sınırlamalar nedeniyle en iyi kararı veremez ama en iyiye en yakın kararı yani tatmin edici bir kararı verebilir (Çelik, 2019, s. 13-14).

İnsanın rasyonel davranışlarının sınırlı olmasının nedeni, onun bilişsel yeteneğinin sınırlılığından kaynaklanmaktadır. Karar vericilerin "en iyi" yerine "yeterince iyi" tercihleri "tatmin edici davranış" olarak tanımlanmaktadır. Simon, rasyonel olarak tasarlanmış her davranışın sınırlamaları olduğuna inanıyordu. Karar vermenin teknik sınırlamaları, bireyin bilgiyi işleme ve sorunları çözme yeteneğinin yönlerini içerir. Bu kısıtlamalar, bellek ve bilgi işlem gücünün oluşturulması ve kullanılmasıyla ilgili kısıtlamalardır. Kısıtlı oldukları için bireyler en iyisinden ziyade tatmin edici kararlar verirler.

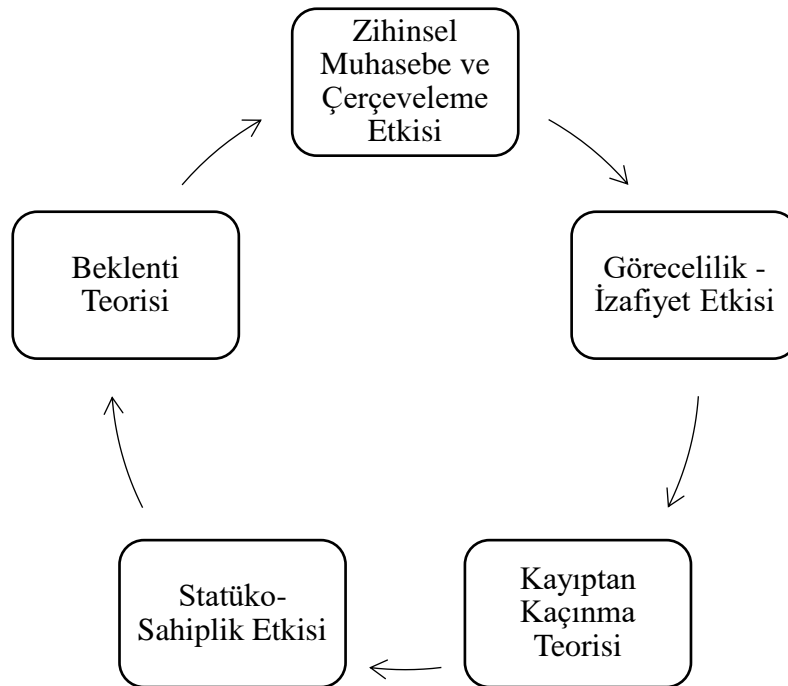
Psikoloji ve iktisat arasındaki etkileşim esasında çok yeni değildir. Her ne kadar Adam Smith'in Ahlaki Duygular Teorisi (The Theory of Moral Sentiments) adlı çalışmasında rasyonaliteye karşı küçük çapta eleştiriler olsa da Herbert Simon,

Amos Tversky ve Daniel Kahneman Neoklasik iktisadın güçlü rasyonelite varsayımlarının geçerli olmadıklarını ifade ederek; insanın bilişsel kısıtlılıkları üzerine araştırmalarını yoğunlaştırmışlar ve belirli şartlar altında insanların rasyonel davranmadıklarını çeşitli davranışsal tutarsızlıklar yaşadıklarını belirtmişlerdir. Bu noktada insanların batık maliyet, çerçeveleme etkisi referans noktası vs. gibi birçok bilişsel önyargı içinde olduklarını belirtmişlerdir (Frey & Stutzer, 2001, s. 5-6 Aktaran: Kitapçı, 2017, s. 87).

Fukuyama, neoklasik iktisada yönelik eleştirisinde kültür ve güven gibi irrasyonel faktörlerin göz ardı edilmesini vurgulamıştır. Rasyonel insan varsayımı açıklayıcı bir güce sahip olsada iktisadi hayat toplumsal değer ve geleneklerden ayrıştırılmaz (Fukuyama, 2005, s. 27 Aktaran: Kitapçı, 2017, s. 88).

3.2.2. Davranışsal İktisatta Rasyonelliği Geçersiz Kılan Modeller

Davranışsal iktisat, bireylerin ekonomik karar alma süreçlerinde klasik rasyonelite varsayımından sapmalarını ortaya koyan çeşitli modeller geliştirmiştir. Davranışsal iktisatta rasyonelliği geçersiz kılan bazı modelleri bu başlık altında değerlendireceğiz.

Şekil 2: Davranışsal iktisatta rasyonelliği geçersiz kılan modeller

3.2.2.1. Zihinsel Muhasebe ve Çerçeveleme Etkisi

İnsanlar finansal kayıplar ve kazançlar arasında ayırım yapar ve bu da onların kötü kararlar almasına neden olur. Rasyonel karar alma birimleri, karar verme süreçlerinde batık maliyetleri dikkate almazlar, ancak gerçek karar alma birimleri batık maliyetlerden etkilenirler. Batık maliyet yanılgısı, karar verme departmanlarının önceden katlanılan maliyetlere dayanarak verimsiz kararlar almaya devam ettiğini öne süren bilişsel bir eğilimdir. Batık maliyet etkisi, negatif bakiyeye sahip önceki dönem kararlarından elde edilen verileri dikkate alır ve bunu mevcut karar alma sürecindeki maliyet hesaplamalarıyla birleştirir. Başka bir deyişle karar verme birimi, halihazırda harcanmış, geri döndürülemez maliyetlere göre karar verir. Bu irrasyonel maliyet hesaplaması, değerlendirme sürecinin doğrusal olmadığını göstermektedir. Doğrusal olmama, birimlerin minimum hesaplamalar veya daha kapsamlı hesaplamalar kullandığı ve bunun sonucunda farklı tercihlere yol açtığı durumları tanımlar (Kamber, 2019, s. 103).

Zihinsel muhasebe, kişisel ekonomik kararları kodlamak, sınıflandırmak ve değerlendirmek için kullanılan bir dizi bilişsel işlemidir. Örneğin, bir kişi hesabında 100\$ (maaşının bir kısmı) tutmayı tercih edebileceği gibi, kumardan kazandığı 100\$'ı da harcamayı tercih edebilir. Yapılan araştırmalar, bireylerin kapsamlı kararlar arasında ayırım yaptığını göstermektedir. Yani bir kişinin ev bütçesinde iki kalem bulunmalıdır; Bunlar, yiyecek ve eğlence kalemleridir. Yiyecek bütçeniz varsa balık satın almak uygundur, ancak pahalı oldukları için ıstakoz veya karides satın alınmaması gerekmektedir. Ancak bir restoranda ıstakoz veya karides alabiliyorsanız, yanlış yapıyorsunuz demektir. Karides hala pahalı bir yiyecektir. Bununla birlikte, gıda bütçelerini ev ve restorana bölme, tek bir yemek kararını iki ayrı karar (ev ve restoran) olarak ele alma ve bir restoranda yemenin dışarıda yemekten daha pahalı olacağını varsayma konusunda yaygın bir eğilim vardır (Kamber, 2018, s. 192).

Çerçeveleme etkileri, bireylerin aynı soruya veya seçeneğe nasıl sunulduğuna bağlı olarak farklı yanıtlar verdiği durumları yansıtır. Örneğin insanların bardağın yarısını dolu veya yarısını boş görme tercihleri de bu algıyı yansıtmaktadır. Özellikle çocukluktan itibaren yaşanan psikolojik süreçlerin, bireyin farklı psikolojik algılarını ortaya çıkardığı görülmektedir. Bu konuda bilişsel psikoloji, insanları bilgisayarlara benzetmekte ve insanların hafızalarında daha önceden işlenmiş bilgilerin, insanların farklı bakış açılarını ortaya çıkardığını belirtmektedir. Dolayısıyla insanların bilişsel düzeyleri ile kişisel ve

toplumsal etik çerçevelerindeki farklılıklar, aynı kavramın farklı değerlendirilmesine yol açmaktadır. Bu noktada “egoizm” ve “egoizm” kavramları, farklı sosyo-ahlaki çerçevelerin vergi mükellefleri açısından ne kadar farklı sonuçlara yol açabileceğini göstermesi bakımından önemlidir (Kitapçı, 2017, s. 94).

Bireysel kararların tutarsız yorumlanması olarak tanımlayabileceğimiz çerçeveleme etkisi, bireylerin aynı durumun farklı temsillerine farklı tepkiler verdiği durumlardır. Eğer bireyler geleneksel teorinin varsaydığı kadar rasyonel olsaydı, farklı ifade biçimlerine farklı tepkiler vermez ve tutarlı seçimler yaparlardı. Ancak bir referans noktasına göre değerlendirme yapan bireyler olasılık hesaplamaları yapmak yerine konularını korumaya çalışacaklardır. Kazanç ve kayıp algıları kişisel davranışlarda sistematik ve kalıcı sapmalara yol açabilmektedir.

Karar çerçevesi, karar vericinin belirli bir seçimle ilgili eylemlere, sonuçlara ve olasılıklara ilişkin öznel anlayışıdır. Bir karar alma biriminin benimsediği çerçeve, bir yandan tercihlerin ifade edilme şekline, diğer yandan karar verme biriminin normlarına, alışkanlıklarına ve kişisel özelliklerine bağlıdır. Çerçeveleme etkileri, çerçevelemedeki bazı değişikliklere yanıt olarak tercihler değiştiğinde ortaya çıkar. Çerçeveleme etkileri aynı zamanda tercihlerin tersine çevrilmesine de bir örnektir çünkü tercihlerde değişikliklere neden olurlar. Dolayısıyla bu, rasyonel tercih teorisine aykırı görülen bir sorudur. Bir çerçevenin kişisel kararları etkileyebilmesinin en önemli nedeni, hesaplamaları kolaylaştırmaya yardımcı olmasıdır. Ek olarak, bireyler sonuçları eylemlerle ilişkilendirerek bağlantı kurma eğiliminde olduklarından, çerçeveleme de ilişkilerin bağlam içinde kurulmasına izin verdiği için etkili olabilir (Kamber, 2019, s. 99-100).

Çerçevelemenin insanların tercihlerini etkilemesinin önemli nedenlerinden biri de hesaplamaları kolaylaştırmasıdır. Çerçeveleme, çok az hesaplama gerektiren seçimlerle sonuçlanır ve değerlendirme yapmak için gereken süreyi kısaltarak tüketiciler üzerindeki bilişsel baskıyı azaltır. Ayrıca çerçeveler insanların tercihleri ve sonuçları arasında bağlantılar oluşturabilir. Çerçevelemenin etkisi artmakta çünkü insanlar yaptıkları seçimleri sonuçlarıyla ilişkilendirme eğilimindedirler. Bu durum aynı içeriğe sahip iki soruya ayrı ayrı sorulan farklı yanıtların verilmesiyle anlaşılabilir. İnsanların cevapları sorulma sırasına göre değişiyordu. Bunun nedeni ise insanların sorular arasındaki nedensel ilişkileri soruların sırasına göre farklı yorumlamalarıdır (Kılıç, 2021, s. 103).

Olumlu durumlarda belirli bir seçenek, psikolojik maliyetleri en aza indirdiği için

bireye daha çekici gelir. Olasılıkları içeren seçenekler, hesaplamayla ilgili kaygı nedeniyle kişisel olarak favori değildir. Negatif çerçevenin oluşturulmasında her iki seçenekte de kayıp çok önemlidir. Hem belirli kayıplarda hem de olası kayıplarda duygusal yoğunluk ve bilişsel maliyetler söz konusudur. Böyle bir gösterimde bireyler daha fazla olasılık ve risk taşıyan seçeneklere yönelecektir. Çünkü belli kayıplarda duygular devreye girmekte ve insanlar riskli kayıp seçeneklerine yönelmektedir. Buna benzer araştırmalar, insanların olumsuz durumlarla karşılaştıklarında olumlu senaryolar hayal ettiklerini göstermektedir. Başka bir deneyde, nötr ve negatif içerikli bir dizi resim gösterilmiş ve negatif içerikli resimler sırasında deneklerin görsel kortikal alanlarındaki tepkiselliğin daha fazla arttığı gözlemlenmiştir (Tekin, 2022, s. 54).

Çerçeveme Etkisi Ariely tarafından şu örnekle açıklanmaktadır:

İnsanların aynı soru ya da seçeneklere farklı sunuluş şekilleri ve farklı algı ve etik düzeylerinden dolayı zihinlerinde farklı çerçeveler oluşturdukları görülmektedir. Örneğin, dürüstlüğü sınamak amacıyla MIT Üniversitesi öğrencilerine yapılan deneyde katılımcılara 20 soruluk bir matematik testi uygulanmıştır. Her doğru cevap için para ödülü verilmektedir. Hile yapma imkanı olmayan kontrol grubu ortalama 3 doğru cevap verirken testi çözdükten sonra cebine koyan (hile yapmaya müsait) diğer grup ortalama 5.5 doğru yaptığını beyan etmiştir. Sonuçlar değerlendirildiğinde hile yapmaya imkan olsa dahi insanların sınırsız hile yapmadığı (belki de ahlaki değerleri dikkate alarak) sonucuna ulaşılmıştır. Üçüncü gruba ise testi çözdükten sonra ceplerine koymaları söylenmiştir (ikinci grup gibi hile yapmaya uygun) ancak testi çözmeden önce “Bu çalışmanın MIT’in şeref sisteminin bir parçası olduğumu biliyorum” sözü okutulup imzalatılmıştır. Bu grup hile yapmaya uygun ortam bulunmasına rağmen ortalama 3 doğru yaptığını beyan etmiştir (hile yapma imkanı bulunmayan kontrol grubu gibi). Bu deney sonucunda dürüstlüğü hatırlatan dini veya kutsal ifadelerin (Kur’an ayetleri, İncil, On Emir) önceden okutulmasının hatta hatırlatılmasının etkili olabileceği ifade edilmektedir. Özellikle vergi beyannamesi doldurmadan önce vergi mükelleflerine dürüst olmanın gerekliliğini hatırlatmanın faydalı olabileceği iddia edilmektedir (Ariely, 2015, s. 201-220 Aktaran: Kitapçı, 2017, s. 94).

3.2.2.2. Beklenti Teorisi

Kahneman'ın önderlik ettiği davranışsal ekonomi alanındaki bilim insanları onun izinden giderken, rasyonellik kavramı en azından karmaşık karar alma durumlarında sorgulanmaya başlandı. Bunlar geleneksel ekonomik teorisinin temel varsayımlarıdır. Gerçek hayatta belirsiz olasılıklarla karşı karşıya kalan karar verme birimleri her zaman olasılık kuralları çerçevesinde hareket etmemekte, hatta beklenen fayda teorisi ilkelerini ihlal edebilmektedir. D. Kahneman'ın bu konuda en büyük katkısı belirsizlik altında karar alma sürecine yaptığı katkıdır (Şeniğne, 2011, s. 45).

Beklenti teorisi, beklenen fayda teorisinin tanımlayıcı bir model olarak yetersiz olduğuna inanmaktadır ve amacı, bireylerin risk altında yaptığı seçimlere alternatif bir açıklama sunmaktır. Beklenti teorisi seçim sürecini iki aşamaya ayırır: düzenleme ve değerlendirme. Düzenleme aşamasının, aşağıdaki gibi işleyen kazançların basit bir temsili olduğu öne sürülmüştür: Kodlanmış temsiller, servet veya refah durumu genel olarak mevcut varlıklarla uyumlu olan referans noktalarını tanımlayan kazançlar ve kayıplardır. Kombinasyonlar bazen aynı sonucu veren olasılıkları birleştirerek beklentileri basitleştirebilir. Örneğin, (200, %25; 200, %25) (200, %50)'ye indirgenebilir (Kamber, 2018, s. 184-185).

Matematiksel işlemin yanısıra bilişsel işlemi de kullanan Beklenti Teorisi, Fayda teorisinin bir alternatifidir. “Yatırımcılar beklenen fayda teorisinde savunulanın tersine, yatırımcılar toplam servet yerine servetteki değişime dayanarak kararlarını verirler”(Levy & Levy, 2002, s. 1334).

Beklenti teorisinin girişimine göre bireysel davranış kalıpları iki şekilde ortaya çıkar. Birimin, bireyin yaşadığı kararları olumsuz yönde değiştirebilir. Bir grup ise bilişsel ön yargılardır. Bilişsel önyargılar insanları artırır. Beklenti yöntemi, karar verme sürecinde kararın sonuçlarından alternatif potansiyel kayıp ve kazançlara önem verildiğini dikkate aldıklarını belirtmektedir. Bu nedenle, kazançlar için değer fonksiyonu içbükeydir (riskten kaçınmayı gösterir) ve kayıplar için değer fonksiyonu dışbükeydir (risk tercihini gösterir). Kayıplar aynı zamanda kazançlardan daha diktir (bu da kayıptan kaçınmanın sağlanması gelir). Beklenti teorisini takiben, karar verme durumlarındaki teorik ve duygusal gerilimleri ortaya çıkarmaya yönelik araştırmalar yapılmıştır. Kahneman ve Tversky, karar verme araştırmalarının sonuçlarını davranışsal ekonominin gelişimini desteklemişlerdir (İskender, 2019, s. 35-36).

Beklenti teorisi, genel çıkarlara dayalı analizlerin eksik olduğuna, seçimlerin değerinin yani algılanan kazanç ve kayıpların referans noktalarına göre değerlendirildiğine ve seçimlerin irrasyonel olduğuna inanmaktadır. Kayıplara karşı daha duyarlı olan bireyler, kayıp ve kazançları mantıksız görebilirler. Araştırmalar, bireylerin kayıpları algıladıklarında risk alma eğiliminde olduklarını, kazançları algıladıklarında ise risklerden kaçınma eğiliminde olduklarını bulmuştur. Beklenti teorisi, beklenen fayda teorisinin ihlal edildiğini göstermektedir ancak aynı zamanda karar alma departmanlarının riske yönelik tutumlarındaki değişiklikleri de vurgulanmaktadır. Araştırmada araştırmacılar, arama birimlerine iki karar problemi yöneltmişler ve kazançların ve olası kazançların belirlenmesi ile kayıp ve olası kayıpların belirlenmesi sorularında risk tutumlarının değiştiğini, belirlenen kazançlar ve olası kayıp alternatiflerine ilişkin seçimlerin değiştiğini bulmuşlardır. Beklenti teorisi finans, işgücü arzı, tüketici tercihleri ve diğer alanlarda yaygın olarak kullanılmaktadır.

Ana akım iktisat teorisinin önerdiği belirsizlik altında karar vermenin beklenen fayda teorisine dayanan beklenti teorisi; belirsizlik altında bireylerin karar verme sürecinde algısal, irrasyonel ve sezgisel davranışlar sergileyeceğini göstermektedir. Beklenti teorisine göre bireylerin tamamen rasyonel davranmaları mümkün değildir ve aynı kayıp ve kazançların yaşanması durumunda bireyler kayıplara daha fazla anlam yükleyerek kayıp/risklerden kaçınma eğiliminde olurlar (Çelik, 2019, s. 24).

İnsanların riske karşı tutumları beklenen fayda teorisinin varsayımlarıyla tutarlı olmalıdır. Ancak beklenti teorisini kullanan çalışmalar, beklenen fayda teorisinin varsayımları geçerli olmadığında, kazançların kesin olduğu veya kayıpların kesin olduğu durumlarda insanların farklı tutumlar sergilediğini ortaya koymuştur. Belirli bir getiri olduğunda risk almaktan kaçınanlar, doğrudan belirli getirisi olan seçeneği tercih edecek ve böylece beklenen getirisi daha yüksek olan riskli seçenekten vazgeçecektir. Ancak belli bir kayıp meydana geldiğinde insanların riske karşı tutumları tersine döner ve daha riskli seçenekleri tercih ederler. İnsanların risklere yönelik bu tutarsız davranışları, insanları irrasyonel olarak tanımlamaya yetmese de beklenen getiri teorisinin geçersizliğini ortaya koymaktadır (Kılıç, 2021, s. 99).

Kahneman ve Tversky yaptıkları çalışmada, özellikle belirsizliğin ve riskin hakim olduğu dünyamızda, insanların çoğu zaman rasyonellikten uzak bazı bilişsel sınırlamalar nedeniyle risk almaktan kaçındıklarını ve ödül ne kadar yüksek olursa olsun risk almayı tercih ettiklerini belirtmişlerdir. Muhafazakar davranış sergilemeli ve belirli ancak ödüllü

düşük hedeflere doğru ilerleme sağlamalıdır. İnsanların kayıplarla karşı karşıya kaldıklarında risk alma eğiliminde oldukları, aksine miktar aynı olsa bile kazanç ve kayıplara farklı değerler bağlayacakları ve kayıplara karşı her zaman daha duyarlı olduklarına dikkat çekilmiştir (Cevizli, 2021, s. 60).

3.2.2.3. Görecelilik - İzafiyet Etkisi

Görecelik- İzafiyet etkisi, bireylerin benzer seçenekler arasında karar verirken karşılaştıkları zihinsel ikilemi ifade eder. Bu etki, insanların karşılaştırmalı düşünme eğiliminden kaynaklanır. Bireyler, bağımsız ve mutlak değerlendirmeler yapmak yerine, mevcut seçenekleri birbirleriyle kıyaslayarak görece bir tercih yaparlar. Daniel Kahneman'ın İkili Sistem Teorisi ile ilişkilendirilir. Bu teori akıl yürütme, yargı ve karar verme konusunda araştırmalar yapmaktadır. Teorinin ilki hızlı tepkiler verir ve sezgiseldir. İkincisi ise bilinçli ve kontrollü görünür. Fakat 2. Sistem, karmaşık veya belirsiz durumlarda anında cevap veremediğinde, bireyler daha hızlı ve kolay olanı seçmeye eğilim gösterirler. Yani, seçenekler arasından görece olarak kendisine en tanıdık veya anlamlı gelen alternatifi seçerler.

Bir yatırımcının, yatırım yaptığı menkul kıymetlerin yüksek getiri sağlayacağı ihtimalini abartılı değerlendirmesi aşırı iyimserlik olarak adlandırılmaktadır. Kendine aşırı güvenen yatırımcıların ardışık, tesadüfi başarıları, yatırımcı güveninin daha da artmasına yol açabilir. Yatırımcının aşırı güven sürecinden kaynaklanan psikolojik döngüsü; iyimserlik, kontrol yanılması ve bilgi yanılması olmak üzere üç aşamadan oluşur. Yatırımcıların kendi kararlarına, yeteneklerine ve bilgilerine olan güvenleri aşırı iyimserliğe yol açmaktadır. Aşırı iyimserlik ve öngörüsüzlük nedeniyle kısa vadeli işlemlerin sayısı artmaya devam etmektedir. Çünkü gelecekteki kazançlar ve kayıplar göz ardı edilmektedir. Kontrol yanılması aşamasında yatırımcılar piyasadaki tüm değerleri ve değişiklikleri kontrol edebileceklerini varsayarlar. Bilgi yanılması aşamasında yatırımcılar elde ettikleri özel bilgileri aşırı kar elde etmek için kullanabileceklerine inanırlar (Kamber, 2019, s. 106).

3.2.2.4. Statüko-Sahiplik Etkisi

Sahiplik etkisi, insanların bir şeyin kendisine ait olduğunu düşündüğünde ona

daha fazla değer vermesi olarak ifade edilebilir. Başka bir deyişle, sahiplik faydayı artırır. Kazançlar ve kayıplar eşit olduğunda insanların genellikle kayıplardan kaçınma eğiliminde oldukları görülebilir. Tehlikeli durumlarda insanların statükoyu korumaya çalıştıkları da gözlemlenmiştir. İnsanların karar alırken rasyonellikten saptığını göstermektedir. Bu dönemde insanların çıkarları sadece sonuçlardan değil aynı zamanda zenginlik seviyelerinden de etkilenir; değerlendirme yaparken insanlar bir referans noktasına sahiptir; kayıplar kazançlardan daha ön plandadır ve kayıplardan kaçınmaya yönelik davranışlar gözlenir. Üstelik sadece kişinin kendi maddi kazancı değil, sosyal normlar, fedakarlık ve karşılıklılık da insanların davranışlarının belirlenmesinde oldukça etkilidir (Kitapçı, 2017, s. 93).

Bir bireyin statükoya (yani mevcut konumunda sahip oldukları şeye) aşırı bağlılığı, statüko yanlılığı olarak tanımlanabilir. Bu aynı zamanda kayıptan kaçınmanın bir açıklaması olarak da düşünülebilir. Bir kişi uzun yıllardır yaşadığı evi satıyorsa ve sahibinin konuta belirlediği fiyat ile alıcının konuta belirlediği fiyat arasında fark varsa bu durum mülkiyetle ilgilidir. Bireyin "benimkinin daha değerli olduğunu" düşündüğü söylenmektedir.

Mevcut ekonomide tasvir edilenin aksine, fiili kararlarda statükonun alternatifleri vardır. Statüko olarak adlandırılan durum, karar alma biriminin ya yanıt vermemesi ya da önceki kararını sürdürmesi anlamına gelir. Bu arka plana karşı, Samuelson ve Zeckhauser (1988) yaptıkları çalışmada yatırımcıların statüko yanlılığıyla karar verip vermediklerini araştırmışlar ve bir grup katılımcıya dört farklı yatırım seçeneği sunmuşlardır. Bu yatırım araçları farklı riskler ve ödüller taşır. Bu katılımcı grubu kontrol grubu olarak seçilmiştir. Statükocu bireyler, mevcut seçimlerinden memnun olmasalar bile mevcut durumlarını sürdürmek için daha iyi bir seçeneği seçmekten kaçınacaklardır; bireylerin değişim sonucunda olası pişmanlık yaşamaları önemlidir. Bu olgunun bir başka tezahürü de sahiplik etkisidir. Bu eğilim, portföylerin değişen koşullara göre değişmesini engellemekte, sahip olunan hisse senetlerinin olması gerekenden daha değerli algılanmasına ve insanların zarar eden hisse senetlerini satmaktan kaçınmasına neden olmaktadır (Kamber, 2019, s. 117). Bir şeyin değeri ona ne kadar sahip olduğumuza bağlıdır. Sahip olduklarımıza veya sahip olmadıklarımıza göre daha fazla değer verme eğilimindeyiz. Bu duruma bağlı etkisi denir.

Mevcut eğilimlerin devam etmesi anlamına gelen statüko yanlılığı, önceki tercihlerden vazgeçmenin kolay olmadığı durumları ifade eder. Bu önyargının ortaya

çıkmasında alışkanlık kadar alternatif seçimlerin sonuçlarına ilişkin belirsizlik de etkilidir. Statüko yanlılığı birçok çalışmada ampirik olarak gözlemlenmiştir. Ancak bu etkinin gerçek hayattan daha belirgin örnekleri de vardır.

Harvard Üniversitesi'ndeki yapılan bir araştırmada çalışanların sağlık planlarına katılma paylarının yıllar içindeki değişimi inceleniyor. 1980 yılında sadece dört sağlık planı varken, en çok tercih edilen plan Blue Cross/Mavi Kalkan (BCBS) idi ve insanların %62'si bu planı seçmişti. Zaman içinde, insanların büyük çoğunluğu sağlık planlarını değiştiriyordu. 1985 yılına gelindiğinde, sistemdeki sağlık planının sayısı sekize çıktı. 1986 yılında ilk kez sistemler dahil olan kişilerin kontrol grubu olarak belirlendi. Böylece eski bireylerin statükoya bağlı kalıp kalmadığı ve yeni insanların tercihleri arasındaki fark araştırıldı. Çalışanların yaş dağılımına göre sınıflandırıldığında, statüko önyargılarına sahip çalışanların önceki planlarını sürdürmelerini sağladığını gözlemledi. Öyle ki, eski insanların en çok tercih ettiği planlar, yeni çalışanlara kıyasla iki ila dört kat daha fazla oluşmaktaydı. Ancak yeni çalışanların tercihleriyle birlikte Harvard Üniversitesi Grup Sağlık Planı (HUGHP) %37,3 pazar payı ile en popüler sağlık planı oldu. Bu durumda BCBS'nin popülerliğini azaltması ve tercih edilme oranı %30,4'e düştü. Bu araştırma, statüko önyargılarının sağlık planı seçiminde önemli bir rol oynadığını gösterdi (Samuelson & Zeckhauser, 1988, s. 26-27).

3.2.2.5. Kayıptan Kaçınma Teorisi

İnsanların kendilerini başkalarıyla karşılaştırması da bilişsel önyargılara yol açabilir. Örneğin görece gelir hipotezine göre insanlar sosyoekonomik durumlarını ailelerinin, akrabalarının ve iş arkadaşlarınıninkiyile karşılaştırır ve mutlulukları bu karşılaştırmadan etkilenir. Araştırmalar, kendini kendinden daha iyi olanlarla karşılaştırmanın bireyin mutluluğunu olumsuz yönde etkileyebileceğini, ancak kendini kendinden daha kötü olanlarla karşılaştırmanın kişinin mutluluğunu aynı ölçüde artırmadığını ve çoğu durumda bu tür karşılaştırmaların yapıldığını göstermektedir. Aşağıya doğru karşılaştırmanın mutluluk üzerinde hiçbir etkisi yoktur. Bu durumda insanların kayıp ve kazançları arasında bir asimetri söz konusudur, yani kayıplar kazançlardan çok daha fazla gibi görünmektedir (Kitapçı, 2017, s. 94).

Kayıplardan kaçınma eğiliminin sürekli olduğu ve bu eğilim nedeniyle servet fonksiyonunun içbükey olduğu görülmektedir. Bu eğilim finans sektöründe önemli bir

bulgudur. Özsermaye priminin yapısı (emsallere uygunluk primi olarak bilinen temettü payı) tartışmalıdır. Her ne kadar standart ekonomik modeller referans noktasında kazançların marjinal faydasının kayıpların marjinal faydasızlığına oranının 1 olduğunu iddia etse de davranışsal ekonomiden elde edilen ampirik sonuçlar bu 1 oranının bir istisna olduğunu göstermektedir. Kayıptan kaçınma aynı zamanda fiyat esnekliklerindeki asimetrielerin hesaba katılmasına da yardımcı olur. Riskten kaçınan kişilerin optimal olmayan yatırımlar yaptığı, potansiyel kazançları azalttığı ve özellikle kayıpları önlemek için pozisyonları çok uzun süre tutarak bu hataları kabul etmekten kaçındıkları gözlemlenmiştir (Kamber, 2019, s. 98).

Kahneman ve Tversky, kayıptan kaçınma davranışını beklenti teorisi çerçevesinde literatüre kazandırarak beklenen fayda teorisinin yanlışlığını ortaya koymuştur. Kayba dirençli davranışın keşfedilmesiyle birlikte standart ekonomik yaklaşımın tercih teorisinin eksiklikleri ortaya çıkmış ve birçok olgu bu kavrama dayalı olarak açıklanabilmiştir. Sahiplik etkisi ve statüko yanlılığı gibi önyargı türleri bunlardan bazılarıdır. Kayıptan kaçınma etkisine göre bireyler eşit kayıp ve kazanç ihtimaline eşit değer vermezler. Özellikle, alınan risk miktarı arttıkça kayıptan kaçınma etkisi de artmaktadır. Eşit potansiyel kayıplar için fayda fonksiyonu, olası kazançlar için fayda fonksiyonundan daha diktir. Mevcut durumun kötüleşmesi, mevcut durumun iyileştirilmesinden daha büyük bir etkiye sahip olacaktır. Faydaların belirlenmesinde referans noktaları sayısal değişikliklerden daha önemlidir (Tekin, 2022, s. 47).

3.3. Davranışsal İktisadın Neoklasik İktisada Yönelik Eleştirileri

Davranışsal iktisat, neoklasik iktisadın homoeconomicus bileşenlerine bir tepki olarak oluşan ve ekonomik karar alma bileşenlerinde fiziksel özellikler, duygular ve fizyolojik bileşenlerin bileşenlerini incelemeye odaklanmıştır. Neo-klasik ve Keynesyen modellerde kalıcı analiz ağırlıklı olarak endüstri için insan psikolojisinin payının üzerindeki etkisi uzun süre göz ardı edilmiştir.

Geleneksel iktisatta, kendisine en fazla fayda sağlayan seçeneklere yönelen homoeconomicus'un bu hareketi rasyonel bir davranış olarak tanımlanmaktadır ve homoeconomicus tamamen rasyonel kabul edilir. Böylece, tüm alternatif kümesini bilerek tam bilgiyle en fazla fayda sağlayacak optimal kararları almak mümkün olacaktır. Tam rasyonalite, mükemmel rasyonalite olarak da adlandırılır ve "tüm alternatifler

içinden en iyisini seçmek" anlamına gelir; yani insanlar ne kazanacaklarını ve ne kaybedeceklerini hesaplayabilirler. Ancak gerçek hayatta insanlar zihinsel (bilişsel), sosyal ve duygusal durumlarına göre kararlar verirler. Bu açıdan bakıldığında, rasyonellikten uzaklaşan bireyler için davranışsal ekonomide sınırlı rasyonel kavramı öne çıkmaktadır (Aktan & Yavuzaslan, 2020, s.111). Simon (1955), sınırlı rasyoneliteyi, insanların mükemmel rasyonellikten uzaklaşan ekonomik kararlar verebileceğini belirterek tanımlamakta ve duygularından bağımsız karar veremeyen bireyler tarafından yapılan irrasyonel kararların davranışsal ekonominin temelini oluşturduğunu ifade etmektedir.

Rasyonel teorinin ekonomik karar alma birimlerine verdiği amaç, fayda-maliyet hesaplamaları yoluyla faydayı en üst düzeye çıkarmaktır. Geleneksel modellerin varsaydığı rasyonellik ilkesi, optimizasyon koşullarını sağlayan bir araçtır. Ancak bireyler her zaman en büyük kârı sağlayan alternatifi seçmek yerine, en az kârı sağlayan alternatife geçebilirler. Bilgi eksikliği, sınırlı hesaplama gücü, sınırlı tahmin becerileri gibi fizyolojik ve psikolojik sınırlamalar optimizasyon yeteneklerini sınırlandırmaktadır ve bu bağlamda daha önce bahsedilen gerçekler göz ardı edilemez. Simon mükemmel rasyonelliğin imkansız olduğuna inanılmaktaydı ve karar verme birimlerinin bilgiyi en iyi şekilde işleme yeteneklerinin sınırlı olduğuna inanıyordu. Bireylerin faaliyetlerini memnuniyet ilkesine göre açıklayabilmesi, artan faydaları ve maliyetleri azaltmayı reddetmez; yalnızca optimallik veya maksimizasyon-minimizasyon faaliyetlerinin gerçekçi olduğunu savunmaz. Simon, rasyonelliği reddetmez aksine sınırlara tabi tutulduğunu ifade ederdi. Bireylerin seçim yaparken eksikleri olduğunu belirtir bu yüzden mükemmel rasyoneliteyi reddetmektedir (Kamber, 2019, s. 73).

Eski davranışsal iktisatçılar çoğunlukla sınırlı rasyonellik, kurumsal davranış, tüketici davranışı ve belirsizlik gibi konuları incelemek için psikoloji bilimini kullanmaktadır. Yirminci yüzyılın ortalarında teorilerini mantıksal psikolojiye dayandırmaya çalışan iktisatçılar arasında psikolojiye olan ilginin arttığı görülmüştür. Eski davranışsal iktisatçılar, geleneksel iktisat teorisinin birçok açıdan yetersiz olduğunu belirterek, psikoloji temelli yeni bir alternatif arayışına girmişlerdir. Eski davranışsal iktisadın iktisat bilimine katkıda bulunmak yerine modellerin yerini almaya çalışması iktisat bilimi üzerinde istenilen etkiyi yaratamamasıyla sonuçlanmıştır (Şeniğne, 2011, s. 40-41).

Davranışsal iktisatta, irrasyonel insan modeli, insanların duygularıyla hareket

ettiği, psikolojik eğilimlerin tercihlerinde etkili olduğu, hatalara yatkın olduğu, tuzaklara düşebileceği ve her zaman bencilce davranışlar sergilemediği fikrine dayanır. Davranışsal ekonomi, insanların tercihlerinde sistematik önyargıların kurbanı olduğunu ve özellikle risk ve belirsizlik içeren kararlar söz konusu olduğunda tutarsız davranışlar sergilediklerini öne sürmektedir (Aktan, 2020, s. 43).

Davranışsal iktisat teorileri, insan davranışlarının çoğu zaman mantıksız ve planlanabilir sistematik hatalara açık olduğunu savunulmaktadır. Kahneman ve Tversky'nin Beklenti Teorisi elde edilecek risk algısını, kazanç ve kayıplara karşı asimetrik tepkilerini açıklayarak bu alana önemli katkılarda bulunmuştur (Veenhoven & Dumludağ, 2015, s. 50).

Davranışsal iktisat, ekonomik olguları analiz ederken gözlemlerden yararlı olsa da, insan davranışlarını yönlendiren psikolojik süreçleri doğrudan ölçmek genellikle mümkün değildir. Çünkü bireylerin karar alma süreçleri bilişsel çarpıtmalara, duygusal tepkilere ve çevresel faktörlere bağlı olarak değişkenlik gösterebilir. Bu nedenle, gözlemsel veriler çoğu zaman neden-sonuç ilişkisini net bir şekilde ortaya koymada yetersiz kalabilir. Bu eksikliği gidermek için deneysel yöntemler devreye girer. Davranışsal iktisat teorilerinin en güvenilir test yöntemlerinden biri deneysel yaklaşımlardır. Çünkü bu yöntemler, insan davranışlarını yönlendiren gizli dinamikleri daha iyi analiz etmeyi mümkün kılar ve gözlemsel verilerin eksik kaldığı noktalarda daha güvenilir sonuçlar sunar (Akin & Urhan, 2009, s. 13).

Literatürdeki neoklasik iktisat tanımları Veblen'in kullandığı terminolojiye dayanmaktadır ancak farklı düşünürler Neoklasik terimi farklı şekilde ele almış ve yorumlamışlardır. Bu bağlamda Zafirovsky, "neoklasizm" tanımında, eski entelektüel gelenekten, yani "klasik siyaset" ve ekonomiden farkını vurgulamak için genellikle "klasik" yerine "yeni"nin vurgulandığına inanmaktadır. Bu konu Lawson'a aittir Lawson, Veblen'in Marshall'ı neoklasik katkıların bir temsilcisi veya yalnızca klasik geleneğin bir devamı olarak görmediğine, hatta Marshall'ın marjinalizminin bile onun neoklasik kimliğini belirlemediğine inanmaktadır (Bilir, 2018, s. 662).

Davranışsal iktisat, neoklasik iktisadın varsaydığı tam rasyonellik modeline eleştirel bir bakış getirerek, gerçek dünyadaki insan davranışlarını daha iyi açıklayabilecek yaklaşımlar geliştirmiştir. Neoklasik iktisat, bireylerin her zaman mantıklı, tutarlı ve fayda maksimizasyonuna dayalı kararlar aldığını varsayarken, davranışsal iktisat insanların bilişsel sınırlamaları, duyguları ve sosyal faktörler nedeniyle

sistematik olarak irrasyonel davranabildiğini ortaya koymuştur.

Herbert Simon'un sınırlı rasyonalite kavramı, bireylerin bilgi işleme kapasitelerinin sınırlı olduğunu ve en iyi kararı vermek yerine yeterince iyi olanı seçtiklerini göstermektedir. Daniel Kahneman ve Amos Tversky, insanların karar alma süreçlerinde sistematik hatalar yaptığını ortaya koydu ve irrasyonel gibi görünen ancak tutarlı ve öngörülebilir kararlar verdiğini gösterdi.

Davranışsal iktisat, neoklasik modellerin açıklayamadığı insan davranışlarını açıklamak için psikoloji, nörobilim ve sosyolojiden yararlanarak daha kapsamlı ve gerçekçi modeller geliştirmiştir. Tam rasyonalite ve homoeconomicus varsayımını sorgulayarak, insanların nasıl gerçekten karar verdiğini ve bu süreçte bilişsel önyargılar, sezgisel düşünme ve sosyal faktörlerin nasıl etkili olduğunu göstermiştir.

Davranışsal iktisadın katkılarının yanı sıra bu alanda bazı eleştiriler de bulunmaktadır. İlk eleştiri, piyasadaki grupların davranışlarından ziyade bireylerin davranışlarına odaklanılmasıdır. Bir diğer eleştiri ise bireyler her zaman rasyonel davranışlar sergilemeseler bile ortalama olarak rasyonel davranışların görüldüğü gruplarda bu davranışın kaybolduğu yönündedir. Davranışsal iktisata yönelik eleştiriler ve fikir ayrılıkları zamanla ortaya çıkmış olsa da günümüzde davranışsal iktisat henüz neoklasik iktisadi kabul etme ve alternatif arama kapasitesine sahip değildir. Davranışsal iktisatçılar için neoklasik hareket, çeşitli ekonomik davranışları analiz etmek için teorik bir çerçeve sağlar. Bu amaçla davranışsal iktisat alanındaki araştırmalar genellikle geleneksel teorilerin varsayımlarına odaklanmakta ve standart modele ek parametreler eklenerek modelin açıklayıcı gücü artırılmaya çalışılmaktadır (İskender, 2019, s. 38).

Davranışsal iktisat psikolojik faktörleri, motivasyonları ve beklentileri de dikkate alarak, insanların ekonomik kararlarını nasıl verdiğini anlamaya çalışır. Bu alandaki araştırmalar gözlem ve deneyler yoluyla bireylerin rasyonel olmayan davranışlarını tespit etmeye odaklanır. Geleneksel iktisat ise bireyleri rasyonel karar vericiler olarak ele alırken, piyasaların işleyişini gelir, fiyat, tasarruf ve yatırım gibi makro değişkenler üzerinden analiz eder. Matematiksel modeller ve geçmiş veriler kullanarak geleceğe yönelik tahminler yapar. Geleneksel iktisat, öngörülebilirliği önemser ve tahmin edilemeyen durumları bir problem olarak görür. Davranışsal iktisat ise, insanların öngörülemeyen ve mantık dışı görünen kararlarını anlamayı ve açıklamayı amaçladığı için, beklenmedik sonuçları bir fırsat olarak değerlendirir. Geleneksel ekonomi modelleri soyut teorilere ve matematiksel analizlere dayanırken, davranışsal iktisat doğrudan insan

gözlemleri ve deneylerle desteklenen daha gerçekçi bir yaklaşım sunmaktadır. Bu iki alan birbirini dışlayan değil, tamamlayan unsurlar olarak da görülebilir (Katona & Harris, 1978, s. 14-15).

BÖLÜM IV

AVUSTURYA İKTİSADINDA RASYONELLİK

4.1. Avusturya İktisat Okulunun Ortaya Çıkışı

Klasik iktisat okulu temsilcilerinin çalışmaları ile iktisat biliminin ortaya çıkışı, dönemin bilim insanlarının tatmin edici yanıtlar veremediği bilgi kuramı (epistemoloji) ve felsefe alanında yeni sorunları gündeme getirdi. Bu yeni bilim dalı, geleneksel bilgi kuramı ve metodoloji sistemine dâhil edilemiyordu. Batı felsefesine egemen olan deneycilik eğilimi, iktisadın fizik ve biyoloji gibi deneysel bir bilim olarak ele alınması gerektiğini öne sürüyordu. Ancak, fiyatlar ve ücretler gibi “pratik” konularla ilgilenen bir disiplinin, diğer pratik alanlarla aynı bilgi doğasına sahip olmayabileceği fikri, dönemin kavrayış düzeyinin ötesindeydi. Diğer yandan, yalnızca en fanatik pozitivistler, iktisadın ele aldığı alanda deney yapılmasının mümkün olmadığını fark edememişti.

Kıta Avrupa’ında klasik iktisat teorisine yönelik şüpheciliğin temelinde, esas olarak ideolojik ve siyasal önyargılar yatmaktaydı. Hume ve Adam Smith’in temellerini attığı, Ricardo tarafından sistematikleştirilen ve ardıl İngiliz düşünürlerince geliştirilen politik iktisat yaklaşımı, Aydınlanma düşüncesinin en rafine entelektüel ürünlerinden biri olarak kabul edilmiştir. Bu yaklaşım, temsili yönetime dayalı siyasal örgütlenmeyi ve bireyler arasında hukuki eşitliği esas alan liberal doktrinin kuramsal zeminini oluşturmuştur. Bu nedenle, söz konusu doktrinin, mevcut ayrıcalıklı yapıların tehdit olarak algılanması sonucu çeşitli toplumsal ve siyasal kesimlerce reddedilmesi şaşırtıcı değildir. Klasik iktisat teorisinin kurumsallaşması, iktisadın pozitivist temellere dayanan bağımsız bir disiplin haline gelmesini sağlarken, toplumsal refahın artırılmasını da bireylerin iktisadi karar alma özgürlüğüne dayandırmış; böylece yalnızca ekonomik alanda değil, siyasal ve toplumsal düzeyde de dönüştürücü bir etki yaratmıştır (Mises, 2003, s.7).

19.yüzyıl Almanya’ında, özellikle Alman üniversitelerinde İngiliz politik iktisadına yönelik şüpheciliğin ikinci önemli nedeni, bu disiplinin zenginlik ve faydacılıkla olan ilgisiydi. O dönemde yaygın olan tanımlar, politik iktisadı zenginliğin

üretimi ve dağıtımıyla ilgilenen bir bilim olarak görüyordu. Alman profesörler için ise böyle bir disiplin aşağılık kabul ediliyordu (Mises, 2003, s. 7).

Kendilerini saf bilgi peşinde koşan, özverili insanlar olarak gören bu profesörler, dünyevi kazanç ve zenginlik arayışındaki “banausik” girişimcilerle aynı kefeye konmak istemiyorlardı. “Zenginlik” ve “para” gibi “aşağılık” konuların anılması bile, Bildung (yüksek kültür) ile övünen bu çevrelerde bir tabu haline gelmişti. Bu nedenle, iktisat profesörleri meslektaşları arasındaki saygınlıklarını koruyabilmek için, çalışmalarının kâr amacı güden ticari meselelerle değil, örneğin Brandenburg Elektörleri ya da Prusya Krallarının büyük başarıları gibi tarihsel araştırmalarla ilgili olduğunu özellikle vurgulamak zorundaydılar.

Faydacılık meselesi de aynı derecede ciddi bir engel olarak görülmüştür. Faydacı felsefe, Alman üniversitelerinde hoşgörüyü karşılanmamıştır. İki önemli Alman faydacısından Ludwig Feuerbach hiçbir zaman akademik bir pozisyon elde edemezken, Rudolf von Jhering ise Roma hukuku profesörüydü. Alman Staatswissenschaften (devlet bilimleri) profesörleri, İngiliz iktisatçıları eleştirirken, hedonizm ve ödemonyaya (eudaimonia) karşı iki binden fazla yıldır dile getirilen tüm yanlış anlamaları ve çarpıtmaları yeniden ürettiler. Alman akademisyenlerin başka hiçbir şüphesi olmasa bile, yalnızca Bentham ve Mill’in iktisada katkıda bulunmuş olması, bu bilimi kınamaları için yeterli bir sebep sayılmıştır (Mises, 2003, s. 9).

Her ne kadar Avusturya İktisat Okulu’nun kuruluş zamanlaması tartışmalı olsa da 1870’li yıllara gelindiğinde neoklasik iktisat teorisinin gelişim göstermesiyle Viyana, Avrupa’da en önemli ve saygın bilim merkezlerinden biri haline gelmiştir.

Viyana’nın coğrafi konumu, iklimi ve diğer kıta Avrupası şehirleriyle olan ilişkileri onun verimli ve düzenli bir şekilde gelişmesine olanak sağladı. O zamanlar büyük şehir kategorisine aitti ve Londra ve Paris gibi şehirlerden sonra ikinci sırada yer alıyordu. 16. yüzyılda başlayan bir akımla hem Doğu’dan hem de Batı’dan tüccarların, siyasetçilerin, filozofların ve din adamlarının yerleşmek istediği bir merkezdi. Uzun süre Habsburg hanedanının egemenliği altında kalan Avusturya-Macaristan İmparatorluğu bu şehre özel önem vermiş ve gelişmesi için gerekli tüm sosyal ortamı sağlamıştır. Bu nedenle Beethoven, Schubert ve Strauss gibi ünlü müzisyenler ile Freud ve Wittgenstein gibi ünlü filozoflar da bu kenti merkez olarak kabul ederler (Keskin Korkmaz, 2011, s. 4).

Avusturya İktisat Okulu, 1871 yılında okulun kurucusu olarak kabul edilen Carl Menger'in İktisadın Prensipleri adlı eserini yazmasıyla ortaya çıkmıştır. Carl Menger, bu eseriyle bir yandan kendi görüşlerine destek bulmuş, diğer yandan ise Alman Tarihçi Okulu ve Gustav von Schmoller ile girdiği, Methodenstreit olarak bilinen iktisadi metodoloji tartışması aracılığıyla Avusturya İktisat Okulu'nun tanınmasını sağlamıştır. Ancak Mises'in ifadesiyle, o dönemde Avusturya'da iktisadi sorunları ciddiye alan kimse yoktu yalnızca Carl Menger vardı. Menger'in kitabının yayımlanmasının ardından, Alman Tarihçi Okulu ile Methodenstreit tartışmaları başlamıştır. Menger'in tanınmasını ve Avusturya İktisat Okulu'nun doğuşunu sağlayan bu tartışmalarda, Avusturya Okulu'nun temel itirazı, iktisat biliminde evrensel geçerliliğe sahip kuramların mümkün olmadığı yönündeki Tarihçi Okul görüşüne karşıydı. Tarihçi Okul'a (ATO) göre, ülkeler arasındaki deneyim farklılıkları nedeniyle her ülke için geçerli olabilecek teoriler geliştirilemez; bu yüzden iktisatçılar kuram geliştirmek yerine tarihsel araştırmalar yapmalıdır (Göcen, 2022, s. 16).

Bu tarihi ortam kaçınılmaz olarak bazı gelişmeleri tetikledi. On dokuzuncu yüzyılın sonunda Carl Menger, Viyana Üniversitesi'nde Ekonomi Okulu'nu kurdu. Bu kuruluş bilimsel ortamı resmileştirmiş ve ekonomi alanında okullaşmanın ilk kıvılcımını ateşlemiştir. Daha sonra Menger'in önderliğinde birçok bilim adamı buraya gitti ve genç Avusturyalılar kendilerini ifade edebilecekleri bilimsel bir ortam buldular. Viyana Üniversitesi'ndeki bu sosyal bilimler bölümü dünyanın her yerinden öğrenci çekmeye başladı. Menger, Avusturya hükümetinin ve o dönemin neredeyse tüm hükümetlerinin benimsediği müdahaleci politikalara gönülden karşıydı. Ancak, iyi politikalara dönüşe katkı sağlayabileceği tek yolun, kitaplarında, makalelerinde ve üniversitedeki derslerinde sağlam bir iktisat anlayışını aktarmak olduğuna inanıyordu.

4.1.1. Avusturya İktisat Okulunun Önemli Temsilcileri ve Katkıları

Avusturya Okulu devrim hareketlerinin yaratıcılarından biridir. Avusturya Okulu Carl Menger ve iki öğrencisi tarafından kurulmuştur. Her iki öğrencinin de okulun kurulmasında büyük katkıları vardır. Viyana Üniversitesi'nin öncülüğünde bir araya gelen Carl Menger (1840–1921), Eugen Böhm-Bawerk (1851–1914), Friedrich von Wieser (1851–1926), iktisat teorisine önemli katkılarda bulundular ve onun çeşitli yönlerden geliştirilmesine yardımcı oldular. Avusturya Okulu'nun fikirleri daha sonra Joseph

Schumpeter, Ludwig von Mises, Fritz Maclup, Gottfried Haberler, Friedrich von Hayek'ten etkilenmiştir. Clark ve Oscar Morgenstern gibi ünlü iktisatçılardan etkilenmiş ve günümüze kadar devam etmektedir. Bu çalışmaya katılan ekonomistler arasında Murray N. Rothbard (1962), Israel Kirzner, Gerald P. O'Driscoll (1977, 1985), Mario J. Rizzo ve Roger W. Garrison (1978) bulunmaktadır.

Tablo 1.

Avusturya İktisat Okulu Temsilcilerinin Katkı Sağladıkları Alanlara Göre Sınıflandırılması

	Genel - Teorik	Teori	Sermaye Teorisi	Metodolojik - Teorik	Metodolojik	Düşünce Tarihi	Politik Teori
Menger	Özel Değer Teorisi- Marjinal Devrim			Paranın Doğal Kökeni			
B.Bawerk			Sermaye ve Faiz Teorisi- Zaman Tercih			Marx Eleştirisi	
Wieser	Doğal Değer Kavramı- Marjinal Faydanın Geliştirilmesi						
Mises		İş Çevrimleri Teorisi		Sosyalizm Eleştirisi	Praksiyoloji		
Hayek		İş Çevrimleri Teorisi		Bilgi Eksikliği- Kendiliğinden Doğan Düzen			
Rothbard		Mülkiyet Hakları					Anarşo Kapitalizm - Libertaryen Düşünce
Kirzner		Girişimcilik Teorisi		Homoagens			

Tablo 1’de, Avusturya İktisat Okulu’nun önde gelen temsilcilerinin katkıda buldukları alanlar sınıflandırılmıştır. Menger’in özel değer teorisi ve paranın doğal kökeni üzerine çalışmaları okulun temel taşlarını oluştururken, Böhm-Bawerk sermaye ve faiz teorisiyle önemli bir katkı sunmuştur. Wieser marjinal fayda kavramını geliştirmiş, Mises iş çevrimleri teorisi ve praksiyolojiyle metodolojik bir temel kazandırmıştır. Hayek

bilgi eksikliği ve kendiliğinden doğan düzen vurgusuyla dikkat çekmiş, Rothbard mülkiyet hakları ve anarşo-kapitalist yaklaşımıyla öne çıkmıştır. Kirzner ise girişimcilik teorisi ve homoagens kavramıyla Avusturya okulunun modern temsilcilerinden biri olmuştur.

Carl Menger (1840-1921) 1871'de İktisadın Prensipleri'ni yayımlayarak ekonomi alanında yeni bir marjinal devrim çağını başlattı. Marjinalist devrimden önce klasik iktisatçılar ve sosyalist iktisatçılar her zaman değer in emek tarafından belirlendiğine inanıyorlardı. Emek değer teorisi olarak adlandırılan bu teoriye göre, değer nesnel standardı yalnızca emek olabilir ve bir metanın değeri, üretiminde kullanılan emekle ölçülebilir. Daha fazla emek gerektiren malların daha değerli olması gerekir. Klasikçiler ve sosyalistler artık "kullanım değeri" ile "değişim değeri" arasında ayırım yapmaktadır. Buna bağlı olarak kullanım değeri yüksek olan malların değişim değerinin de yüksek olması gerekir. Bu, hayatta kalmamız için gerekli olan (ve dolayısıyla kullanım değeri yüksek olan) eşyaların da fiyatının yüksek olması gerektiği anlamına gelmektedir.

Menger bu araştırmaya klasik teknikler veya öğretiler yerine değer ve fiyat teorisi yoluyla yaklaştı. Klasik iktisatçılar değeri üretim faktörlerinin faaliyetlerinden elde edilen getiri olarak görürken Menger, bir malın değerini tüketicilerin ihtiyaç ve isteklerini karşılama yeteneği açısından açıkladı. Menger, ekonomik olmayan malların değişim değerinin veya kullanım değerinin olmadığına inanıyordu. Mal ve talep arasındaki ilişki değiştiğinde değeri de değişir. Bunun nedeni, bir ürünün değerinin, ürün ile talep arasındaki ilişkiye göre belirlenmesidir. Menger'in bu duruma verdiği örnek; bir adamın bol su bulunan bir çöle yerleşmesine izin verir. Bu adam için bir kova su hiçbir şey değildir. Ancak su kurur ve kıtlaşırsa bir damla suyun bile değeri vardır. Bu durumda değer; talep, miktar ve nitelikteki değişikliklere göre oluşur (Sarıçoban, 2012, s. 158-159).

Menger'in ekonomiye yaptığı en ilginç ve önemli katkılardan biri "iyi ürünler" olarak adlandırdığı üretim faktörlerinin değerinin belirlenmesiydi. Menger burada nihai tüketim mallarını "düşük", üretim araçlarını ise "yüksek" olarak sınıflandırmıştır. Menger, üretim faktörlerini "yüksek mallar" olarak gördü ve bunların değerlerinin, hizmet etmek için üretildikleri düşük malların beklenen değeriyle belirleneceğini öne sürdü (atıf teorisi). Bu değeri belirlemenin en iyi yolu, ilgili üretim faktörünün bir birimini üretimden çıkarmak ve bunun toplam çıktı üzerindeki etkisini gözlemlemektir. Toplam çıktıdaki azalma ilgili değişken unsurun değerini oluşturur. İlgili üretim faktörünün başka

bir malın üretiminde kullanılması durumunda değer aynı zamanda İkame Maliyetini (Fırsat Maliyeti) de gösterecektir (Sarıçoban, 2012, s. 159). Bu teoride üretim girdileri arasında bir ayrım yoktur, hepsi iyi ürün olarak kabul edilir ve girdilerin değeri marjinal fayda teorisindekiyle aynı şekilde açıklanır. Başka bir deyişle, bir üretim girdisi bir birim azaltılırken diğer girdiler sabit kaldığında, toplam üründeki azalma verimlilik kaybına neden olur. Bir malın miktarının azaltılmasının faydası, bir birim üretim girdisinin değerini belirler ve bu girdiyi başka bir mal üretmek için kullanmanın ikame maliyetini gösterir. Özetle Menger, bir üretim faktörünün değerini belirlerken ürettiği ürünün değerine yaptığı katkının dikkate alınması gerektiğini vurguladı. Bu nedenle üretim faktörlerini "yüksek dereceli mallar" olarak değerlendirdi ve bunların değerlerinin, ürettikleri düşük dereceli malların beklenen değeri tarafından belirleneceğini belirtti. Bu değeri belirlemenin en iyi yolu ilgili üretim faktörünün bir birimini üretimden çıkarıp toplam çıktı üzerindeki etkisini gözlemlemektir (Aktan & Eroğlu, 2018, s. 121).

Menger'in iktisat teorisine bir diğer katkısı: Paranın ortaya çıkışına ilişkin fikirleri. Menger, para biriminin ortaya çıkışının doğal olduğuna, yani para biriminin devletin bir icadı ya da yasama faaliyetlerinin bir ürünü olmadığına inanıyordu. Dolayısıyla paranın varlığı herhangi bir otoritenin varlığını gerektirmez. Toplumsal hayatta ekonomik bireylerin kendi ekonomik çıkarlarını artırma ihtiyacının farkına varmaları ve bu arzularını gerçekleştirmek için daha az satılabilir mallardan daha satılabilir diğer mallara geçiş yapmaları nedeniyle bazı mallar para birimi haline gelir. Aynı zamanda bireylerin ekonomik çıkarlarla uyumlu davranış alışkanlıkları da paranın doğuşuna hizmet etmektedir. Böylece para, insan ekonomisinin doğal bir sonucu haline gelir; bireylerin kendi çıkarlarını artırmak amacıyla daha pazarlanabilir malları tercih etmesi sonucu ortaya çıkar.

Böhm-Bawerk (1851-1914), Avusturya Okulunun ikinci kuşak düşünürlerinden biriydi. Menger teorisinin her ne kadar bir destekçisi olmasa da Menger bu süreçte kimseye ihtiyaç duymamış ve kendi işlerini kendisi halletmiştir. Menger'in öznal değer teorisinin geliştirilmesine ve yayılmasına yardımcı oldu ve sermaye ve faiz teorisine önemli katkılarda bulundu. Böhm-Bawerk, araştırmasında zaman tercihi oranı kavramını ekonomiye sokmanın yanı sıra üretimin zaman boyutunu da vurguladı. Böhm-Bawerk, çoğu insanın elindeki kuşu çalıda ki kuşa tercih edeceğine, yani şu anda olana gelecekte olacak olandan daha fazla değer vereceklerine ve gelecekte hissedecekleri ihtiyaçların ciddiyetini hafife alacaklarına inanıyordu (Sarıçoban, 2012, s. 160-161). Bu hipoteze

"zaman tercihi teorisi" denir. Bu teoriye göre, tasarruf etme ve gelecekteki tatminlerden vazgeçme karşılığında, insanların belirli bir faiz oranı ödeyerek ödüllendirilmesi gerekir.

Böhm-Bawerk, sermaye ve faiz teorisini açıklama çalışırken, sermayeyi iki açıdan ele alarak faiz ile sermaye arasındaki ilişkiyi inceler: üretim aracı olarak ve faiz geliri yaratan bir kaynak olarak. Böhm-Bawerk'e göre sermaye, bir üretim aracı olarak; emek ve topraktan ayrı, bağımsız bir üretim faktörü değil, bu iki temel unsurun kullanımıyla sonradan yaratılan bir araçtır. Yani sermaye, üretilmiş bir üretim faktörüdür ve sermaye mallarının üretilmesinin amacı, ihtiyaçlarımızı karşılayacak tüketim mallarını daha verimli bir şekilde üretmektir. Ancak, sermaye ile yapılan üretim, doğrudan emek ve toprakla yapılan üretime göre daha üstündür. Çünkü sermaye ile üretim, insan emeğinden daha büyük bir güç sağlar ve üretim yükünü emekten doğaya aktarır. Sermaye ile yapılan üretim daha üstün ürünler sağlasa da, bunun karşılığında zaman fedakârlığı gibi bir dezavantajı da beraberinde getirir. Bu noktada, üretim değerindeki artış ile zaman fedakârlığı arasında dengeyi sağlayan unsur faizdir (Aktan & Eroğlu, 2018, s. 122).

Böhm-Bawerk, Marksist teoriye yönelik sert eleştirilerde bulunmuştur. Bunun temel nedeni, Marksist teorinin değerin belirleyicisi olarak emek-zaman kavramını kullanmasıdır. Emek-zaman, bir ürünün üretim sürecinde harcanan emek ile bu süreçte ürüne atfedilen değerden oluşur. Bu ürünler, değeri yaratan emek-zaman üzerinden pazara sunulurlar. Marx'ın emek-değer teorisine göre, kapitalist hiçbir ürünün değerine katkı sağlamaz. Kapitalistler ancak kâr kavramı geçerliyse üretim sürecinde yer alırlar. Kâr elde etmeleri ise, kendilerine ödenen değerden daha fazla değer üreten bir ürünü kullanmaları durumunda mümkündür. Bu ürünü sağlayan unsur ise emektir. Bu görüşler Marx'ı, artı-değer ve sömürü kavramlarını geliştirmeye yönlendirmiştir (Bocutoğlu, 2012, s. 136-138).

Böhm-Bawerk'in Marksist sisteme yönelik eleştirisinin odak noktasını, faiz teorisi ve sömürü teorisi oluşturur. Marksist sistemde, sermaye sahipleri işçileri sömürür ve onların emeğinin karşılığını ellerinden alırlar. Ancak Böhm-Bawerk'e göre bu yaklaşım, tasarruf eden bireylerin mevcut harcamalarından vazgeçerek gelecekteki belirsiz getiriler için yatırım yapmalarını göz ardı eder. Ayrıca, üretim zaman gerektiren bir süreçtir ve tasarruf sahipleri, üretilen mallardan elde edilecek geliri beklemek zorundadır. Bu nedenle kâr, bu bekleyişten kaynaklanan kayıpların telafisi olarak görülmelidir. Faiz geliri, geleceği seçmenin bir getirisi ya da ödülü olarak açıklanır. Bununla birlikte Böhm-Bawerk, işçi ile sermaye sahibi arasındaki risk farkına da dikkat

çeker. İşçiler bu süreçte ya çok düşük risk altındadır ya da hiç risk üstlenmezken, sermaye sahipleri ciddi bir piyasa riski ile karşı karşıyadır. Bu bağlamda Böhm-Bawerk, kârı meşru bir kazanç olarak ifade eder; çünkü işçilerin risk düzeyi, sermaye sahiplerinin risk düzeyine kıyasla çok daha düşüktür (Skousen, 2009, s. 2008-2009).

Bu durumda işçilerin iki seçeneği vardır; Ya üretim sürecinin tamamlanmasını bekleyerek nihai ürünün tamamına ortak olurlar, ya da işverenin çalışanı olurlar ve bu durumda nihai ürünün bugünkü değeri üzerinden ücret alırlar. Ancak tamamlanmamış bir ürünün tamamı üzerinden ücret almak, işçinin gerçekte ürettiğinden daha fazla bir değeri elde etmesi anlamına gelir ki bu Böhm-Bawerk'e göre iktisadi açıdan rasyonel değildir (Soto, 1998, s. 84).

Friedrich von Wieser, 1889 yılında yayımladığı “Doğal Değer” (Der natürliche Wert) adlı eserinde, piyasaya dayanan iktisadi sistemin kaynak dağılımındaki rolünü de incelemiştir. Doğal değer kavramını ele alan Wieser'e göre bir malın miktarı ve marjinal faydası arasındaki ilişki doğal değer belirlayicisidir (Savaş, 2007, s. 545). Wieser bu eserinde, malların değerlerini sağladıkları faydadan aldığını vurgular. Malların, farklı koşullar altında farklı düzeylerde fayda sağladığını ve bu nedenle değerlerinin de bu koşullara bağlı olarak değiştiğini savunur.

Gossen Yasası'na benzer bir şekilde malların sahip oldukları değer ile insan ihtiyaçlarının şiddeti arasındaki ilişkiyi inceleyen Wieser'e göre ihtiyaçlar tatmin edildikçe tüketilen her bir ek malın marjinal faydası azalır. Böylece malların sağladığı tatmin düzeyinde ve değerlerinde düşüş meydana gelir (Ersoy, 2008, s. 472).

Wieser'in “doğal değer” olarak adlandırdığı kavram, aslında toplumsal faydadır. Doğal fiyatın doğal düzenin bir temsili olan piyasa ekonomisinde ortaya çıkacağını ifade eden Wieser, dağılımdaki eşitsizlikler nedeniyle fiyatların toplumsal mal miktarı ile toplumsal fayda arasındaki ilişkiyi yansıtmayacağı görüşündedir (Kazgan, 2002, s. 198; Ersoy, 2008, s. 473).

Friedrich von Wieser, iktisadın temelini içsel deneyimlere dayandırmıştır. Bu psikolojik eğilim, onu yöntem açısından Avusturya İktisat Okulu'nun diğer temsilcilerinden ayıran önemli bir özelliktir. Ancak Wieser, her ne kadar “doğal değer” ve bireyler arasında karşılaştırılabilir fayda analizi üzerine çalışmış olsa da, ilerleyen dönemlerde geliştirdiği bu düşüncüyü terk etmiştir (White, 2003, s. 11–12).

Avusturya İktisat Okulu'nun üçüncü kuşak üyelerinden Ludwig von Mises, iktisat

teorisinin praxeology adını verdiği tamamen a priori bir sisteme dayandığına inanıyordu. Praxeology kavramını yeni bilim anlamında kullanmış, ekonomik davranışı da içeren tüm insan faaliyetlerinin genel teorisi olarak tanımlamış ve ekonomiyi bu yeni bilimin yalnızca bir alt birimi olarak değerlendirmiştir. Transandantal prakseoloji, düşünce için bir başlangıç noktası olmadığı gibi, keyfi olarak seçilmiş bir önerme de değildir; insanı diğer canlılardan ayıran zeka ve algı yeteneklerine ilişkin açık bir önermedir. İnsan faaliyeti amaçlıdır ve bu nedenle rastgele veya tepkisel değildir; değer yargılarına dayalı, belirli bir hedefe yönelik ve bu hedefe ulaşmak için belirli araçların uygunluğunun değerlendirilmesi tarafından yönlendirilen davranıştır. İnsan praxeolojisi kavramı ilk olarak Mises tarafından önerilmiştir ve Avusturya ekonomi okulunun ayırt edici bir özelliğidir (Sarıçoban, 2012, s. 161).

Ludwig von Mises, 20. yüzyılın en etkili Avusturya Okulu iktisatçılarından biri olarak, para ve konjonktür teorileri alanında özgün katkılarda bulunmuştur. Avusturya İş Çevrimleri Teorisi, ilk olarak 1953 yılında Ludwig von Mises tarafından ortaya atılmıştır ve teorinin temelinde, ekonomideki para arzındaki artış yer almaktadır. Mises'e göre, para arzındaki bu artış, piyasa faiz oranlarını Wicksell'in doğal faiz oranının altına çeker ve bu durum, ekonomide sürdürülemez kaynak tahsislerine yol açar. Bu yönüyle Mises'in yaklaşımı, Monetarist Okul'un görüşleriyle bazı benzerlikler taşır; özellikle parasal genişlemenin ekonomi üzerindeki etkileri bakımından paralellikler mevcuttur. Ancak, teori zamanla Mises, Hayek ve Roger Garrison gibi Avusturya okulunun önemli isimlerinin katkılarıyla gelişmiş ve özgün bir kimlik kazanmıştır. Teoriye göre, genişleyen kredi ve yapay olarak düşürülen faiz oranları, girişimcileri uzun vadeli ve sermaye yoğun yatırımlara yönlendirir. Ancak bu yatırımlar, toplumun gerçek tasarruf düzeyine dayalı olmadığından dolayı sürdürülemezdir. Nihayetinde piyasalar bu hatalı yatırımları fark eder, kredi genişlemesi durur ve düzeltme aşaması olarak adlandırılan bir durgunluk (resesyon) süreci başlar. Bu teori, Avusturya Ekolü'nün iktisadi düşünceye en önemli katkılarından biri olarak kabul edilir ve modern iktisat literatüründe iş çevrimlerinin nedenlerini açıklayan alternatif bir yaklaşım olarak öne çıkar (Göcen, 2019, s. 441).

Hayek'in (1931, 1939) iktisat teorisine yaptığı temel katkılardan ilki, sermaye teorisini geliştirmesi olmuştur. Bu katkı, ekonomideki sermaye yapısı ile ekonomik dalgalanmalar yani iş döngüleri arasındaki ilişkiyi daha derinlemesine anlamayı mümkün kılmıştır. Hayek, bu karmaşık ilişkiyi daha anlaşılır kılmak adına, sonradan literatürde

“Hayek Üçgeni” olarak anılacak olan grafiksel figürlerle görselleştirmiştir. Bu üçgen, üretim sürecinin zaman yapısını ve sermaye mallarının dağılımını açıkça ortaya koyarak, özellikle Avusturya Okulu’nun sermaye ve zaman tercihi anlayışına önemli bir katkı sağlamıştır. Hayek’in ikinci önemli katkısı, zorunlu tasarruf kavramını teoriye dâhil etmesidir. Bu kavram, genişlemeci para politikalarının tüketicilerin tasarruf tercihleri üzerindeki dolaylı etkisini açıklamak için kullanılmıştır. Yani, para arzındaki artış ve faiz oranlarının yapay şekilde düşürülmesi sonucu, bireyler gerçek anlamda tasarruf yapmadan yatırım yapılmasına neden olunur; bu da ekonomik döngülerdeki bozulmanın temel sebeplerinden biri olarak görülür. Üçüncü ve belki de en önemli katkısı ise, teorinin başlangıç varsayımını değiştirerek yalnızca tam istihdam varsayımı altında değil, aynı zamanda eksik istihdam koşullarında da geçerli olduğunu göstermesidir. Bu, Avusturya Konjonktür Teorisi’ne yöneltilen “yalnızca tam istihdamda geçerlidir” şeklindeki eleştirileri geçersiz kılmış ve teorinin açıklayıcılığını önemli ölçüde güçlendirmiştir. Hayek, bu yaklaşımıyla yalnızca teorik tutarlılığı korumakla kalmamış, aynı zamanda pratik iktisat politikalarının analizinde daha geniş bir uygulama alanı da açmıştır (Göcen, 2019, s. 441).

Eserlerinde bilgi eksikliği kavramına vurgu yapan Hayek, ekonomik yaşamda tam bilgiye ulaşmanın asla mümkün olmadığını düşünmektedir. Çünkü ona göre bilgi, bireyler arasında parçalar hâlinde dağılmıştır ve bu bilginin bütünüyle elde edilmesi imkânsızdır. Bilgi eksikliği, piyasayı zorunlu kılan temel unsurdur. Zira Hayek’in bakış açısına göre, piyasaların işlevi, insanları beklenmedik durumlar ve fırsatlarla karşı karşıya getirmektir. Hayek’e göre girişimci, bilgiyi kendi deneyimleriyle keşfedecek olan kişidir. Düşünür, tam bilgi varsayımından uzaklaştığında cehaletle karşılaşılacağını ve bu durumun, bilginin keşfedilmesi gerekliliğini ortaya koyacağını ifade etmektedir (Göcen, 2015, s. 232).

Hayek, toplumdaki bireylerin sahip olduğu dağınık ve parçalanmış bilginin rekabetçi bir piyasa ortamında açığa çıktığını vurgular; ancak tam bilgiye bütünüyle ulaşmanın mümkün olmadığını belirtir. Hayek’in bu ve benzeri katkıları, yalnızca Avusturya İktisat Okulu içinde değil, genel iktisat literatüründe de derin etkiler bırakmıştır. Bu etkilerin bir yansıması olarak, 1974 yılında İsveçli iktisatçı Gunnar Myrdal ile birlikte Nobel Ekonomi Ödülü’ne layık görülmüştür. Nobel Komitesi, Hayek’e bu ödülü "para ve ekonomik dalgalanmalara ilişkin teorileri ile, farklı ekonomik ve kurumsal yapıların analizi üzerindeki etkileri" nedeniyle vermiştir. Bu ödül, onun uzun

yıllar boyunca geliştirdiği düşünsel mirasın uluslararası ölçekte tanındığını ve klasik liberal iktisat perspektifinin yeniden önem kazandığını göstermiştir.

Avusturya Okulu'nun modern öncülerinden Murray Rothbard da okulu liberalizme doğru itti. Rothbard böylece okulun klasik liberalizm ile daha yeni liberalizm arasındaki tartışmada mülkiyet hakları ve tam özgürlük tarafında yer almasının yolunu açtı. Rothbard'ın özel mülkiyet vurgusu ile kendisinden önceki okul temsilcilerinin vurgusu arasındaki temel fark, Rothbard'ın özel mülkiyeti bireysel değer ötesinde görmesi ve onu toplumun temel bir ilkesi olarak görmesiydi. Çünkü Rothbard, özel mülkiyete dayalı serbest piyasa anarşizmine atıfta bulunarak, devlet ile özel mülkiyet arasındaki ilişkiye dair klasik liberal fikirlerden koşturdu. Bu okulun ilk temsilcilerinden biri olan Mises, özel mülkiyetin güvenliğini sağlamak için tekellerin gerekli olduğuna sıkı sıkıya inanıyordu; Rothbard ise özel mülkiyet ile devlet arasındaki ilişkiyi daha olumsuz bir şekilde değerlendiriyordu. "Yaşam standartlarında farklılık yaratmak" ve güvenlik ihtiyaçlarının bireysel yaşam standartlarını etkilemeden karşılanabileceğini kaydederek, serbest piyasaların güvenliği nasıl sağlayabileceği sorusu üzerinde durmaktadır.

Rothbard, doktora çalışmaları sırasında Ludwig von Mises'ten özellikle etkilenmiş ve sonraki akademik kariyerini Avusturya iktisat okulunun genel ilkelerine (metodolojik bireycilik, metodolojik sübjektivizm, apriorizm, prakseoloji vb.) bağlı kalarak sürdürmüştür. Rothbard, 1949 yılında Ludwig von Mises'in seminerlerine katılmaya başladıktan sonra, özellikle Liberteryen ve anarşo-kapitalist fikirlere büyük ilgi duymaya başlamıştır. Mises'in 1949 tarihli Human Action (İnsan Eylemi) adlı eseri, Rothbard üzerinde derin bir etki bırakmış ve bu eserden ilham alarak 1962 yılında Man, Economy and State (İnsan, Ekonomi ve Devlet) adlı kitabını kaleme almıştır (Aktan & Eroğlu, 2019, s. 113). Rothbard'ın başyapıtı olarak kabul edilen bu eserde, özel mülkiyetin önemi, serbest piyasanın üstünlüğü ve devletin ekonomik süreçlerdeki olumsuz etkileri gibi konulara derinlemesine yer verilir. Rothbard bu kitabı başlangıçta Ludwig von Mises'in ekonomik sistem üzerine görüşlerini özetleyen bir çalışma olarak yazmaya başlamışsa da, eser zamanla başlı başına önemli bir iktisadi çalışma hâline gelmiştir (Aktan & Eroğlu, 2019, s. 111).

Israel Mayer Kirzner, Avusturya İktisat Okulu'nun modern kuşak temsilcilerinden biridir. Kirzner, rekabet ve girişimcilik üzerine yaptığı çalışmalarla bu ekole önemli katkılarda bulunmuştur. Kirzner, 1973 yılında yazdığı "Competition and

Entrepreneurship”(Rekabet ve Girişimcilik) adlı kitabında, piyasaların dinamik rekabetçi doğasını vurgulayan Avusturya ekolüne özgü bir bakış açısı sunmaya çalışmıştır. Kirzner, piyasaların dinamik ve rekabetçi bir yapıya sahip olduğunu ve sürekli olarak dengeye yöneldiğini savunmuştur. Özellikle girişimcilerin, piyasaların bu özellikleri taşımasında önemli bir rol oynadığını belirtmiştir. Kirzner’e göre, piyasalarda dengeleyici bir rol üstlenen girişimci, temel işlevini geçmişte yapılan hatalardan yola çıkarak yerine getirir (Aktan & Eroğlu, 2018, s. 134).

Kirzner’in bu çalışmalarındaki vurgusu, insan karar vericinin salt maksimize eden homo economicus’tan ibaret olmadığı, bunun ötesinde açık uçlu bir varlık olan homo agens olduğu yönündedir. Bu insan modeli, sistemdeki dengesizlik durumlarında ortaya çıkan boşlukları fark eden, yaratıcı ve dikkatli girişimciyi temsil eder ve bu boşluklara müdahale ederek süreci dönüştürür (Kirzner, 1999, s. 6-7).

Kirzner, Avusturya İktisat Okulu’nun metodolojik ilkelerine de önemli katkılarda bulunmuştur. Bu katkılar arasında sübjektivizm, ekonomik hatalar ve prakseoloji yer almaktadır. Kirzner’e göre sübjektivizm, girişimcilik teorisinin sınırlarını belirleyen insan eylemlerine işaret eder. Piyasayı ise, ekonomik hataların yapıldığı ve bu hataların zamanla düzeltildiği bir süreç olarak tanımlamıştır. Ona göre, insanlar piyasada yanlış kararlar alabilir ve hatalar yapabilir; ancak insanların rasyonel varlıklar olması, bu hataların fark edilmesini ve kısa sürede düzeltilmesini mümkün kılar. Kirzner, prakseolojinin sübjektivizmle tamamen tutarlı bir yaklaşım olduğunu savunmuştur. Ona göre prakseoloji, insan eylemlerinin açıklanmasında önemli bir rol oynamaktadır (Aktan & Eroğlu, 2018, s. 135).

Kirzner, Menger’in sübjektivizmini “tamamlanmamış bir sübjektivizm” olarak kabul eder. Çünkü Menger’in sübjektivizmi, bireylerin eksik bilgi ve hatalardan etkilenmediğini varsayar. Kirzner ise bu eksikliğin Mises-Hayek sübjektivizm yaklaşımıyla çözüldüğünü belirtir. Sübjektivizm anlayışını üç çerçevede ele alır. Bunlar: neo-klasik paradigma, modern sübjektivizm anlayışı ve radikal sübjektivizm yaklaşımıdır. İlk olarak, neo-klasik paradigmadaki sübjektivizmin eksik yönü, bireylerin tam bilgiye sahip olduğu ve belirli bir amaç-araç çerçevesinde hareket ettiği varsayımdır. Bu çerçevede “tam bilgi” varsayımı, bu yaklaşımın sübjektivizmini eksik kılmaktadır. İkinci yaklaşım olan ve Kirzner’in de bizzat dahil olduğu modern sübjektivizm anlayışı ise Mises-Hayek temelinde ele alınmaktadır. Bu yaklaşımda sübjektivizm kavramı ele alınırken, girişimcinin piyasa sürecindeki rolü ve rekabetçi piyasa yapısı içinde bilginin

genişleyen doğası ön plana çıkarılmaktadır. Üçüncü yaklaşım ise radikal sübjektivizm düşüncesidir. Avusturya Okulu'ndaki çalışmalarıyla tanınan Ludwig Lachmann, sübjektivizm kavramını ele alırken insan tercihlerini başlangıç noktası olarak alır ve bu kavramı beklentilere doğru genişletir. Lachmann, bu düşüncesini açıklarken Hayek'in bilgi ve belirsizlik kavramlarını kullanır. Ona göre bireyler aynı bilgiye sahip olsalar bile, bu bilgiyi yorumlarken sübjektif değerler etkili olacaktır. Ayrıca, belirsizlik ortamında bireyler geleceğe yönelik planlar yapacaklardır; fakat bu planlar aynı olsa dahi, bireyler farklı tutumlar sergileyebilirler (Yılmaz, 2004, s. 111-113).

4.2. Avusturya İktisat Okulunun Metodolojik İlkeleri

Avusturya iktisat okulunun başlıca metodolojik ilkelerini şu başlıklar altında toplayabiliriz. Bunlar bireycilik, praksiyoloji, sübjektivizm, marjinalizm, kendiliğinden oluşan düzen ve apriorizmdir (Aktan ve Eroğlu, 2018, s. 116). Bireycilik, Avusturya iktisat okulunun üyeleri tarafından genel olarak kabul edilen en önemli ilkelerden biridir. Metodolojik bireycilik, toplumsal ilişkileri ifade eden yasa ya da düzenliliklerin bireylerin davranışlarına indirgenebileceğini savunan bir yaklaşımdır. Bu nedenle, sosyal bilimlerin en temel yöntemi, bireyin davranışından yola çıkarak toplumsal davranışlara dair genellemelere ulaşmaktır. Bu yaklaşıma göre esas olan bireydir; iktisadi olgular bireylerin davranışları temel alınarak anlaşılabilir ve açıklanabilir, iktisadi yasalar da buradan türetilir. Yani, toplumsal ve ekonomik gerçeklik, bireysel davranışlara başvurulmadan açıklanamaz. Bu birey temelli analiz yaklaşımı, Avusturya İktisat Okulu'nun teorik yapısının temel taşlarından birini oluşturur (Acar, 2010, s. 210).

Ludwig von Mises, bireycilik ilkesini açıklamak için pragmatik felsefe kavramını kullandı. Mises, ekonomik olayları anlamak için öncelikle bilinçli insan davranışına başvurmak gerektiğini vurguladı. Praksiyoloji kavramı ilk olarak Mises tarafından kullanılmış olup, ekonomik davranışlar da dahil olmak üzere tüm insan davranışlarının genel bir teorisi olarak kabul edilmektedir (Sarıçoban, 2012, s. 161).

Sübjektivizm kavramı, marjinalist devrimin en önemli unsurlarından biri olmasının yanı sıra, Avusturya İktisat Okulu'nun metodolojik ilkelerinin belirlenmesi açısından da büyük önem taşımaktadır. Avusturya İktisat Okulu bu kavramı öyle benimsemiş ve merkeze almıştır ki, bazı çalışmalarda bu ekol "Sübjektif İktisat" Okulu olarak adlandırılmıştır (Yılmaz, 2004, s. 101).

Sübjektivizm değeri insanların emeklerinin yerine tüketicilerin tutum ve davranışları belirlemektedir. İhtiyaç tüketicilerin doyumlarının artması sonucunda azalır (Aktan ve Eroğlu, 2018, s. 116). Sübjektif değeri teorisine katkıda bulunan Menger, Gossen ve Walras gibi iktisatçılar, mal ve hizmetlerin ölçülebilir bir objektif değerinin olmadığına, tüketicilerin elde ettiği memnuniyet düzeyinin mal ve hizmetlerin değerini belirlediğine inanmaktadır. Başka bir deyişle öznel değeri teorisine göre “tatmin” öznelidir. Tüketiciler arasında memnuniyet farklı olabileceği gibi, aynı tüketicinin aynı üründen memnuniyeti de zamana ve mekana göre değışiklik gösterebilir. Memnuniyet aynı şekilde sayısal olarak ölçülemez (Mises, 2003, s. 1).

Avusturya İktisat Okulu, bireyin kendisine atadığı değerlerle tutarlı seçimler yapmakta tamamen özgür olduğuna inanmaktadır. Analizde öznel değeri kavramı vurgulanmaktadır. Herkesin tercihleri ve değerleri farklı olabilir. Sübjektif değeri kavramının varlığı nedeniyle, hiç kimsenin amaçlarının meşruiyetini sorgulayamayacağı görülmektedir. Çünkü A seçeneği bir kişi için değerli olabilirken, B seçeneği bir başkası için değerli olabilir. Mises'in analizinde toplumu oluşturan her bireyin öznel özellikleri ve bunların yansıttığı değeri yargıları önemlidir. Mises, insan davranışının genel bir çerçeve içerisinde değerlendirilemeyeceğine inanıyordu.

Metodolojik öznelcilik ile yakından ilişkili bir kavram olan marjinalizm Avusturya iktisat ekolünün diğeri önemli ilkesidir. Marjinal analiz, bireylerin tercihlerini toplam büyüklükler üzerinden değil, küçük birimler (marjinal birimler) üzerinden değerlendirerek analiz etmektedir. Bu yaklaşım, klasik iktisadın açıklamakta yetersiz kaldığı elmas–su paradoksunu çözümlenmede önemli bir katkı sağlamıştır. Emek-değeri teorisine dayanan klasik yaklaşım, elmas ve suyun toplam faydası üzerinden bir değeri açıklaması yapmaya çalışırken, hayati öneme sahip olan suyun fiyatının, lüks tüketim ürünü olan elmastan düşük olduğunu açıklamakta zorlanmıştır. Oysa marjinal analizciler, bir malın değerinin toplam miktarından değil, o malın son bir biriminin birey açısından taşıdığı faydadan (marjinal fayda) kaynaklandığını savunmaktadır. Bu çerçevede, suyun doğada bol bulunması, onun marjinal faydasını ve dolayısıyla piyasa fiyatını düşürürken; nadir bulunan elmasın marjinal faydası ve fiyatı daha yüksek olur. Böylece fiyat oluşumunda kıtlık ve bireysel (sübjektif) değeri yargıları belirleyici hale gelir. Marjinal fayda kavramı klasiklerde fazla ilgi görmese de bu düşünce ekolünün etkisiyle ekonomik analize dahil edilmiştir. Bir başka deyişle, bir maddenin son biriminin sağladığı faydayı ifade etmektedir. Bu düşünce ekolü, tüm analizlerinde ekonomik sorunların psikolojik

yönlerini ele almış ve nihai iyilik kavramını incelemiştir. Bu nedenle Avusturya psikoloji okulu/okulu olarak da bilinir (Sarıçoban, 2012, s. 159). Öte yandan insanlar tüketimi artırıp belli bir tatmin düzeyine ulaştıkça, belli bir aşamaya ulaştıktan sonra talep yoğunluğu azalacaktır. Ekonomideki "Azalan Marjinal Fayda Yasası"na göre, belirli bir dönemde tüketiciler tarafından tüketilen belirli bir malın miktarı arttıkça, her ilave tüketim biriminin marjinal faydası giderek azalır.

İnsan davranışlarında bu ekol içgüdünün önemini savunmaktadır. İnsan davranışlarının temelini gerçekçi olmayabileceği ve insan davranışlarının içgüdü tarafından belirlendiği tezini ileri sürerler. Bu bağlamda iktisadın rasyonel bireyler varsayımı, davranışın belirlenmesinde içgüdünün rol oynadığına inanan teorisyenler tarafından eleştirilmiştir. Mises ayrıca içgüdüsel okulun rasyonel bireyler varsayımına ilişkin eleştirilerine de yanıt verdi. Mises'e göre insan ani tatmin arzularına yenik düşmez. İnsan dürtülerini, duygularını ve içgüdülerini düzenleme yeteneğine sahiptir; davranışlarını rasyonelleştirebilir. Açıkçası eğer bireyler gerçek hayatta içgüdülerini bastırma becerisine sahip olmasaydı bugünkünden çok farklı bir hayatla karşı karşıya kalırdık. Böyle bir hayat, insanların birbirlerinin haklarına saygı duymadığı, sadece içgüdüyle hareket ettiği, şiddetin hakim olduğu bir hayat olacaktır. Ancak bugünkü yaşamımız bundan çok uzaktır. Toplum çeşitli cezalarla içgüdüsel davranışları kısıtlar. Ayrıca bireyler sadece dürtülere değil aynı zamanda kendilerini sınırlayan vicdan, sempati gibi duygulara da sahiptirler. Birey bir dürtünün rehberliğiyle karşı karşıya kaldığında fayda-maliyet analizine girer. Eğer dürtüyle hareket etmenin maliyeti, elde edeceği faydadan daha fazlaysa, o zaman birey rasyonel kararlar verecek ve dürtünün kölesi olmayacaktır. Peki ya dürtüsel eyleminin maliyeti, faydalarından azsa? O zaman bireyler zaten rasyonel olan kendi dürtülerine göre hareket edeceklerdir (Çalık, 2010, s. 275).

Praksiyoloji, insan eylemlerinin genel teorisi ve temel olarak insanın bilinçli, amaçlı ve iradi davranışlarını inceler. İnsan, yaşamını şekillendiren koşullar karşısında daima bir seçim yapmak zorundadır; iki şeyden birini tercih ederken diğerinden vazgeçer. Bu seçim, kimi zaman aktif bir müdahale (çalışmak, üretmek, tüketmek, emir vermek) kimi zaman da pasif bir tutum (sessiz kalmak, müdahale etmemek, razı olmak) biçiminde gerçekleşebilir, fakat her durumda bir eylem söz konusudur. Çünkü eylem, yalnızca hareket etmek değil, aynı zamanda yapılabilir olanı yapmama kararını da içerir. İnsan iradesi, çevresel koşullara ve kendi bedensel sınırlarına belli ölçülerde hükmedebilir;

hastalıkları aşmaya çalışmak, refleksleri bastırmak veya doğal kısıtları telafi etmek de bu kapsamda birer eylemdir. Böylece praksiyoloji, insanın amaç belirleme, bu amaçlara ulaşmak için araç seçme ve koşullar karşısında tercih yapma süreçlerini evrensel bir düzlemde ele alır. Bu yönüyle praksiyoloji, insan davranışlarının rastgele değil, her zaman belirli hedeflere yönelmiş ve anlamlı tercihlerden oluştuğu ilkesine dayanır (Mises, 2008, s. 14).

Praksiyoloji, eylemin nihai amaçlarına karşı kayıtsızdır. Elde ettiği bulgular, amaçların içeriğinden bağımsız olarak, tüm insan eylemleri için geçerlidir. Praksiyoloji, araçların bilimi olup, amaçlarla değil, bu amaçlara ulaşmak için kullanılan yöntemlerle ilgilenir. “Mutluluk” terimini ise tamamen biçimsel bir anlamda kullanır. Praksiyolojik terminolojiye göre, insanın yegâne amacı mutluluğa ulaşmaktır. Bu ifade, içerdiği anlam itibarıyla totolojik (özdeşlik bildirici) bir önermedir; insanın beklediği mutluluk hâline dair herhangi bir içerik ya da değer yargısı taşımaz (Mises, 2008, s. 17).

Mises, teori ile tarih arasındaki keskin ayrımının temelini oluşturan praksiyolojik yöntemin teorik analizde kullanılmasını savunur. Bu yaklaşım, onun teori ile tarih arasında yaptığı keskin ayrımın temelini oluşturur. Ampirik analizden farklı olarak, Mises’in yöntemi mantıksal çıkarım ve matematiksel tutarlılık ilkelerine dayanır ve insan eylemini açıklamada deneysel doğrulama yerine apriori ilkelere öncelik vererek, praxeology insan eylemini evrensel olarak geçerli ve gerekli önermeler aracılığıyla açıklamaya çalışır.

Bu bağlamda Mises, praksiyoloji ile mantık arasında da bir ayrım yapar. Mises’e göre mantık tarihsel bir karaktere sahiptir; dolayısıyla değişkendir ve bir eylem kategorisi olarak kabul edilemez. Bu anlamda, günümüz mantığı insan öncesi irrasyonellik durumu ile gelecekte ortaya çıkması muhtemel bir “süper mantık” arasında konumlanır. Benzer bir durum somut birey için de geçerlidir. Sonuç olarak, her birey basit bir hücreden son derece karmaşık bir memeli organizmaya doğru gelişirken, aynı süreç mantık düzeyinde de işler ve insan akıl sahibi olma yolunda ilerler. Ancak, insanın içerik açısından sahip olduğu bu tarihsel durum, prakseoloji açısından geçerli değildir. Çünkü eylem kategorileri bakımından ilkel insanlarla çağdaş insanlar arasında herhangi bir farktan söz etmek mümkün değildir. Dolayısıyla modern ve ilkel insanların eylemleri arasındaki fark yalnızca içerik düzeyindedir (Mises, 2003, s. 13).

Hayek, Adam Ferguson’un öncülüğünü yaptığı “kendiliğinden düzen” fikrini 20. yüzyılda yeniden canlandıran en önemli düşünürlerden biri olmuştur. Adam Ferguson

tarafından ifade edilen “insan tasarımı değil, insan eyleminin sonucu olma” ilkesi, günümüzde sahip olduğumuz kurumların ortaya çıkışını açıklamak üzere Hayek’in çalışmalarında geliştirilmiştir. Hayek’e göre, ekonomik ve toplumsal yaşamın temelinde yatan unsur, insanların bugün sahip oldukları faydalı kurumlar hakkındaki bilgisizlikleridir. Hangi kurumların faydalı olduğu, neden faydalı oldukları ve bu tür faydalı kurumların nasıl ortaya çıkarılabileceği konusunda bilgiye sahip değiliz. Ancak bu cehalet yalnızca bununla sınırlı değildir. İnsanlar, başkalarının sahip olduğu bilgi, bu kişilerin eylemleri ve bu eylemlerin sonuçları hakkında da bilgi sahibi değildir. Bu tür bilgi ne birikimsel niteliktedir ne kullanılmaya hazırdır ne de herhangi bir birey ya da grubun sahip olabileceği türdendir (Göcen, 2015, s. 388-389).

Hayek’in bu yaklaşımı, akla uygarlığın gelişiminde sınırsız bir rol atfeden Kartezyen rasyonalizmin aksine, aklın sınırlarına dikkat çeker. Hayek, Karl Popper ile birlikte geliştirdiği “eleştirel rasyonalizm” yaklaşımıyla Kartezyen rasyonalizmi eleştirmiştir. Bu özellikleriyle değerlendirildiğinde Hayek, ana akım iktisadın bir eleştirmeni haline gelmiştir. Cehalet teorisiyle bir yandan iktisat teorisinin temel taşları olan tam rekabet piyasası ve denge analizini eleştirmiş, diğer yandan ise ilk kez Ludwig von Mises tarafından ortaya konan sosyalizmde merkezi planlamanın ve iktisadî hesaplamının imkânsızlığı literatürüne önemli katkılar sunmuş; cehalet teorisini iktisat politikasına da uygulamıştır (Göcen, 2015, s. 286).

Temel ilkeler içerisinde sonuncusu olan apriorizmde ise akıl ve sezgiler yoluyla elde edilen bilgilerin herhangi bir teste tabi olmasına gerek yoktur (Aktan & Eroğlu, 2018, s. 116).

İktisat teorisinin epistemolojik temelleri, insan aklının belirli apriori kategorilere sahip olduğu varsayımına dayanır. Bu kategoriler, hem düşünmeyi hem de deneyimlemeyi mümkün kılan zihinsel araçlardır. Apriori bir önerme, hem mantıksal olarak inkâr edilemez niteliktedir hem de her türlü düşünce ve eylemde zorunlu biçimde içkindir. Bu bağlamda, iktisadî analizde kullanılan temel kavramlar —örneğin tercih, kıtlık, fayda veya fırsat maliyeti— deneyimden türetilmiş olmayıp, insan aklının yapısal özelliklerinden doğar (Mises, 1962, s. 17).

Apriori kategoriler doğruluk ya da geçerlilik bakımından deneysel yöntemlerle test edilemez; çünkü zaten deneyimin kendisini anlamlı ve yapılandırılabilir kılan çerçeveyi sağlarlar. Dolayısıyla iktisadî bilgi, doğrudan deneysel doğrulama yoluyla

değil, bu zihinsel yapıların mantıksal çözümlemesi yoluyla elde edilir. Bu durum, özellikle prakseoloji ve değer teorisi gibi normatif temelli alanlarda belirgindir. Sonuç olarak, iktisatta kullanılan teorik yapıların epistemolojik sınırları, insan aklının bilişsel kapasitesiyle ve bu kapasitenin apriori temelleriyle tanımlıdır (Mises, 1951, s. 112).

4.3. Avusturya İktisat Okulunda Rasyonellik

Avusturya İktisat Okulu'nun rasyonalite anlayışı, bireyin sınırlı bilgiye sahip bir özne olduğu gerçeğine dayanır; bu çerçevede Hayek'in bilgi ve düzen ilişkisine dair geliştirdiği özgün yaklaşım, okulun metodolojik temelini derinleşmesini sağlamıştır.

Hayek'in rasyonalite anlayışı, klasik rasyonalizmden farklı olarak insan aklının sınırlılıklarını ve bilgiye dair yapısal eksikliklerini merkeze almaktadır. Ona göre bireyler yalnızca mevcut bilgiye değil, aynı zamanda bu bilginin hangi parçalarının değerli olduğunu belirlemeye dair yeterli donanıma da sahip değildir. İnsanlar ne diğer bireylerin sahip oldukları bilgiyi, ne de onların eylemlerini ve bu eylemlerin sonuçlarını tam anlamıyla kavrayabilirler. Bilgi, toplum içinde dağılmış ve çoğu zaman örtük biçimde bulunan bir kaynaktır; bu nedenle hiçbir birey ya da merkezi otorite tüm bilgiyi tek elde toplayamaz (Hayek, 2013, s. 62-63). Bu görüş, Hayek'in “kendiliğinden düzen” fikrini savunmasındaki temel argümandır: Kurumlar ve toplumsal düzenler, tasarıma değil, bireylerin bilinçli olmayan etkileşimleriyle evrimleşen süreçlere dayanmalıdır. Bu bağlamda, Adam Ferguson'un “insan tasarımının değil, fakat insan eyleminin sonucu” ilkesi (Hayek, 2013, s. 55), Hayek tarafından toplumsal düzenin rasyonel planlamayla değil, bireylerin sınırlı bilgilerine dayalı eylemlerinin toplamı sonucu ortaya çıktığını göstermek amacıyla geliştirilmiştir.

Hayek'in rasyonalite eleştirisi, Kartezyen aklın mutlak bilgiye ulaşabileceği varsayımına karşı geliştirilmiş “eleştirel rasyonalizm” yaklaşımına dayanır. Hayek, Karl Popper ile birlikte bu yaklaşımı geliştirirken, bireyin deneyim ve geleneğe bağlı olarak şekillenen bilgeliğini ön plana çıkarır. Tasarıma dayalı sistemler, insan aklını doğüstü bir konuma yerleştirerek bireyin tecrübe ve kültürel birikimini ihmal eder. Oysa özgürlük, bireylerin öngörülemez bilgi ve deneyimlerine alan tanıdığı ölçüde anlamlıdır (Göcen, 2015, s. 386-388). Bilginin merkezi bir otorite yerine rekabetçi süreçler aracılığıyla kullanıma sunulması, rasyonel düzenin oluşmasında temel rol oynar. Hayek'e göre bireylerin sınırlı bilgiye sahip olmaları nedeniyle, en iyi sonuçlara ulaşmak için

başkalarının bilgi ve deneyimlerine dayalı eylemleriyle etkileşim içinde olmaları gerekir. Bu nedenle rasyonalite, yalnızca bireyin kendi aklıyla yaptığı çıkarımlarla sınırlı değildir; bilakis, toplumsal işbölümü ve kurumlar aracılığıyla dağılmış bilginin etkin kullanımına dayanan bir süreçtir (Pennington, 2014, s. 31).

İktisat biliminin dayandığı temel varsayımlardan biri, insan aklının mantıksal yapısının “Homo sapiens” türüne özgü olarak tüm bireylerde ortak olduğudur. Ancak bu yapı, şimdiye dek var olmuş veya gelecekte var olacak tüm zihinsel formlar arasında en üstün ya da tek geçerli olanı değildir. Epistemolojik açıdan, iktisat bilimi de diğer bilim dalları gibi yalnızca insan aklının kavrayabildiği fenomenlerle ilgilenir; evrensel mutlaklık, insan algısının ötesindeki gerçeklikler ya da gelecekte var olabilecek daha üstün bilişsel varlıklar gibi spekülasyon meseleleri kapsamaz. Bu nedenle iktisadi analiz, insan zihninin sınırlı fakat ortak yapısı çerçevesinde anlamlıdır ve bu çerçevede dışındaki ihtimaller metodolojik olarak dışlanır. Bilimsel düşünce, tahayyül edilebilir ama gözlemlenemez olanı değil; sadece insan aklıyla kavranabilir olanı konu edinmekle yükümlüdür (Mises, 1962, s. 17).

Rasyonalizm felsefesine karşı birçok yersiz itiraz öne sürülmüştür. 19. yüzyıldaki çeşitli düşünce okulları, rasyonalizmin özünü tamamen yanlış yorumlamıştır. Bu yanlış yorumlara karşılık, 18. yüzyıl klasik rasyonalizminin yalnızca bazı önemsiz ve ikincil konularda kusurlu olduğunu ve bu küçük eksikliklerin dikkatsiz eleştirilenleri yanıltabileceğini unutmamak gerekir (Mises, 2007, s. 269).

Mises, “Theory and History” adlı eserinde rasyonaliteye ilişkin yaklaşımını şöyle ifade eder: “Rasyonalizmin temel tezi tartışılmazdır. İnsan rasyonel bir varlıktır; yani, eylemleri akıl tarafından yönlendirilir. ‘İnsan eylemde bulunur’ önermesi, ‘İnsan, kendisine daha az uygun olan bir durumu, kendisine daha uygun olan bir durumla değiştirmek ister’ önermesiyle eşdeğerdir.” Bu ifade, insan eylemlerinin doğası gereği rasyonel olduğunu vurgular; çünkü her eylem, özünde bireyin tercihleri ve amaçları doğrultusunda bilinçli bir yönelim içerir. Bu çerçevede hata yapmak ya da yanlış kararlar vermek, sıklıkla irrasyonel davranışla ilişkilendirilse de, Mises’e göre bu durum insan olmanın doğal bir sonucu ve bilişsel sınırlarının bir yansımasıdır; rasyonel eylem niteliğini ortadan kaldırmaz. Zira birey, sınırlı bilgiye dayanarak da olsa, her zaman mevcut koşullarda kendi açısından en uygun olduğunu düşündüğü seçeneği gerçekleştirmeye çalışır. Bu nedenle “rasyonel eylem” terimi pleonastiktir ve bu yönüyle reddedilmelidir; çünkü eylem kavramı zaten rasyonalitenin içkin bir ifadesidir (Mises,

2007, s. 269).

İktisat literatüründe hem klasik hem de modern teorik yaklaşımlar, genellikle "iktisadî ilke"yi başlangıç noktası olarak kabul eder. Ancak bu ilkenin, iktisat biliminin özsel konusunu belirlemek bakımından yetersiz olduğu kısa sürede anlaşılmıştır. Zira iktisadî ilke, rasyonel eylemin tüm biçimlerini kapsayan genel bir prensiptir; dolayısıyla yalnızca iktisat disiplinine özgü belirli eylem türlerini ayırt etmeye elverişli değildir. Bu durum, özellikle "iktisadî" olan ile "iktisadî olmayan" arasında teorik bir sınır çizme çabalarını işlevsiz kılar. Sonuç olarak, iktisat biliminin sınırlarını belirlemek için yalnızca iktisadî ilkeye dayanmak, metodolojik olarak yetersiz ve disiplinin kuramsal özerkliğini zedeleyici niteliktedir (Mises, 1951, s. 111).

Bu bağlamda, Mises'in yaklaşımı uyarınca rasyonel eylem ile iktisadî eylem arasında ayırım yapmak teorik olarak geçersizdir; her rasyonel eylem aynı zamanda iktisadîdir ve her iktisadî faaliyet rasyonel bir yapı arz eder. Dahası, tüm rasyonel eylem özünde bireysel bir nitelik taşır; düşünce, muhakeme ve karar verme yalnızca birey düzeyinde mümkündür. Bu bireysel rasyonalite temeli üzerinde toplumsal yapıların nasıl oluştuğu ise, iktisadî teorinin daha ileri safhalarında analiz edilecek bir konudur (Mises, 1951, s. 112).

İktisat teorisinde "rasyonalite", nihai amaçların içeriğiyle değil, bu amaçlara ulaşmak için seçilen araçların uygunluğu ile ilgilidir. Dolayısıyla, bireylerin değer yargıları ve nihai hedef tercihleri akıl yürütmenin konusu olamaz; bunlar doğruluk ya da yanlışlık temelinde değerlendirilemez. Bu anlamda, nihai amaçların seçimi epistemolojik olarak irrasyonel değil, rasyonel değerlendirme dışı kabul edilir. İktisadî analiz yalnızca araçların seçimini mantıksal tutarlılık çerçevesinde inceleyebilir. Bu çerçevede her bireysel eylem, amacı ne olursa olsun, araç-amaç tutarlılığı açısından rasyonel olarak değerlendirilir (Mises, 2007, s. 267).

İktisat teorisi açısından, bireylerin amaçlarına ulaşma sürecinde hata yapmaları, eylemlerinin rasyonel niteliğini ortadan kaldırmaz. Rasyonalite, eylemin sonucu ile değil; eylem öncesinde bireyin amaçları doğrultusunda seçtiği araçların subjektif olarak uygun kabul edilip edilmediğiyle ilgilidir. Bilgi eksikliği, yanlış yargılar veya teknik yetersizlikler nedeniyle verimsizlik ya da başarısızlıkla sonuçlanan eylemler, rasyonel olmayan değil, hatalı olarak değerlendirilmelidir. Bu bağlamda, bireyin seçtiği araçlar

yanlış olsa da, bu seçim eylemin mantıksal yapısını bozmaz. Geçmişte doğaüstü inançlara dayalı tarım uygulamaları yürüten bir çiftçinin eylemi ile modern gübre kullanan bir çiftçinin eylemi, kendi bilgi düzeyleri ve inanç sistemleri içinde aynı ölçüde rasyonel kabul edilmektedir. İktisadî analiz açısından belirleyici olan, bireyin davranışının amaçlı ve araç-amaç ilişkisi içinde kavranabilir olmasıdır; başarı ya da doğruluk kriteri değil (Mises, 2007, s. 267).

Klasik rasyonalizmin önemli metodolojik eksikliklerinden biri, insan aklının hata yapabilirliliğini yeterince dikkate almamış olmasıdır. Rasyonalist düşünürler çoğu zaman, hakikati arayan dürüst bireylerin de bilişsel hatalara düşebileceğini göz ardı etmiş; bu nedenle tarihsel ideolojilere ve metafizik sistemlere karşı adil ve tarafsız bir yaklaşım geliştirememiştir. Onaylamadıkları doktrinleri, genellikle kötü niyetli manipülasyonların ürünü olarak değerlendirmişlerdir. Bu tür bir tutum, özellikle dinî sistemlerin ve geçmiş düşünce yapılarının iktisadî analizinde anakronik ve indirgemeci yorumlara yol açmıştır. Bununla birlikte, klasik rasyonalizmin bu sınırları, irrasyonalizmin modern dönemlerde geliştirdiği radikal bilgi karşıtı yaklaşımları meşrulaştırmaz. İktisat epistemolojisi açısından, hem insanın rasyonel kapasitesi hem de yanılabilirliği kabul edilmeli; iktisadî eylemler bu çerçevede amaçlı fakat hataya açık tercihler olarak değerlendirilmelidir (Mises, 2007, s. 270).

Mises'e göre insan zihni, her türlü bilgiyi kavrayabilecek yetkinlikte değildir; sınırlı bir bilişsel kapasiteye sahiptir ve kadiri mutlak bir varlık değildir. Bu nedenle iktisatta kullanılan rasyonalizm kavramı, gerçekliği tam anlamıyla kavrama iddiası değil, mantıksal tutarlılığa dayalı yöntemlerin benimsenmesi anlamına gelmektedir. Mises'in metodolojik yaklaşımında rasyonalizm, insan eylemlerinin neden-sonuç ilişkileri doğrultusunda kavranabilmesini sağlayan mantıksal analiz çerçevesini ifade eder. Zira insan zihni, daha fazla analiz ve indirgemeye kapalı olan nihai verilere dayanmayan bir bilgi türünü tasavvur etme kapasitesine dahi sahip değildir. Bu bağlamda, tüm düşünsel faaliyetler ve bilimsel açıklamalar, zihnin kavrayabileceği apriori kategoriler ve temel mantık ilkeleri aracılığıyla yapılandırılmak zorundadır. Dolayısıyla Mises'in rasyonalizm anlayışı, epistemolojik bir tevazu içerir: İnsan, nihai nedenlerin ötesine geçemez; yalnızca bu nedenlerin sonuçlarını anlamlandırmaya ve tutarlı bir sistem içinde açıklamaya çalışabilir.

Mises'in ele aldığı bir diğer sorun ise, süreklilik ve rasyonalite kavramları

arasındaki farklar olmuştur. Bir kişinin değer yargıları herhangi bir nedenle değişmişse, sadece süreklilik adına daha önce seçilmiş eylem ilkelerine sıkı sıkıya bağlı kalmak “rasyonel değil, yalnızca inatçı” bir tutum olurdu. İnsan davranışında yalnızca tek bir sürekli eylem biçimi vardır: “daha az değerliye kıyasla daha değerliyi tercih etmek.” Koşullar değişmişken eski davranışlara bağlı kalmak anlamsız olur. “Mantıksal bir sistem tutarlı olmalı ve çelişkilerden arınmış olmalıdır; çünkü tüm parçalarının ve teoremlerinin bir arada varlığını gerektirir. Oysa eylem, zorunlu olarak zamansal bir düzende gerçekleştiğinden, bu türden bir tutarlılıktan söz edilemez. Eylem amaca uygun olmalıdır ve amaçlılık da değişen koşullara uyum sağlamayı gerektirir” (Mises, 1949, s. 103).

İktisat açısından bakıldığında, bireylerin hedefleri arasında belirli eğilimler ortak olsa da, değer yargıları ve tercih sistemleri öznel ve farklılaşabilir. Dolayısıyla, iktisadi analiz yalnızca amaçlara ulaşmada izlenen araçların rasyonelliğini inceleyebilir; nihai amaçlar üzerindeki normatif değerlendirmeler bilimsel incelemenin kapsamı dışında kalır (Mises, 2007, s. 268).

BÖLÜM V

LİBERTERYEN PATERNALİZM UYGULAMALARININ FARKLI RASYONELLİK ANLAYIŞLARI İLE DEĞERLENDİRİLMESİ

5.1. Liberteryen Paternalizm Kavramı

Liberteryen Paternalizm kavramı Nobel ekonomi ödülü sahibi Sunstein ve Richard Thaler tarafından davranışsal iktisat adı verilen bir araştırmada geliştirilmiştir. İnsanların muhtelif zihinsel yanılgılar ve sapmalar altında Liberteryen paternalizm yaklaşımında seçim, karar ve irrasyonel davranışlar ile karşılaşabilecekleri göz önünde bulundurularak onların gözetilmesi ve korunması için insanları fazla zorlamayan yol ve yöntemler geliştirilmiştir. Liberteryen Paternalizm Sunstein ve Thaler'e göre özgürlükçü yaşamı tercih eden ancak aynı zamanda hem kamu hem de özel kurumlarda insanların yaşam seviyelerini arttıracak yönleri geliştirmesini sağlayan bir politikadır. Amaç düzensiz bir biçimde zararlı etkilerden isteğe bağlı bir şekilde seçim yapabilmek için uygun bir şekilde ifade edilmiş ve insanların refah düzeylerini arttırmak temel amaç olmalıdır (Sunstein & Thaler, 2003, s. 179).

Esasen davranışsal iktisat yaklaşımının gerisinde her zaman gerçekçi düşünmenin dışında doğru kararları kendi başına alamayan, eksik bir enformasyona sahip olan ya da bu konuda herhangi bir sıkıntısı olmamasına rağmen kararları kendi içerisinde muhakeme edemeyen bir insan modeli hakimdir. Bu irrasyonel insan paternal devlet anlayışında insana idare etmek ve korumakla görevlendirilmiştir. Bireyler için paternal devlet onların adına herhangi bir şekilde özgür iradelerini göz önünde bulundurmamasına rağmen onlar için faydalı kararlar alabilir. İşte bu doğrultuda Liberteryen Paternalizm adı verilen bu yaklaşım müdahaleci veya otoriter Paternalizm yaklaşımının doğru olmadığını ileri sürmüştür. Bunun aksine özgürlükçü bir materyalizm anlayışı benimsemiştir. Pratikte Liberteryen Paternalizm yaklaşımı dürtme ve tercih mimarlığı adı verilen iki temel kavram çevresinde şekillenmiştir. Rasyonel organizasyonların bir rasyonel insanlardan daha akıllı oldukları düşünülmektedir. Tercih mimarları tarafından düzgün bir şekilde bu yolların işlenebilmesi için birtakım yöntemler geliştirilerek insanları herhangi bir şekilde zorlamadan ve baskı altına almadan iyiliklerini ön planda tutacak şekilde karar almaya

yöneltmektedir. Sonuç olarak birey herhangi bir baskı altında kalmadan mutluluğunu, huzurunu, refahını ve sağlığını arttırabilme imkanına erişmektedir (Altıntaş & Mercan, 2021, s. 15).

Literatürde Liberteryen Paternalizm ve davranışsal iktisat çok büyük bir ilgi görmüştür. Bu konuda kısa bir süre içerisinde bir çok pratik öneri uygulanmıştır. Bir çok hükümet bu nedenle özel ofisler oluşturarak Liberteryen Paternalizm uygulamalarını uygulayarak geliştirmeye başlamıştır.

Burada üzerinde durulması gereken nokta her ne kadar Liberteryen Paternalizm yaklaşımı bir yönüyle insanların özerklik ilkesini önemsiyor olarak görülse de diğer bir yönüyle Liberteryen Paternalizm. temelinde birbirinin karşıtı olan bu iki kavram bazı noktalardan değerlendirildiğinde eleştirilere maruz kalmaktadır. Örneğin bu yaklaşımda bireylerin kendi yaptıkları hatalarını kendilerinin anlayarak bunu düzeltme yoluna gidebilme kapasiteleri ihmal edilir. İkinci olarak ise seçimde bulunacak bireylerin eksik enformasyona sahip olduğu kabul edilmektedir. Tercih mimarlarının tam enformasyona sahip olduklarının ileri sürülmesi ise bir çelişkiden ibarettir. Bu bakımdan kavramsal olarak içsel bir tutarsızlık mevcuttur. Kısmen de olsa diğer yandan özgürlük felsefesinden uzak bir iklimde çalışan kanun oluşturucuların zihinsel yanlgı ve sapmalardan uzak yüksek bir akıl kapasitesine sahip oldukları ileri sürülse de bu durum eleştiriye açıktır. Aynı zamanda insanları zorlamayacak ancak onları kandırarak ve yalanlar söyleyerek bazı manipülasyon ve hilelere sevk etmesi Liberteryen Paternalizme yönelik bir yapılan eleştiridir (Özdemir, 2022, s. 39).

5.2. Liberteryen Paternalizmin Güçlü ve Zayıf Yanları

Zayıf Paternalizm gerçekte bir insanın kendi iradesi ile seçmeyeceği veya isteyemeyeceği bir davranışın önüne geçebilmek için aslında özgür bir şekilde gerçekleştirmediği bu davranıştan bireyin zarar görmesini engellemek ve korumak veya yarar elde etmesini sağlamak amacıyla başka birinin müdahalesi anlamına gelmektedir (Beauchamp ve Childress, 1994). Zayıf Paternalizm amaçlarına ulaşmak için insanların seçmiş olduğu araçlar doğrultusunda bu hedeflerini yerine getirebilmesi için yetersiz kalma olasılığı halinde sürece müdahale edilmesinin meşru olduğunu kabul etmektedir. Bir insanın konfor yerini güvenli tercih etmesi durumunda yasalar bu bireyi emniyet kemeri takması için zorlamaktadır (Dworkin, 2005).

Gerçek hayatta istem dışı olan veya özgür bir şekilde gerçekleşmeyen faaliyetler, sağlıklı düşünmesini engelleyecek derecede ağır bir depresyon içerisinde olmak, yeterli bilgiye sahip olmamak veya özgür seçimler yapma veya eylemlerde bulunmasını engelleyecek kadar şiddetli bağılıkların olduğu durumlardır (Beauchamp ve Childress, 1994). Ailelerin çocuklarının ne yemeleri gerektiğini ve ne zaman uyumaları gerektiğini belirterek onların hayatına müdahale etmeleri bu duruma örnek olarak gösterilebilir. Aileler bunu yaparken de çocuklarına iyilikleri için yaptıklarını belirtmekte ve gelecek adına geriye bakıldığında bunu yaptığım için bana teşekkür edeceksin şeklinde ifade kullanmaktadır. Aileler bu düşünceyle çocuklarının elektrik prizine çatal sokmaması, çamaşır suyu şişesini kafasına dikmemesi veya evdeki ilaçları içmesine engel olurlar. Varsayım olarak çocuklar gelecekte büyüdüklerinde bu kısıtlamaları yapmaları hususunda ailelerine onay verecekleri kabul edilmektedir (Saylık & Aydın, 2020).

Güçlü Paternalizm 'de ise insanların mantıksız, karışık ya da yanlış amaçlara sahip olabileceğine inanılmaktadır. Bu kapsamda hedeflerine ulaşmalarını engellemek için onlara müdahale etmenin normal olduğu belirtilmektedir.

Güçlü Paternalizm zayıf Paternalizmin tam zıttı olarak insanların özerk, gönüllü ve bilinçli olarak yapmış oldukları eylemlerine ve riskli seçimlerine karşın insanlara fayda sağlama amacıyla müdahale edilmesini öngörmektedir. Güçlü Paternalizm insanların gönüllü ve özgür seçimlerini dikkate almamaktadır. İnsanları korumak için onun özerk, gönüllü ve bilinçli tercihlerini kabul etmeyi benimsemektedir. Güçlü paternalizmden söz edebilmek için insanların gerçekten gönüllü ve bilinçli olmaları gerekmektedir (Beauchamp ve Childress, 1994). İnsanların bundan dolayı hedeflerine ulaşması engellenmektedir. Bir insan motosiklet sürerken saçlarında rüzgârı hissetmekten hoşlanabilir. Fakat bu durum insanların güvenlikleri için sürüş esnasında kask giymesi yasal olarak zorunludur. Çünkü insanların tercihi mantıksız ve yanlıştır (Dworkin, 2014). İşte insanların uygun ve yeterli tercihler yapmalarını sağlamak için çok eşlik, kumar, alkol ve uyuşturucu kullanmak gibi eylemlere çeşitli cezalar uygulanmaktadır (Scoccia, 2000). İnsanların böylelikle seçimlerinde ve karar almalarında içerisinde buldukları koşullar, sahip oldukları özellikler ve karşılaştıkları zararın veya tehdidin büyüklüğü gibi etkenler özgürlüklerinde müdahale içeren paternalizm eylemlerindeki haklılaştırmanın da temel gerekçelerini oluşturur.

5.3. Politika ve Uygulama Örnekleri

Bir işletmede çalışan kişiler ile iş yeri sahibi arasında mutlaka bir paternalist bir ilişki bulunmaktadır. İşletmede patron, işini severek yapan çalışan sayısının arttığı takdirde kazancının da aynı oranda artacağını bilmektedir. Patron bundan dolayı çalışanlarına karşı babacan ve sevecen olmak zorundadır. İşletmede patron, çalışanları ile ilgili olarak performans değerlendirme ve ölçme, insan kaynakları yönetimi ve motivasyon yönetimi gibi yönetim sistemlerinin içerisine mutlaka ödüllendirme sistemini de eklemek zorundadır (Aktan, 2021, s. 86).

Örgütsel paternalizm veya organizasyonel paternalizm toplum içerisinde var olan paternalizm anlayışı ile çok yakından ilişkilidir. Çalışanlar açısından patron geleneksel ata erkil düzende bir baba olarak kabul edilmektedir. Patronun emir ve talimatlarına mutlaka uyulur, saygıda kusur edilmez. Patrona biat etmek esastır. Batı kültürü incelendiğinde ise böyle bir durum söz konusu değildir (Rizzo & Whitman, 2020, s. 235).

Literatürde örgütsel paternalizm konusunda yaygın bir şekilde ele alınan bir örnek bulunmaktadır. Endüstriyel paternalizm konusunda tarihsel süreç boyunca yaşanan örneklerden birisi Pullman Palace Car Company'nin Amerika'da yapılan ilk grev girişiminde ilginç bir hikâye başına gelmiştir. Amerika'da bir sanayici ve mühendis olan George Mortimer Pullman, yataklı vagon tasarımı yapmıştır. Yataklı vagonu üreten işçiler için Pullman kentinde bir şirket kurmuştur. İşçilerin verimliliklerini ve ahlaklarını artırmak amacıyla George Pullman, şirket etrafında şekillenen bir kasaba kurmuştur. 16.000 dönümlük arazide 1880-1884 yılları arasında oldukça modern bir şekilde kendi kasabasını inşa etmiştir. Kasabanın içerisinde kilise, otel, banka, postane, dükkanlar, kütüphane bulunmaktaydı. 1890'lı yıllarda Pullman kasabası 12.000 kişilik nüfusu ve 6000 fabrika çalışanı ile göçmen işçilerin merkezi haline gelmişti. Oldukça sıkı bir denetimin olduğu Pullman kasabasında çalışanların alkol içmesi ve mağazalarda alkol satışı yasaklanmıştı. Kasabada ayrıca sigara ve alkol yasağının dışında sokağa çıkma yasağı da bulunmaktaydı. Pullman kasabada mutlu bir aile babası portresi çizilmekteydi. Pullman ülke genelinde 1894 yılında görülen ekonomik krizden etkilenmişti. Pullman Palace Car Company şirketinin çalışanları 1894 yılında greve gitmişti. Herhangi bir mülk alıp satmak kasabada yaşayan işçilere yasaklanmıştı. Bu durumun sebebi oldukça açıktır. Pullman kasaba içerisindeki iktidarını ve denetimini zayıflatmak istemiyordu (Lindsey, 1939, s. 272).

Bu ilginç Paternalizm örneği baba kavramının gücünün ve ölçeğinin nasıl da büyütüldüğünü gözler önüne sermektedir. Çünkü ölçüyü kaçıran Pullman, kendi şirketinde çalışan işçilerin hürmetkar ve kendisine itaatkar olmalarını istemiştir. bencilce davranarak Pullman iyilik kavramını büyütüştür. İşçilerin kasaba içerisinde özel mülk alıp satmalarını bile yasaklamıştır (Sennett, 2005).

5.4. Eleştiriler Karşısında Liberteryen Paternalizm

Sıklıkla paternalizm ile ilgili tartışmalar gündem olmaktadır. Burada yer alan sorunların başında bireylerin iyilikleri için özgürlüklerinin göz ardı edilip edilmediği ve bireylerin kendileri ile ilgili karar alma süreçlerinde karar alma süreçlerinde eksik-yetersiz olarak değerlendirildiği durumlardır.

Paternalizm konusunda etik bir sorun bir kimsenin çatısı altında olan bireylere her ne olursa olsun paternalist bir yaklaşımla davranma hakkını ne hakla kendilerinde gördükleri olmuştur. Paternalizm bundan dolayı seçme ve özerklik hakkı gibi bireysel haklar ihlal edilmektedir (Blokland, 1997). Gray (2013), bireyleri paternalizmin özgürlüklerine göre güvenliklerinin daha önemli olduğunu ve kendi kendini korumaya çalıştıklarını ifade etmektedir. Oysa Mill (2019), özerklikten yararlılık ilkesi için vazgeçmenin kabul edilebilir bir şey olmadığını vurgulamıştır. Bundan dolayı kesin olarak paternalizmden kaçınılması gerekmektedir.

Paternalizmin politikasında mutlaka bir iradede söz edilmektedir. Bu açıdan bakıldığında paternalizmin psikolojik ve bilişsel boyutları bulunmaktadır. Kendisine paternalist olarak yaklaşılacak bir bireyin bilişsel olarak eksik olduğu kabul edilmektedir. Ancak bu durumun psikolojik etkileri bulunmaktadır. Eğer ki benlik ve kimlik saygısı temelinde bireylerin saygın karar ve yargıları düşünüldüğünde paternal yaklaşımda bu durum sıkıntılara neden olabilir. Çocuklarla ilgili davranışlarda da bu belirlenim önem arz etmektedir. Çünkü bireylerin kimlik oluşmasında onaylanma ya da onaylanmama gibi durumlar söz konusudur. Dolayısıyla paternal yaklaşımlar otorite figürleriyle bu sürece zarar verebilmektedir. Paternal yaklaşımlar insanlara her ne kadar iyiliklerini düşünse de zarar da verebilir. Böylelikle hem yapılmaya çalışılan iyilik hem de özerklik bu durumdan zarar görebilir (Miller, 2003, s. 55).

Bireyin faydasını gözeten ve özerkliğini ihlal eden durumlara karşı çeşitli yaklaşımlar bulunmaktadır (Saylık, 2021, s. 139). Gadow hasta olan bir bireye onun

iyiliğini ve yararını düşünmek için yapılan uygulamaların paternalistik olmayacağını Thomasma ise başkalarının üzerindeki etkileri düşünülerek en yüksek faydayı elde etmeye yönelik davranışların özerkliği tehlikeye atmayacağını belirtirler. Conly ise bir bireyin kendine zarar verme eyleminin engellenmesi gerektiğini savunmaktadır (Saylık, 2021, s. 139).

Yukarıdaki yazarlardan farklı bir yaklaşımı savunan Miller'e göre ise paternalist uygulamalar özgürlük, bakım, kimlik oluşumu üzerinde olumsuz etkilere sahip olduğu için ahlaken tartışmalıdır (Saylık, 2021, s. 140).

Paternalist uygulamalarda uygulamanın niyetinin ne olduğu da sorgulanmaktadır. Uygulamanın bu uygulamadan yararlanan bireyin lehine mi veya paternalistin örtük çıkarlarına mı yönelik olduğu tartışılmaktadır.

Vatandaşlarını büyümeyen bir çocuk gibi gören paternalist devlet anlayışına göre bireyler rasyonel düşünmemekte ve çıkarım ve karar alma mekanizmaları yeterince iyi çalışmamaktadır. Hayatı idame ettirmekten yoksun olan vatandaşlar için devlet bir koruyucu olarak ortaya çıkmaktadır (Saylık, 2021, s. 140).

5.5. Rasyonellik Anlayışları ve Liberteryen Paternalizm

İkinci ve üçüncü bölümlerde bireylerin tutarlı tercihlere sahip olduğu, tam bilgiye erişebildiği ve kararlarını beklenen faydayı maksimize edecek şekilde aldığı varsayımına dayanan neoklasik rasyonellik anlayışının, belirli ölçüde davranışsal iktisat tarafından da kabul edildiği görülmüştür. Ancak davranışsal iktisatçılar, bu rasyonellik modelinin gerçek hayattaki insan davranışlarını tam olarak yansıtmadığını, bireylerin çoğu zaman sistematik bilişsel önyargılar ve sınırlı bilgi işleme kapasiteleri nedeniyle rasyonellikten saptıklarını ortaya koymuşlardır. Bu yaklaşım, bireylerin yaptıkları seçimlerin her zaman etkin ve doğru olmayabileceği, hatta birçok durumda etkinlikten ve doğruluktan önemli ölçüde sapabileceği sonucunu doğurur. Davranışsal iktisatçılar bu rasyonellik anlayışının gerçek hayatta bir karşılığı olmadığını, insanların rasyonellikten saparak irrasyonel eylemlerde bulduklarını ortaya koymuşlardır. Bu irrasyonelik anlayışı, bireylerin yaptıkları seçimlerin etkin ve doğru olmayabileceğini ve hatta çoğu durumda etkinlikten ve doğruluktan sapacağı sonucunu ortaya koyar.

Neoklasik iktisat analizleri bireylerin fayda maksimizasyonu yaptıkları

aksiyomuna dayanır. Rasyonellik anlayışına göre faydayı maksimize etmek için yapılan seçimler ve bu seçimlerin yanı sıra elde edilen sonuçlar da fayda maksimizasyonunu sağlamalıdır. Sadece yapılan seçimlerin hatalı olması değil, ulaşılan sonucun fayda maksimizasyonunu sağlamaması durumunda da bireyler irrasyonel varsayırlar.

Liberteryen paternalizmin en belirgin örnekleri, finans, sağlık ve güvenlik alanındaki politikalarda karşımıza çıkmaktadır. Bireysel Emeklilik Sistemi (BES), otomatik katılım yöntemiyle çalışanları varsayılan olarak tasarruf planına dahil eder. İsteyenler sistemden çıkabilir; ancak davranışsal iktisatta sıkça vurgulanan “mevcut durumdan vazgeçmeme” ve “varsayılan seçeneği tercih etme” gibi eğilimler, çoğu kişinin sistemde kalmaya devam etmesine yol açmaktadır. Bu sayede, insanların seçim özgürlüğü kısıtlanmadan tasarruf oranları artar (Madrian & Shea, 2001). Benzer şekilde, sigara paketlerindeki uyarı yazıları ve çarpıcı görseller, sigaranın sağlık üzerindeki olumsuz etkilerini daha net biçimde hatırlatarak bireyleri bilinçli kararlar almaya yönlendirmektedir. Böylece, sigarayı yasaklamadan ya da sert müdahaleler yapmadan davranış değişikliği teşvik edilir (Hammond, 2011). Sağlık alanında kullanılan “opt-out” organ bağış modeli ise, bireyleri otomatik olarak bağışçı yapmaktadır, ancak istemeyenlerin kolayca sistemden çıkmasına izin verir. Bu yöntemin, karar vermedeki erteleme ve alışkanlık etkilerinden yararlanarak bağış oranlarını ciddi şekilde yükselttiği görülmektedir. (Johnson & Goldstein, 2003). Emniyet kemeri takma zorunluluğu da benzer şekilde, bireylerin kendi güvenlikleri için harekete geçmesini hedefler. Buradaki amaç, ağır cezalarla baskı kurmak yerine, yasal zorunluluk ve farkındalık kampanyalarıyla risk algısını artırmak ve güvenli sürüş alışkanlıklarını yerleştirmektir (Evans, 1996, s. 67-66). Bu örneklerin ortak noktası, Liberteryen paternalizmin “özgürlüğü korurken yönlendirmek” temel ilkesini yansıtmaktadır.

Ulaşılan sonucun irrasyonel olduğunun söylenebilmesi bireylerin neyi amaçlamaları gerektiğinin de biliniyor ve hatta dikte ediliyor olmasına dayanır. Bireyler için faydayı maksimize edecek olan seçim bireysel emekliliğe katılmak veya emniyet kemeri takmaktır.

Hayattaki örneklere bakıldığında insanların neoklasik ve davranışsal anlamda rasyonellikten saptıklarını görmek mümkündür. Pek çok insan emniyet kemeri takması emeklilik planı yapmaz. Bu durumda, rasyonelliği fayda maksimizasyonu olarak tanımlayan ve fayda maksimizasyonu sağlayacak araçların ne olduğunu da yine aynı rasyonellik anlayışı ile tanımlayan iktisatçılar için irrasyonellik, etkinsizlik ve

düzeltilmesi gerek bir hata olarak görülür. Liberteryen Paternalizm de bu rasyonellik anlayışı ve bundan sapmalar üzerine kuruludur. Liberteryen paternalizm, bireylerin davranışlarında tekrar eden hatalar olduğunu kabul eder ve bu hataların, politika yapıcı gibi yetkin kişiler tarafından düzeltilmesi gerektiğini savunmaktadır. Burada rasyonellik, daha iyi sağlıklı olmak veya daha çok tasarruf yapmak gibi belirlenmiş hedeflere ulaşma ölçütüyle değerlendirilir.

Diğer iki rasyonellik anlayışından radikal biçimde ayrılan Misesçi rasyonellik anlayışı ise Liberteryen paternalizm uygulamalarını gerekçelendirilmesi ile ilgili farklı sonuçlara ulaşmaktadır. Avusturya okulunun temel dayanağını oluşturan sübjektivist anlayışa göre öznel değer kavramı nedeniyle, bir kişinin hedeflerinin geçerliliğinin ya da doğruluğunun olmadığını başkalarının sorgulaması mümkün görünmemektedir. Avusturya İktisat Okulu, insan davranışlarını sübjektivist temellere dayandırmıştır. Sübjektivizmin temelinde, insanların ne düşündüğü yatar. Bu yaklaşım, değer kavramının belirlenmesinde önemli bir rol oynamıştır. Bilgi, inanç, ırk ve zevk gibi kişiden kişiye değişebilen olgulara göre bireylerin değeri belirlenmesi, değer nesnel olarak ölçülmesini engeller. Bu nedenle sübjektivizm, Avusturya İktisat Okulu düşünürlerinin karar alma süreçlerinde önemli bir yer tutar (Nakiboğlu & Aktekin, 2021, s. 451).

Bu ilkeye göre, bireyler fayda maksimizasyonu amaçlamak zorunda değillerdir. Bireyler farklı amaçlara sahip olabilir ve bu amaçları gerçekleştirebilmek için araçlar seçerler. Burada rasyonelliği ihlal eden bir durum ortaya çıkmaz. Bunun ortaya çıkabilmesi için amaçların ve amaçlar ulaşmak için tercih edilecek araçların dış akıllar için ulaşılabilir olması gerekir. Oysa bireyci bakış açıları ve öznel değerler, dış rasyonel akıl yürütmenin etkisizliğini analiz etmenin temelini oluşturur (Balkı, 2012, s. 31).

Amaçların ve o amaçlara ulaşmak için seçilecek araçların bireyin öznel tercihlerine bağlı olduğu bir yaklaşımda, amaç ve araçlar dış akıllar için ulaşılabilir olmadığı için belli bir amacın ve aracın tercih edilmemesi irrasyonellik olarak değerlendirmeyecektir. Böylece, bireyleri doğru/rasyonel tercihlere yöneltmek için Liberteryen paternalizm uygulamaları için gerekçe ortadan kalkacaktır.

Davranışsal iktisadın irrasyonelliğe neden olduğunu ifade ettiği ve Liberteryen paternalist politikalar için gerekçe oluşturan bir diğer argüman, neoklasik iktisadın geçişlilik varsayımıdır.

Tüm insani olgular dinamik süreçlerdir ve onları geçen zamanın içinde yer alan

olgular olarak ele almamız gerekmektedir. Ancak irrasyonel bir eylem kavramına mantıksal akıl yürütmeye ulaşmaya çalışırken bu çoğunlukla unutulur. Genellikle şu şekilde ifade edilir: Eğer a, b'ye tercih ediliyorsa ve b de c'ye tercih ediliyorsa, mantıksal olarak a, c'ye de tercih edilmelidir. Bu durum rasyonel davranış olarak kabul edilirken, c'nin a'ya tercih edilmesi irrasyonel olarak değerlendirilir. Ancak zamansal kategori düşünceye dahil edildiğinde bu durum çok farklı görünebilir. 'A'nın b'ye ve 'b'nin c'ye tercih edilmesi hiçbir zaman eşzamanlı kararlar değildir. Genellikle bu kararlar arasında içsel bir şeyler gerçekleşir. Bu zaman aralığında değerler dizisinin sabit kaldığını ve değer yargılarının dışsal ya da içsel olaylardan etkilenmediğini varsaymak doğru değildir. "Değer yargıları değişmez değildir ve bu nedenle bir bireyin farklı ve zorunlu olarak eşzamanlı olmayan eylemlerinden soyutlanan bir değerler dizisi, kendi içinde çelişkili olabilir" (Mises, 1949, s. 103; Mises, 1984, s. 281-282).

Mises'in (1949, s. 20) belirttiği gibi: "Yüz yıl önce doktorlar, kanseri tedavi etmek için günümüz doktorlarının artık kullanmadığı bazı yöntemlere başvuruyorlardı. Bugünkü patoloji bilgisiyle baktığımızda, bu doktorlar yeterince bilgili değillerdi ve uyguladıkları yöntemler etkisizdi. Ama yine de irrasyonel davranmıyorlardı; onlar ellerinden gelenin en iyisini yapıyorlardı. Muhtemelen bundan yüz yıl sonra, doktorlar bu hastalığın tedavisi için çok daha etkili yöntemlere sahip olacaklar. Ancak bu onları bizim bugünkü doktorlarımızdan daha rasyonel yapmayacak; sadece daha etkili olacaklar."

Buna göre, geçişlilik aksiyomunun ihlali Misesçi perspektiften rasyonelliğin ihlali olarak değerlendirilmez ve Liberteryen paternalist politikalar için gerekçe oluşturmaz. Bunun yanı sıra amaç gerçekleşmemiş olsa bile eylemin irrasyonel olduğu söylenemez. Bir amaca ulaşmak için seçilen araçlara ve bunların uygulanış biçimine dair yapılan değerlendirmeler, rasyonel ya da irrasyonel olarak nitelendirilebilir. Ancak insan aklına dayanan niyetler her zaman doğru olmak zorunda değildir; insanlar çoğu zaman amaçlarına ulaşmak için doğru araçları seçme ve uygulama konusunda hata yapabilmektedir. Kullanılan araçlar bazen yetersiz ya da etkisiz olabilir, ama yine de bu durum, yapılan eylemin irrasyonel olduğu anlamına gelmez. Yani bir hata yapılmış olsa bile, bu hata rasyonel bir çabanın ürünü olabilir (Mises, 1949, s. 19).

Mises'e göre insan davranışı, amaçlara ulaşmak için bilinçli olarak seçilen araçlardan oluşmaktadır. Bu bağlamda süreklilik rasyonel olmak anlamına gelmez; önemli olan, eylemin amaca ulaşma ihtimalini maksimize etmesidir. Ona göre değişmeyen tek davranış ilkesi, daha değerli olanın daha az değerli olana tercih

edilmesidir. Buradaki daha değerli ifadesi, kişinin kendi öznel değer yargılarına göre belirlenir; bu değerler zamanla değişiklik gösterebilmektedir. Dolayısıyla, bir kişi geçmişteki koşullar altında mantıklı olan bir tercihi, koşullar değiştiğinde aynı şekilde sürdürüyorsa, bu artık rasyonel değildir (Kwasnicki, 2019, s. 56).

Genel olarak değerlendirildiğinde, neoklasik ve davranışsal modellerin varsaydığı rasyonellik anlayışlarına göre, Mises rasyonellik anlayışını tanım gereği rasyonellik olarak ele almaktadır (Mises, 1949, s. 19-20). Buna göre, rasyonellik dışsal akılların takip edebileceği amaç ve araçlara dayanmamakta, her eylemin dayandığı temel aksiyom olmaktadır. Bu haliyle Mises için her davranış rasyoneldir ve irrasyonel davranış bir oksimorondur. Ya davranış vardır ve rasyoneldir veya davranış yoktur (human actiona atıf). İnsanın eylemlerinin motivasyonun kendi durumunu daha iyi hale getirmek olarak tanımlayan bu anlayışa göre, fayda maksimizasyonu veya başka bir amacı hedeflenen rasyonellik ile ilgisi bulunmamaktadır. Aynı zamanı bireyin amacı gerçekleştirmek için seçeceği araçlar da değişen koşullar nedeniyle irrasyonel olarak değerlendirilemez. Eylemin neticesinde bireyin tatmin olmaması, ya amacın gerçekleşmemesi nedeniyle ya da gerçekleşen amacın beklenen tatmini sağlamaması nedeniyle, durumunda irrasyonellik olarak değerlendirilemez. Liberteryen paternalizmin dayandığı noröatif rasyonellikten ayrılan bu yaklaşım, bireyleri için iyinin ve iyiye ulaşmanın yollarının ancak bireylerin kendileri tarafından bilinebileceği ifade etmektedir. Bireyin eylemlerinin rasyonelliğinin diğer kişiler tarafından değerlendirilmemesi ve sorgulanamaması sonucu yaratır. Böylece, Misesçi bir rasyonellik anlayışı açısından ele alındığında Liberteryen paternalist politikalar için bir gerekçe sunulamaz.

BÖLÜM VI

SONUÇ VE ÖNERİLER

6.1. Çalışmanın Sonucu

Ekonomik homojenlik ve rasyonellik kavramları geleneksel ekonomi teorisinin temel varsayımlarıdır. Bu noktadan hareketle diyebiliriz ki; klasik iktisat ekolünden başlayarak iktisat ekolünün önerdiği hemen hemen tüm teoriler rasyonellik kavramına dayanmaktadır. 19. ve 20. yüzyıllarda ekonominin daha çok bir sosyal bilim olduğu ve ileri sürülen teorilerde ekonomik davranışın arkasında yatan psikolojik faktörlere daha fazla önem verildiği görülmektedir. 21. yüzyıla girerken bilim ve teknolojiadaki hızlı değişimlerden ekonominin de etkilendiği görülmektedir. Bu bağlamda iktisat biliminin konusu olan insan, iktisat analizinde tamamen rasyonel davranan bireyler haline gelir. Bu çerçevede iktisat bilimi, bazı kısıtlayıcı varsayımlar altında matematiksel modeller kuran ampirik bir bilime doğru gelişir.

Geleneksel iktisat teorisinin temel varsayımlarından biri olan rasyonellik kavramının, gerçek hayatta karşılaşılan insan davranışlarını açıklamada çoğu zaman yetersiz kaldığı görülmüştür. Çünkü bireyler duygu ve düşünceleriyle hareket ederler. İnsan duyguları, insan davranışının karmaşık bir yapıya dönüşmesine ve birçok değişkenden etkilenmesine yol açmaktadır. Bu durumdan dolayı rasyonel ve homojen ekonomi kavramları ekonomik analizde insan davranışını açıklamada artık yeterli olmamaktadır. Çünkü insanlar ekonomik hayvanlardan ziyade psikolojik hayvanlardır. Bu bağlamda davranışsal iktisat, psikoloji ve iktisattaki gelişmeleri sentezleyerek rasyonalite kavramına duygusal bir yön katmaktadır.

Neoklasik iktisat, bireylerin sınırsız bilgiye sahip, tutarlı tercihler yapan ve faydasını maksimize eden tam anlamıyla rasyonel aktörler olduğunu varsayar. Bu yaklaşım, iktisadi modellerin matematiksel tutarlılığını sağlasa da, gerçek hayatta karşılaşılan insan davranışlarını açıklamada çoğu zaman yetersiz kalmaktadır.

Davranışsal iktisatçılar özellikle rasyonelliğin saptığı koşullarla ilgilenmekte ve bu saptamaları psikoloji biliminin desteğiyle açıklamaya çalışmaktadırlar. Öncelikle

bireysel karar alma mekanizmalarıyla ilgilenen davranışsal iktisatçılar, deney ve gözlem yoluyla geleneksel iktisat teorisiyle çelişen birçok bulguya imza attılar. Davranışsal iktisatçıların iktisat literatürüne en büyük katkısı, geleneksel iktisat teorisinin karar alma sürecine ilişkin temel teorisi olan beklenen fayda teorisine yönelik eleştirileridir. Davranışsal iktisatçılar, beklenen fayda teorisinin (BFT) temel aksiyomlarının birçok durumda geçersiz olduğuna inanmakta ve ilgili teorilere alternatif olarak "beklenti teorisi" geliştirmektedir.

Beklenti teorisinde risk altındaki bireylerin karar verme süreci analiz edilmektedir. Bu doğrultuda birçok analizde risk altındaki bireylerin Beklenen Fayda Teorisi'nin temel aksiyomlarının aksine irrasyonel davranışlar sergiledikleri açıkça gözlemlenmektedir. D. Kahneman ve A. Tversky'nin araştırma sonuçları ekonomiye yeni bir bakış açısı kazandırmakta ve yeni bir kapı açılmaktadır. D. Kahneman ve A. Tversky; bireylerin beklenen fayda teorisinden ziyade beklenti teorisine göre davrandıklarını ve fayda fonksiyonları yerine değer fonksiyonlarını kullandıklarını varsaymaktadırlar. Bu hipotezler daha sonraki birçok çalışmada test edildi. İlgili araştırmalarda; beklenti teorisinin bireysel karar verme mekanizmaları hakkında beklenen fayda teorisine göre daha açıklayıcı sonuçlar sağladığı görülmüştür. Başka bir ifadeyle karar alma sürecinin yalnızca bireysel rasyonel davranışlardan ibaret olmayıp, gerçek hayatta yaygın olan irrasyonel davranışları ekonomik analize dahil etmesi, iktisat teorisinde uzun süredir göz ardı edilen insan psikolojisinin bu süreçteki önemini göstermektedir ve ekonomik modellerin açıklayıcı gücünü artırır.

Davranışsal iktisat, bu noktada önemli bir kırılma yaratmış; rasyonellik varsayımını bütünüyle reddetmese de, insanların çeşitli bilişsel önyargılar, sınırlı bilgi işleme kapasitesi ve duygusal faktörler nedeniyle sistematik biçimde irrasyonel kararlar aldığını ortaya koymuştur. Ne var ki, davranışsal iktisadın “irrasyonel”yi açıklama biçimi, temelde neoklasik teorisinin benimsediği rasyonellik tanımını korur; yalnızca bu rasyonelliğin pratikte ne ölçüde ve hangi koşullarda geçerli olduğunu sorgular.

Buna karşılık, Misesçi Avusturya İktisat Okulu ise rasyonelliği diğer iki okuldan farklı biçimde ele almakta, onu fayda maksimizasyonu ya da tutarlılık kriterleri ile değil, bireyin kendi amaçları doğrultusunda araç seçme kapasitesi olarak tanımlamaktadır. Bu yaklaşımda tüm insan eylemleri, amaçlı hareketler olarak rasyonel kabul edilmekte; dolayısıyla irrasyonellik kavramı anlamını yitirmektedir.

Bu üç farklı perspektif, Liberteryen paternalizm uygulamalarına yönelik

değerlendirmelerde de belirleyici olmaktadır. Neoklasik iktisat açısından, “itme” (nudge) politikaları, bireylerin kendi çıkarlarına uygun kararlar almasını kolaylaştıracak rasyonel tasarım araçları olarak görülebilmektedir. Davranışsal iktisat, bu politikaları, bilişsel yanlılgılar ve önyargılar nedeniyle sapmış karar süreçlerini düzeltmenin bir yolu olarak savunmaktadır. Avusturya İktisat Okulu ise, bireysel özerklik ve öznel değerler açısından daha temkinli yaklaşırken; dışarıdan yapılan yönlendirmelerin, her ne kadar faydalı niyetlerle yapılsa da, bireysel tercih alanına müdahale riski taşıdığını vurgulamaktadır.

Sonuç olarak, rasyonellik anlayışlarının farklılığı, Liberteryen paternalizme yönelik bakış açılarını doğrudan şekillendirmektedir. Bu nedenle, politika tasarımında hangi rasyonellik anlayışının benimseneceği, uygulanacak müdahalelerin meşruiyeti ve kapsamı açısından belirleyici bir unsur olmaktadır.

KAYNAKÇA

- Acar, M. (2010). Avusturya İktisadının İktisadi Düşünceye Katkıları Üzerine. *Liberal Düşünce Dergisi*, 15(59-60), 203-214.
- Akin, Z. & Urhan, B. (2009). İktisat DeneySEL Bir Bilim Olmaya Mı Başlıyor?(Is Economics Becoming An Experimental Science?).*Tobb University Of Economics and Technology, Department Of Economics*.
- Akkaya Y. (2021). *Piyango ve Şans Oyunları Faaliyetleri Kapsamında Birey Davranışlarının Klasik İktisat ve Davranışsal Finans Çerçevesinde Değerlendirilmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Çankırı Karatekin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çankırı.
- Akşit Akyurt, Y. (2020). *İktisat Teorisi Çerçevesinde Emek Piyasası ve İşsizlik: Oyun Teorisindeki Karşılıkları*, Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Aktan, C. C. & Eroğlu, M. Y. (2018). Avusturya İktisat Okulu: Menger'den Mises'e; Hayek'den Kirzner'e... *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi*, 10(2), 111-142.
- Aktan, C. C. & Yavuzaslan, K. (2020). Davranışsal İktisat: Bireylerin İktisadi Karar ve Tercihlerinde Zihinsel, Duygusal ve Psikolojik Faktörlerin Analizi. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 12(2), 100-120.
- Aktan, C. C. & Yolal Eroğlu, M. (2019). Murray N. Rothbard: Devletin Meşruiyetine Radikal Bir Eleştiri. *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 11(2), 108-130.
- Aktan, C. C. (2020). *Davranışsal Politik İktisat*. Konya: Literatürk-Academia Yayınları.
- Aktan, C.C. (2021). Patolojik Paternalizm (Paternal Devlet ve 'İyiniyetli' İyilikseverlik Despotizmi Üzerine). İçinde Aktan, C.C. (Ed.) 2021. Paternalizm, İzmir: SOBİAD Hukuk ve İktisat Araştırmaları Merkezi Yayınları.
- Aktan, C. C. Mercan, B. Saylık, A. Öztürk, F. (2021).*Paternalizm: Felsefi, Sosyal ve Kültürel Temelleri, Siyasi ve İktisadi Boyutları, Hukuki ve Ahlaki Sınırları*, 3-192.
- Aktan, C.C. (Ed.) 2021. *Paternalizm*. İzmir: SOBİAD Hukuk ve İktisat Araştırmaları Merkezi Yayınları.
- Aktan, C.C., Yay, S. & Göcen, S. (2021). *İktisat ve Metodoloji, (İktisat Biliminde*

- Kapsam, Yöntem ve Sınırlar*), İzmir: SOBİAD Hukuk ve İktisat Araştırmaları Yayınları, e kitap Serisi.
- Akyıldız, H. (2008). Tartışılan Boyutlarıyla “Homo Economicus”. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 13(2), 29-40.
- Altıntaş, K. & Mercan, B. (2019). Kamunun Dürtme Politikaları: Liberteryen Paternalizm Yaklaşımı. *İktisat ve Toplum Dergisi*, (107), 13-18.
- Angner, E. & Loewenstein, G. (2006). Behavioral economics. In *Handbook of the philosophy of science: Vol. 5. Methods: Theory. Simple models of psychological phenomena*. Elsevier.
- Ardıç, K. (2001). *Liberal Ekol: Klasik İktisat, İktisat'ın Dama Taşları: Ekoller, Kavramlar, İz Birakanlar*. İ.Ü. İktisat Fakültesi Mezunlar Cemiyeti Yayın Organı, (1), 40-64.
- Aydın, Y. (2016). Post Otistik İktisat: İktisat Eğitimi ve Neoklasik İktisat Eleştirisi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (35), 35-47.
- Balkı, A. (2012). *Avusturya Okulu Yaklaşımıyla 2008 Ekonomik Krizinin Analizi*, Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon.
- Bao, H. X. H. & Robinson, G. M. (2022). Behavioural land use policy studies: Past, present, and future. *Land Use Policy*, 115, 106013. <https://doi.org/10.1016/j.landusepol.2022.106013>
- Başargan, B. (2023), *Neoklasik İktisat, Davranışsal İktisat ve İslam İktisadında Rasyonellik ve Sınırlı Rasyonellik Kavramları ve Bu Kavramların Farklılaşması*, Yüksek Lisans Tezi, Çankırı Karatekin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çankırı.
- Beauchamp, T. L., & Childress, J. F. (1994). *Principles of biomedical ethics*. Oxford University Press, USA.
- Bentham, J. (1879). *An introduction to the principles of morals and legislation*. Oxford, England: Clarendon Press. (Original work published 1789).
- Bilir, H. (2017). Leon Walras: Neoklasik İktisadın Fiziko-Matematiksel Bilim Olarak İnşası. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 13 (13), 131-142.
- Bilir, H. (2018). Neoklasik İktisadın Ürünlerine Yönelik Bir Deneme. *İnsan ve Toplum*

Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 7 (2), 658-670.

Bilir, H. (2019). Neoklasik İktisat: Anaakım Mı, Ortodoks Mu?. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19 (2), 65-80.

Bloch, H. S. (1940). Carl Menger. The Founder of the Austrian School. *Journal of Political Economy* 48(3), 428-433.

Blokland, H. (1997). *Freedom and culture in western society*. London: Routledge.

Bocutoğlu, E. (2012). İktisat Teorisinde Emeğin Öyküsü: Değerin Kaynağı Olan Emekten Marjinal Faydanın Türevi Olan Emeğe Yolculuk. *Hak İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 1(1), 127-150.

Brown, R. (2004). Consideration of the Origin of Herbert Simon's Theory of Satisficing (1933-1947). *Management Decision*, 42,(10), 1240-1256.

Büyükilgaz, U. (2020). İktisat Literatüründe Girişimcilik Teorileri. *Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(1), 1-12.

Caldwell, B. J. (1980). Positivist philosophy of science and the methodology of economics. *Journal of Economic Issues*, 14(1), 53-76.

Camerer, C. (1999). Behavioral economics: Reunifying psychology and economics. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 96(19), 10575-10577. <https://doi.org/10.1073/pnas.96.19.10575>

Cevizli, İ. (2021). *İktisatta Rasyonel Birey Analizi: Davranışsal İktisat Ekseninde Bir Deneysel Çalışma*, Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.

Çalık, Ü. (2010). Avusturya İktisat Okulu ve Rasyonel Aktör. *Liberal Düşünce Dergisi*, (60), 273-276.

Çamlı, A.Y. & Duran, B. (2020), A. Marshall'ın Zenginliği Yönetme Düşüncesi: Ekonomik Pratik-Rasyonellik, *Akademik İncelemeler Dergisi*, 15(2), 609-624.

Çekiç, S. (2016). *Davranışsal İktisat Bağlamında Cinsiyet Farkının Tüketici Tercihlerine Etkisi: Bartın Örneği*, Yüksek Lisans Tezi, Bartın Üniversitesi, Sosyal Bilimler Üniversitesi, Bartın.

Çelik, D. (2019). *İktisat Teorisinde Rasyonelite: Davranışsal İktisat Bağlamında Bir Değerlendirme*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler

Enstitüsü, İstanbul.

- Durusoy, S. (2008). İktisat Biliminin Yeri ve Yöntemi Neden Sorgulanıyor. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 5(1), 1-26.
- Dworkin, G. (2005). Moral Paternalism. *Law and Philosophy*, 24(3), 305-319.
- Dworkin, G. (2014). Paternalism. Edward N. Zalta (ed.), *The Stanford encyclopedia of philosophy*. <http://plato.stanford.edu/archives/sum2014/entries/paternalism> adresinden 2 Ağustos 2005 tarihinde indirildi.
- Easterlin, R. (1974). Does Economic Growth Improve the Human Lot? Some Empirical Evidence. In *Nations and Households in Economic Growth: Essays in Honour of Moses Abramowitz*, ed. P. David and M. Reder. Academic Press.
- Eren, E. (2020). Neoklasik İktisada Çoğulcu Yaklaşmak. *İktisat ve Toplum*, 114, 53-64.
- Ersoy, A. (2008). *İktisadi Teoriler ve Düşünceler Tarihi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Eser, R. & Toıgonbaeva, D. (2011). Psikoloji ve İktisadın Birleşimi Olarak, Davranışsal İktisat. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İibf Dergisi*, 6(1), 287-321.
- Evans, L. (1996). The effectiveness of safety belts in preventing fatalities. *American Journal of Public Health*, 86(1), 65-70.
- Genç, S. Y. & Çağlayan, T. (2017). İktisadi Düşüncede Değerin Kaynağı Sorunsalı. *Çalışma ve Toplum*, 2(53), 667-680.
- Gençoğlu, A. Y. (2020). Kapitalizme Teorik Yaklaşımlar: Kapitalist Ekonomik Sistemin Temel Nitelikleri Üzerinden Karşılaştırmalı Bir Analiz. *Temaşa Erciyes Üniversitesi Felsefe Bölümü Dergisi*, (14), 237-256.
- Göcen, S. (2015). *Avusturya İktisat Okulu'nun Metodolojik Görüşleri ve Ana Akım İktisada Yönelik Eleştirileri*. 4. Türkiye Lisansüstü Çalışmaları Kongresi- Bildiriler Kitabı 2, 221-237.
- Göcen, S. (2019). Avusturya İş Çevrimleri Teorisi Çerçevesinde Global Faiz Oranlarının Gelişmekte Olan Ülkelerdeki İş Çevrimlerine Etkisi: Panel VAR Uygulaması. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi*, 10(2), 439-451.
- Göcen, S. (2022). *Avusturya İktisat Okulu İş Çevrimleri Teorisi; Büyüme, Dalgalanma ve Kriz*, Ankara, www.iksadyayinevi.com.

- Gökalp, N. & Günor, R.B. (2022). Değer Çalışmaları II, *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Değer Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi*, 1-68.
- Gray, C. B. (2013). *The philosophy of law: an encyclopedia* (Vol. 1743). Routledge.
- Gül, Z. B. (2008). Keynes Bir Marjinalist midir? Genel Teorinin Mikro Temelleri. *Ekonomik Yaklaşım*, 19(66), 73-94.
- Gürkan, C. (2020). Neoklasik İktisadın ve Neoliberal İktidarın Yeni Bir Eleştirisi İçin: Veblen ve Foucault ile Birlikte Düşünmek. *Praksis*, (54), 121-149.
- Hammond D. (2011). Health warning messages on tobacco products: a review. *Tobacco control*, 20(5),327-37.
- Hausman, D.M. (1992). *The Inexact And Separate Science Of Economics*. Cambridge University Press.
- Hayek, F. A. (1931). *Prices and Production and Other Works*. New York: Augustus M. Kelly, Publishers.
- Hayek, F. A. (1939). *Profits, Interest and Investment*. London: George Routledge & Sons Ltd.
- Hayek, F. A. (2013). *Hukuk, Yasama ve Özgürlük* (A.Yayla, Çev.). Ankara: Liberte Yayınları.
- Hiç Birol, Ö. (2013). Klasikler, Marx, Keynes ve Sonrası: Laissez-Faire Liberalizminden Günümüz Piyasa Ekonomisine, *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(2), 95-110.
- İskender, D. (2019). *Davranışsal İktisat ve Deneysel İktisattan Sonra Nöroiktisat*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Johnson, E.J. & Goldstein, D. (2003). Do Defaults Save Lives?. *Science*, 302(5649), 1338-1339. [DOI: 10.1126/science.1091721](https://doi.org/10.1126/science.1091721)
- Kahneman, D. (2003). "A Psychological Perspective on Economics", *The American Economic Review*, Vol. 93, No. 2, *American Economic Association*, Washington DC, pp 162-168.
- Kamber, S. C. (2018). Davranışsal İktisat ve Rasyonellik Varsayımı: Literatür İncelemesi, *Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 7(1), 168-199.

- Kamber, S. C. (2019). *İktisadi Rasyonalitenin Davranışsal İktisat Çerçevesinde Sorgulanması: Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesindeki Öğrenciler Üzerine Bir Alan Araştırması*, Yüksek Lisans Tezi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muğla.
- Kamilçelebi, H. (2012). Davranışsal İktisadın Neoklasik İktisat Fayda Teorilerine Eleştirisi ve Davranışsal İktisatta Fayda Mutluluk İlişkisi, *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 4(2), 55-65.
- Katona, G. & Harris, D. J. (1978). *Behavioral Economics*, M. E. Sharpe, Inc. 21:4, 14-18.
- Katona, G. (1951). *Psychological Analysis of Economic Behavior*. New York: McGraw-Hill.
- Kaya, İ. T. (2019). Aydınlanma Rasyonalizminin Neoklasik Ekonomiye Yansımaları, *Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 20(1), 84-95.
- Kazgan, G. (2002). *Küreselleşme ve Ulus Devlet, Yeni Ekonomik Düzen*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Keskin Korkmaz, Y. (2011). *Avusturya İktisat Okulu'nun Temelleri ve İktisadi Düşünceye Katkıları*, Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas.
- Keynes, J. M. (1997). *The General Theory of Employment, Interest and Money*. New York: Prometheus Boks-Great Mind Series, (Original Ed.1936).
- Keynes, J.M. (2008). *Genel Teori: İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi*. Uğur Selçuk Akalın (Çev.). İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- Kılıç, O. H. (2021). *İktisadi Rasyonalite ve Tüketici Davranışlarının Rasyonelliği Üzerine Bir İnceleme*, Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir.
- Kirzner, I. M. (1999). Creativity and/or Alertness: a Reconsideration of the Schumpeterian Entrepreneur. *The Review of Austrian Economics*, 11(1), 5-17.
- Kitapçı, İ. (2017). Rasyonaliteden İrrasyonaliteye: Davranışsal İktisat Yaklaşımı ve Bilişsel Önyargılar, *Maliye Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 85-102.
- Kwasnicki, W. (2019). *Evolutionary economics and creative destruction*. Routledge.

- Leibenstein, H. (1966). Allocative Efficiency vs. X-Efficiency. *American Economic Review*, 56(3): 392–415.
- Levy, M. ve Levy, H. (2002). Prospect Theory: Much Ado About Nothing. *Management Science*, 48(10), 1334-1349.
- Lewin, S.B. (1996). Economics and Psychology: Lessons for Our Own Day From the Early Twentieth Century. *Journal of Economic Literature*, 34(3), 1293-1323.
- Lila, N. (2020). Neoklasik İktisat Teorisi, *Uluslararası İslam Ekonomisi ve Finansı Araştırmaları Dergisi*, 2020/2, 242-248.
- Lindsey, A. (1939). Paternalism and the Pullman Strike. *The American Historical Review*, 44(2), 272-289.
- Madrian, B. C. & Shea, D.F. (2001). The Power of Suggestion: Inertia in 401(k) Participation and Savings Behavior. *Quarterly Journal of Economics*, 116(4), 1149–87.
- Mill, J.S. (2019). *Principios de Economía Política - Stuart Mill*. LeBooks Editora.
- Miller, R. B. (2003). Children, ethics, and modern medicine. Indiana University Press.
- Mises, J. (2008). *İnsan Eylemi, Ekonomi Üzerine Bir İnceleme*. İsmail Aktar (Çev.). Ankara: Liberte Yayınları.
- Mises, L. (1949). *Human Action: A Treatise on Economics*. Yale University Press, Mises Institute.
- Mises, L. (1951). *Socialism An Economic and Sociological Analysis*. (Çev.) J. Kahane. New Haven Yale University Press.
- Mises, L. (1962). The Ultimate Foundation of Economic Science An Essay On Method.
- Mises, L. (1984). *The Historical Setting of the Austrian School of Economics*. Auburn, Alabama: The Ludwig von Mises Institute.
- Mises, L. (2003). The Historical Setting of the Austrian School of Economics.
- Mises, L. (2007). *Theory And History. An Interpretation Of Social And Economic Evolution*. Ludwig von Mises Institute, West Magnolia Avenue, Auburn, U.S.A.
- Nakiboğlu, A. & Aktekin, E.D. (2021). Çok Yönlü Bir Düşünce Yaklaşımı Olan Avusturya İktisat Okulu: Teorisi, Metodolojisi, Felsefesi ve Temsilcileri. *Journal*

of Emerging Economies and Policy, 6(2) 435-457.

- Neyse, L. (2011). *Davranışsal İktisat Çerçevesinde Güven Kavramı*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Ochangco, A. C. (1999). *Rationality in economic thought: Methodological ideas on the history of political economy*. Cheltenham: Edward Elgar.
- Özdemir, Ş. (2022). Liberter Paternalizm (Özgürlükçü Babacılık) ve Devlet Politikaları, *Toplumsal Politika Dergisi*, 3(1), 38-51.
- Öziş, M. (2023). Alfred Marshall'ın "Zaman Ögesi" ve İktisat Teorisinde Doğurduğu Sorunlar. *Sosyoekonomi*, 31(58), 289-312.
- Öziş, M.(2016). Leon Walras' ta İktisat ve Mekanik İlişkisi. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 71(4), 1241-1266.
- Öztürk, N. (2010). Klasik ve Neoklasik İktisatta Gelir Bölüşümü. *Çalışma ve Toplum*, 1(24), 1-24.
- Pehlivanoglu, F. & Şenevli, Ç. (2019). İktisat Biliminde Yöntem Tartışması: Carl Menger ve Gustav Schmoller Çekişmesi. *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 7(2), 195-207.
- Pennington, M. (2014). *Hayek on the Role of Knowledge in Politics*. London: Institute of Economic Affairs.
- Rabin, M. (2002). A perspective on psychology and economics. *European Economic Review*, 46(4-5), 657-685.
- Rizzo, M. J. & Whitman, G. (2020). *Escaping paternalism: Rationality, behavioral economics, and public policy*. Cambridge University Press.
- Saltabaş, E. (2019), *İktisadi Düşünce Sisteminde Rasyonel İnsan Kavramının Evrimi*, Yüksek Lisans Tezi, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Samuelson, W. & Zeckhauser, R. (1988). Status quo bias in decision making. *Journal of Risk and Un-certainty*, 1(1), 7-59.
- Sarıçoban, K. (2012). Avusturya İktisat Okulu, Temsilcileri ve Metodolojik İlkeleri. *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 157-165.
- Savaş, V. F. (2007). *İktisatın Tarihi*. Ankara: Siyasal Yayınevi.

- Saylık, A. & Aydın, İ. (2020). Okul Müdürlerinin Paternalist Liderlik Davranışları Ölçeğinin Geliştirilmesi; Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 53(1), 273-300.
- Saylık, A. (2021). Paternalist Devlet, Özgürlükler ve Etik Sorunlar. İçinde Aktan, C.C. (Ed.) 2021. Paternalizm, İzmir: SOBIAD Hukuk ve İktisat Araştırmaları Merkezi Yayınları.
- Scoccia, D. (2000). Moral paternalism, virtue, and autonomy. *Australasian Journal of Philosophy*, 78(1), 53-71.
- Sennett, R. (2005). Otorite (K. Durand, Çev.). İstanbul: Ayrıntı.
- Sent, E. M. (2004). Behavioral Economics: How Psychology Made Its (Limited) Way Back Into Economics. *History of Political Economy*, 36(4), 735-760.
- Simon, H. A. (1955). A Behavioral Model of Rational Choice. *The Quarterly Journal of Economics*, 69(1), 99-118.
- Skousen, M. (2009). *İktisadi Düşünce Tarihi Modern İktisadın İnşası* (4. Baskı). Metin Toprak, Mustafa Acar, Ekrem Erdem (Çev.). Ankara: Adres Yayınları.
- Soto, J. H. (1998). The Ongoing Methodenstreit of the Austrian School. *Journal des Economistes et des Etudes Humaines*, (8), 78-92.
- Sunstein, C. R. & Thaler, R. H. (2003). Libertarian Paternalism is not an Oxymoron. *The University of Chicago Law Review*. 70 (4), 1159-1202.
- Şeniğne, B. (2011). *Rasyonalite Kavramına Deneysel ve Davranışsal İktisat Bağlamında Yeni Bir Bakış Açısı: "Nöroiktisat"*, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Tanyeri, İ. (2000). David Ricardo'nun İktisadi Analizi Üzerine. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 18(2), 1-15.
- Tekin, G. B. (2022). *Davranışsal İktisat Eğitiminin İktisadi Rasyonalite Üzerine Etkisi*, Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Tepeler, M. İ. & Akan, Y. (2023). Davranışsal İktisadın Gelişimine Tarihsel Bir Bakış. *Anasay*, 7(26), 64-77.
- Turan, Z., Nakiboğlu, A., & Çetinkaya, N. (2015). İktisat Öğretler ve

- Marshall. *Electronic Turkish Studies*, 10(10), 887-938.
- Tuştaş, P. (2015). *Klasik Politik İktisattan Marjinalizme Ücret Düşüncesinin Dönüşümü*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Veenhoven, R. & Dumludağ, D. (2015). İktisat ve Mutluluk. *İktisat ve Toplum Dergisi*, Sayı: 58 ss. 46-51.
- Veenhoven, R. (1991). Is happiness relative?. *Soc Indic Res* 24, 1–34. <https://doi.org/10.1007/BF00292648>
- Walras, L. (1954). *Elements of pure economics or the theory of social wealth*. (Çev. W. Jaffé). London: George Allen and Unwin Ltd.
- Watson, J. B. & Rayner, R. (1920). Conditioned emotional reactions. *Journal of Experimental Psychology*, 3(1), 1–14.
- White, L. (2003). *Methodology of Austrian School of Economist*. Alabama: The Ludwig von Mises Institute.
- Whitman, G. Rizzo, M. J. (2020). Escaping Paternalis, 23(34), 623-626.
- Yasa, B. D. (2017). İktisat Düşüncesinde Devlet Müdahaleciliği Kuramının Evrimi. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(2), 281-298.
- Yılmaz, F. (2004). Avusturya İktisadı ve Sübjektivizm. *Piyasa Dergisi*, 3(11), 101-119.
- Yılmaz, F. (2009). *Rasyonalite İktisat Özelinde Bir Tartışma*, İstanbul: Paradigma Yayıncılık.
- Zahle, J. (2023). Sosyal Bilimlerde Metodolojik Holizm, *Stanford Felsefe Ansiklopedisi*. Edward N. Zalta ve Uri Nodelman (Ed.)

ÖZ GEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLERİ

Adı ve Soyadı : Başak ÇAPAR

EĞİTİM BİLGİLERİ

Yüksek Lisans : Osmaniye Korkut Ata
Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim
Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı
2022-2025

Lisans : Niğde Üniversitesi, İktisat
Bölümü, 2008-2014

İŞ DENEYİMİ

2015-2024 : Bankacılık, Muhasebe-Finans,
İnsan Kaynakları

T.C.
OSMANİYE KORKUT ATA ÜNİVERSİTESİ
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürlüğüne

Aşağıda bilgileri yer alan tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Özet ve Abstract c) Giriş, d) Ana bölümler, e) Sonuç ve f) Kaynakça kısımlarından oluşan toplam 100 sayfalık kısmına ilişkin, 17.09.2025 tarihinde Lisansüstü Eğitim Enstitüsü tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinalite raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 13 'tür. Aşağıda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve aşağıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini bilgilerinize arz ederim.

İmza :

Tarih : 17.09.2025

Öğrenci Ad, Soyad : Başak ÇAPAR

(Lütfen tüm alanları doldurunuz.)	
Adı ve Soyadı	Başak ÇAPAR
Ana Bilim/ Ana Sanat Dalı	İktisat
Öğrenci Numarası	2222509102
Danışman Ünvanı, Adı-Soyadı	Doç. Dr. Serdar GÖCEN
Tez Başlığı (Türkçe)	İktisat Okullarının Rasyonellik Anlayışları Çerçevesinde Liberteryen Paternalizm Politikalarının Değerlendirilmesi

AZAMİ BENZERLİK ORANLARI

FİLTRELEME I		FİLTRELEME II	
1	Kabul / Onay ve Bildirim sayfaları hariç	1	Kabul / Onay ve Bildirim sayfaları hariç
2	Kaynakça hariç	2	Kaynakça hariç
3	Alıntılar dahil	3	Alıntılar hariç
		4	5 Kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç
☒	Benzerlik maksimum %30	☐	Benzerlik maksimum %10

DANIŞMAN ONAYI		ENSTİTÜ ONAYI	
Tarih	17.09.2025	Tarih	17.09.2025
UYGUNDUR		UYGUNDUR	
Ünvan Ad, Soyad	Doç. Dr. Serdar GÖCEN	Ünvan Ad, Soyad	
İmza		İmza	

Bu form, Ana Bilim/ Ana Sanat Dalının üst yazısıyla Enstitüye iletilir.

DİKKAT

* Bilgilerde eksiklik ya da hata bulunan dilekçeler ile imzasız dilekçeler işleme konulmayacaktır.